

Spółeczne uwarunkowania
bezpieczeństwa –
perspektywa interdyscyplinarna

SPOŁECZNE
UWARUNKOWANIA
BEZPIECZEŃSTWA –
PERSPEKTYWA
INTERDYSCYPLINARNA

Redakcja naukowa
ADAM ZIÓŁKOWSKI
ANDRZEJ GOŁĘBIOWSKI
ELŻBIETA KIELSKA
MAGDALENA PŁOTCZYK

Radom 2020

Redaktorzy:

ADAM ZIÓŁKOWSKI, ANDRZEJ GOŁĘBIOWSKI, ELŻBIETA KIELSKA, MAGDALENA PŁOTCZYK

Recenzenci:

dr hab. ARKADIUSZ DURASIEWICZ, prof. WSP im. Janusza Korczaka w Warszawie

dr hab. PIOTR MAZUR, prof. PWSZ w Chełmie

dr hab. JANUSZ ZIÓŁKOWSKI, prof. WSH w Radomiu

Skład i łamanie:

TOMASZ PASTECZKA

Projekt okładki:

MICHAŁ MILLER

© Copyright by Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2020

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej książki nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez pisemnej zgody autorów i Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu.

Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za treść artykułów zamieszczonych w niniejszej publikacji. Forma artykułów jest zgodna z materiałami nadesłanymi przez autorów.

ISBN 978-83-62491-59-9

Wydawnictwo

Wyższej Szkoły Handlowej

ul. Mazowieckiego 7a

26-600 Radom

Tel. [48] 360-10-75

e-mail: wydawnictwo@wsh.pl

www.wsh.pl

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	7
CZĘŚĆ I	
BEZPIECZEŃSTWO JAKO KATEGORIA W PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ	
Rozdział 1	
<i>Oddziaływanie uczelni na kształtowanie postaw obywatelskich i poprawę bezpieczeństwa w regionie (Zenon Romanek, Adam Ziółkowski)</i>	11
Rozdział 2	
<i>Zarys wpływu utworzenia PWSTE w Jarosławiu na bezpieczeństwo lokalne (Grażyna Kącicka)</i>	21
Rozdział 3	
<i>Analysis of the positive interaction between university and regional economic development – taking China’s university towns as an example (Lu Yu)</i>	27
Rozdział 4	
<i>The role of the European Parliament in foreign and security policy (Rasa Vegienė, Dalia Perkumienė, Olegas Beriozovas)</i>	41
Rozdział 5	
<i>The project partnership for Local Development and Masaryk University – city Brno Example (Marie Hesková, Miroslav Foret)</i>	53
CZĘŚĆ II	
SOCJALNY I EDUKACYJNY WYMIAR POCZUCIA BEZPIECZEŃSTWA	
Rozdział 1	
<i>Konsumpcja indywidualna usług edukacyjnych w aspekcie rozwoju regionalnego w Polsce (Barbara Olbrych)</i>	63

Rozdział 2	
<i>Bezpieczeństwo a wybrane kategorie filozofii wartości</i> (Wiesław Bożejewicz)	77
Rozdział 3	
<i>Improves local security and prevention programs</i> (Jolanta Martuszevska).....	89
Rozdział 4	
<i>System and synergistic potential of social and economic organisations in intellectual and creative environment</i> (Oleksii Dmytrovych Hudzynski, Vasyl Fedorovych Baitsym, Svitlana Mykhailivna Sudomyr)	101
CZĘŚĆ III	
BEZPIECZEŃSTWO W WIELOWYMIAROWEJ PRZESTRZENI EGZYSTENCJI CZŁOWIEKA	
Rozdział 1	
<i>Pomoc psychologiczna w medycynie pozapsychiatrycznej a poczucie bezpieczeństwa</i> (Milena Durasiewicz)	113
Rozdział 2	
<i>Samoocena w procesie rozwoju człowieka</i> (Andrzej Gołębiowski, Paulina Wasilewska)	123
Rozdział 3	
<i>Odpowiedzialność i obowiązki kierownika w zakresie ochrony bezpieczeństwa i higieny pracy</i> (Paulina Marcinkiewicz)	133
Rozdział 4	
<i>Ład środowiskowy jako kluczowa determinanta jakości życia w gminie (na przykładzie dziesięciu najzamożniejszych gmin miejsko-wiejskich w Polsce)</i> (Tomasz Śmietanka) ...	145
Rozdział 5	
<i>Funkcjonowanie gmin w wybranych państwach Unii Europejskiej</i> (Ewelina Markowska)	157
Rozdział 6	
<i>Zarządzanie w organizacjach pozarządowych</i> (Mirosław K. Szpakowski)	167
RECENZJA	
<i>Zdzisław Kosyrz, „Oblicza człowieka i rozdroża jego natury”, Warszawa 2019</i> (Andrzej Gołębiowski)	183

WPROWADZENIE

Bezpieczeństwo stanowi jedną z podstawowych kategorii funkcjonowania człowieka we współczesnym świecie. To wartość sama w sobie, będąca gwarantem zaspokojenia innych potrzeb. Dotyczy to egzystencji człowieka zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i społecznym. Kategoria bezpieczeństwa stanowi przedmiot badań wielu dziedzin nauki, jawiąc się jako fenomen społeczny każdej epoki w dziejach ludzkości. Obecnie, może bardziej niż kiedykolwiek, człowiek tęskni za światem uporządkowanym i bezpiecznym. Zjawisko to wyrasta z odczuwania różnych kategorii zagrożeń, z jakimi spotyka się człowiek w XXI wieku. Źródeł zagrożeń jest bowiem wiele, poczynając od zagrożeń naturalnych poprzez polityczno-militarne, społeczno-ekonomiczne i cywilizacyjne aż po szeroką gamę tych związanych bezpośrednio ze zdrowiem psychicznym i fizycznym.

Potrzeba wolności, przynależności, więzi społecznej czy miłości może się pojawić jedynie wówczas, gdy człowiek ma zapewnione poczucie bezpieczeństwa, chociaż wydawać by się mogło, że są one tak samo ważne. Na gruncie nauk społecznych bezpieczeństwo jest wartością trudną do przecenienia, mającą kapitalne znaczenie w perspektywie jakości życia człowieka, funkcjonowania społeczeństwa czy narodu. Bezpieczeństwo lub jego brak stanowi podstawę tożsamości narodu, terytorium państwa, jego organizacji w aspekcie zapewnienia obywatelom warunków do prawidłowej egzystencji. Jest istotne w wymiarze społecznym i emocjonalnym.

W kontekście relacji społecznych wokół problematyki bezpieczeństwa zrodziły się nauki zajmujące się badaniem złożoności tego zjawiska. Dla przykładu można przywołać choćby nauki o bezpieczeństwie, obronności, bezpieczeństwie wewnętrznym czy narodowym. Na gruncie psychologii bezpieczeństwo jest zazwyczaj analizowane w kontekście przemocy, praw dziecka, uzależnień i szeroko pojętej demoralizacji. Z punktu widzenia polityki społecznej istotnym czynnikiem bezpieczeństwa wydaje się poziom zaspokojenia podstawowych potrzeb obywateli i dbałość państwa o osoby najsłabsze, chore, osierocone, bezrobotne, bezdomne itp. We wspomnianym obszarze znajdują się również zagadnienia związane z edukacją dla bezpieczeństwa, bezpieczeństwem zdrowotnym, problemy praw dziecka, zagrożenia internetowe oraz wiele innych.

Niniejsza publikacja, zatytułowana *Społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa – perspektywa interdyscyplinarna*, stanowi próbę szerokiego spojrzenia na anonsowany

tytułem problem. Redaktorzy monografii podejmują próbę ukazania problematyki bezpieczeństwa w trzech podstawowych płaszczyznach, odzwierciedlonych w poszczególnych jej częściach. W części pierwszej (*Bezpieczeństwo jako kategoria w przestrzeni społecznej*) Autorzy rozdziałów zwracają uwagę na zagadnienia związane z filozofią bezpieczeństwa, postawami obywatelskimi w perspektywie edukacji dla bezpieczeństwa oraz roli programów profilaktycznych i prewencyjnych.

W części drugiej (*Socjalny i edukacyjny wymiar poczucia bezpieczeństwa*) podejmowane są problemy związane ze sferą emocjonalną, ekonomiczną i socjalną, w których realizowana jest potrzeba bezpieczeństwa. Zaspokajanie potrzeby bezpieczeństwa widziane jest przez autorów w wymiarze indywidualnym oraz w nieco szerszym układzie społecznym. Warto zasygnalizować, iż poczucie bezpieczeństwa zwykle przyjmuje charakter relacji międzyludzkich i w tym obszarze jest realizowane.

Część trzecia monografii (*Bezpieczeństwo w wielowymiarowej przestrzeni egzystencji człowieka*) stanowi próbę przyjrzenia się omawianym zagadnieniom w perspektywie psychologii, pedagogiki i pedagogiki pracy. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż bezpieczeństwo poszczególnych obywateli realizuje się w obszarze najmniejszych jednostek terytorialnych, które stanowią kolejno rodzina, organizacje społeczne, samorządy i w dalszej perspektywie państwo. Dopełnieniem publikacji jest recenzja książki Zdzisława Kosyrza *Oblicza człowieka – i rozdroża jego natury*, przygotowana przez jednego z Redaktorów monografii.

Oddając w ręce Czytelników przygotowaną monografię liczymy, że spotka się ona z życzliwym przyjęciem nie tylko osób zajmujących się problematyką bezpieczeństwa, ale też tych, których zainteresowania są kierowane ku szeroko pojmowanym problemom społecznym jednostek i rodzin. Dziękujemy Recenzentom za ich wysiłek i cenne uwagi, które znacząco wpłynęły na ostateczny kształt publikacji. Dziękujemy prof. dr hab. Piotrowi Mazurowi, prof. dr hab. Arkadiuszowi Durasiewiczowi oraz prof. dr hab. Januszowi Ziółkowskiemu. Władzom Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu składamy serdeczne podziękowanie za wsparcie finansowe w wydaniu monografii. Wyrazy szczególnego podziękowania kierujemy ku Autorom poszczególnych rozdziałów, dzięki którym zebranie tak obszernych materiałów stało się możliwe.

Redaktorzy

CZĘŚĆ I

BEZPIECZEŃSTWO JAKO KATEGORIA
W PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ

ROZDZIAŁ 1

ZENON ROMANEK¹, ADAM ZIÓŁKOWSKI²

Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

Oddziaływanie uczelni na kształtowanie postaw obywatelskich i poprawę bezpieczeństwa w regionie

Wstęp

Żadne okoliczności nie mogą zdejmować z instytucji państwowych odpowiedzialności za wykonywanie zadań związanych z ochroną bezpieczeństwa i porządku publicznego. Policja i inne formacje ochrony nie powinny być zastępowane przez obywateli czy organizacje społeczne, a poprzez wielopłaszczyznową współpracę i budowanie zaufania do nich można stworzyć bardziej stabilne społeczeństwo.

Konieczne jest też zapewnienie mechanizmów stałej współpracy Policji, szkół i uczelni wyższych, administracji rządowej i samorządowej, organizacji społecznych, ludzi aktywnych, aby poprawić bezpieczeństwo. Współpraca ta jest możliwa także w wymiarze kształtowania postaw obywatelskich.

Oddziaływanie uczelni na kształtowanie postaw obywatelskich jest wpisane w jej misję edukacyjną. Priorytetem pozwalającym na skuteczną i długotrwałą realizację tego celu jest poszukiwanie partnerów, którzy w ramach „swoich” zadań będą mogli wesprzeć to prospołeczne przedsięwzięcie każdej uczelni. Współpraca ta powoduje konieczność współrealizowania wielu różnorodnych programów profilaktycznych

1 Doktor nauk społecznych, wykładowca w Wyższej Szkole Handlowej w Radomiu, czynny funkcjonariusz Policji KWP zs. w Radomiu.

2 Doktor nauk społecznych, profesor Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu, dziekan Wydziału Studiów Strategicznych i Technicznych WSH, były oficer Wojska Polskiego.

i prewencyjnych, które wzmacniają działania na rzecz edukacji dla bezpieczeństwa. Nie można bowiem zapominać, że odpowiednia edukacja, polegająca na wykształceniu właściwych postaw społecznych, rozwinięciu świadomości oraz nauczaniu racjonalnych zachowań w obliczu zagrożeń, jest jednym z podstawowych warunków stabilności i trwałości bezpieczeństwa kraju.

Przykładem instytucji państwowej angażującej się w realizację programów edukacji dla bezpieczeństwa jest Policja, która w codziennej służbie materializuje przedsięwzięcia ukierunkowane na różne grupy społeczne, w tym także edukującą się młodzież. Programy te mają na celu przede wszystkim ograniczenie przestępczości, aspołecznych zachowań, wzrost zaufania społecznego do innych służb działających na rzecz poprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego³.

1. Edukacja na rzecz bezpieczeństwa

Misją każdej edukacji jest nie tylko kształcenie, ale także wychowanie, które wspiera rozwijanie postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych studentów. Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu materializuje w ten sposób wzmocnienie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do kultury, historii i tradycji narodowych oraz przygotowuje i zachęca studentki i studentów do podejmowania działań na rzecz poprawy lokalnego bezpieczeństwa. Uczelnia dba również o krzewienie wzorców zachowań i postaw związanych z akceptacją różnorodności oraz poszanowaniem godności każdego człowieka.

Mnogość kierunków kształcenia oraz zakres tematyczny wielu przedmiotów pozwalają wprowadzać uczestników tego edukacyjnego procesu w świat empatycznych wartości, altruizmu, wielopodmiotowej współpracy i solidarności. Na co dzień kreowane są również wzorce postępowania na rzecz budowania wolnych od nienawiści relacji społecznych, sprzyjających bezpieczeństwu słuchaczy – nie tylko w ich najbliższym otoczeniu, ale również w kontekście bezpieczeństwa w regionie.

Kreatorami wspomnianej polityki edukacji na rzecz bezpieczeństwa są też procesy wzmacniające poczucie tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, etnicznej i w konsekwencji również regionalnej⁴. Wszystko po to, aby również poprzez szeroką edukację aktywizować młodych ludzi do podejmowania inicjatyw społecznych i poczucia współodpowiedzialności za szeroko rozumiane dobro wspólne oraz optymalnie wspierać procesy kształtowania postaw związanych z otwartością wobec świata i potrzebami innych ludzi.

3 J. Filaber, *Pojęcie bezpieczeństwa publicznego w prawie administracyjnym* (wybrane uwagi) [w:] M. Sadowski, P. Szymianiec (red.), *Prace prawnicze, administratywistyczne i historyczne*, Wrocław 2009, s. 15–28.

4 Ustawa z dn. 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2017, poz. 2198 t.j.).

W tak pojmowanym procesie edukacyjnym zdobywane są umiejętności, które wzmocniają kompetencje społeczne. Należą do nich w szczególności umiejętności odgrywania roli lidera, wyrażania własnych opinii i przekonań oraz komunikowania się i wielowymiarowej współpracy w grupie, np. na rzecz dochodzenia w drodze negocjacji do kompromisu.

Wypadkową nabywanych umiejętności są także zdolności do uczestniczenia w procesach podejmowania kolegialnych decyzji oraz do efektywnego zaangażowania się w działania publiczne na rzecz niwelowania zagrożeń występujących w obrębie lokalnych społeczności.

Wydaje się, że kuźnią służebności w kreowaniu postaw obywatelskich jest również wiedza z zakresu równości i sprawiedliwości społecznej oraz konstytucyjnych praw człowieka i obywatela, która jednoznacznie wzmocnia identyfikację jednostki ludzkiej zarówno z lokalną, jak i globalną wspólnotą oraz pobudza spontaniczną chęć bezinteresownego uczestnictwa w różnych inicjatywach, szczególnie związanych z bezpieczeństwem.

Policja jest wiodącą formacją służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi. Utrzymywanie bezpieczeństwa publicznego należy do podstawowych funkcji przypisanych Policji⁵. Pamiętać jednak należy, że podstawowym i ustawowo określonym zadaniem Policji jest ochrona bezpieczeństwa⁶.

Odnosząc się do pokrewnych pojęć „bezpieczeństwo ludzi” i „bezpieczeństwo publiczne”, T. Hanusek⁷ zauważa, że jest to logiczna konsekwencja podkreślenia służebnej roli Policji wobec społeczeństwa. Przez wyodrębnienie bezpieczeństwa ludzi niejako na pierwszym planie jest stawiana ochrona bezpieczeństwa jednostek, ponieważ bezpieczeństwo poszczególnych członków społeczeństwa warunkuje spokój, ład społeczny, daje więc gwarancję bezpieczeństwa całej organizacji państwowej.

2. Współpraca w realizacji misji edukacyjnej

Edukacja jednostki i – co za tym idzie – całego społeczeństwa nabiera współcześnie nowego wymiaru, gdyż stanowi istotę sensu życia ludzkiego oraz warunek do tworzenia społeczeństwa poznawczego, społeczeństwa wiedzy, dzięki czemu człowiek ma szansę być rzeczywistym podmiotem, świadomie decydującym o własnym *status quo*. Edukacja proobronna, nazywana powszechnie edukacją dla bezpieczeństwa, jest uznawana za najbardziej efektywną, a także najtańszą formę przeciwdziałania zagrożeniom – przede wszystkim na gruncie lokalnym, ale również na poziomie narodowym i międzynarodowym. Jest ona podstawą do kształtowania bezpieczeństwa ludności, ma

5 Ustawa z dn. 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2017, poz. 2067 t.j.), art. 1 ust. 1.

6 Ibidem, art. 1 ust. 2 pkt 2.

7 T. Hanusek, *Ustawa o Policji. Komentarz*, Kraków 1996, s. 17.

ogromny wpływ na wiedzę i umiejętności konieczne do prawidłowego zachowywania się na wypadek szeroko pojętych zagrożeń⁸.

Głównym jej celem jest ukazanie potrzeby rozwijania świadomości całego społeczeństwa w zakresie bezpieczeństwa oraz wykształcenie wzmocniających je nawyków. Konieczne do tego jest zaangażowanie wielu instytucji, rodziny, szkoły czy władzy publicznej. Niezwykle istotną rolę odgrywają przy tym organizacje proobronne⁹.

Edukacja dla bezpieczeństwa jest współcześnie dziedziną wiedzy i praktyki pedagogicznej wciąż silnie determinowaną wieloletnimi tradycjami. Jest realizowana w systemie wychowania rodzinnego, edukacji szkolnej, instytucjonalnej oraz powszechnej (organizacje pozarządowe, społeczne, media), w tym również przez demokratyczne organy przedstawicielskie i organy władzy państwowej oraz samorządowej¹⁰.

Współczesna literatura naukowa podejmująca problemy edukacji i wychowania podkreśla fundamentalne znaczenie bezpieczeństwa we wszystkich obszarach życia, określając, iż jest to immanentny element egzystencji człowieka. Dokonując próby zdefiniowania pojęcia bezpieczeństwa, można zauważyć jego wieloznaczność i szeroki wachlarz odniesień – od potrzeby bezpieczeństwa, poprzez stan bezpieczeństwa (spokoju, pewności, o których wspominał Maslow w swojej piramidzie potrzeb), proces bezpieczeństwa, zasób bezpieczeństwa, który gwarantuje rozwój społeczny i ekonomiczny społeczeństwa, bezpieczeństwo jako środek służący osiągnięciu lepszej jakości życia, aż po wartość, dzięki której można m.in. osiągać satysfakcję i wpływać na środowisko. Poza tym należy pamiętać, że bezpieczeństwo dla każdego człowieka jest po części czymś innym, bardzo osobistym (wręcz wysoce subiektywnym) i indywidualnym, zależnym od wieku, płci, środowiska, warunków egzystencji i wreszcie od preferowanego systemu wartości.

Edukacja zaś to wpływ wywierany przez pokolenia na tych, którzy nie są jeszcze gotowi, aby przystąpić do społecznego życia. Jej celem jest rozbudzenie i rozwinięcie w człowieku pewnych fizycznych, intelektualnych oraz moralnych właściwości, których wymaga od niego zarówno społeczeństwo polityczne jako całość, jak i konkretne środowisko, w którym będzie on egzystować. Zadaniem edukacji jest nie tylko rozwijanie intelektualnych i manualnych zdolności ludzi, ale także przygotowanie ich do istnienia w nowej rzeczywistości. Ogromna dynamika zmian i coraz to bardziej zaskakujące problemy współczesnego świata budzą w człowieku troskę o jego przyszłość.

Ustawiczne przyspieszanie, gwałtowne przemiany społeczne i nieprzewidywalność życia w czasach zdominowanych przez postęp naukowo-techniczny oraz boom informatyczny i medialny to niezwykle trudne problemy dla edukacji obywatelskiej XXI wieku.

W literaturze przedmiotu edukacja obywatelska jest najczęściej definiowana jako zestaw praktyk i działań mających na celu lepsze przygotowanie młodych ludzi i dorosłych do aktywnego uczestniczenia w demokratycznym życiu poprzez uznanie i wyko-

8 K. Wątopek, *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – wybrane rozwiązania prawne* [w:] *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – wielowymiarowa płaszczyzna*, Katowice 2018 (= „Protegere et Prodesse”, cz. X), s. 138–145.

9 U. Soler, *Rola organizacji młodzieżowych w polskiej edukacji proobronnej – jaka przyszłość*, „Edukacja–Technika–Informatyka” 2016, nr 3/17, s. 48–49.

10 Zob. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – spotkanie szefa BBN z przedstawicielami wyższych uczelni* w dn. 8.01.2013 r.

nywanie ich praw i obowiązków w społeczeństwie. Stąd też wychowanie obywatelskie jako przedmiot edukacji obywatelskiej oznacza uczenie się, jak zostać obywatelem i jak żyć w społeczeństwie demokratycznym. Można zatem uznać, że edukacja dla bezpieczeństwa jako integralna część edukacji obywatelskiej to działalność rodziny, szkoły, kościoła, środków masowego przekazu, służb państwowych i samorządowych oraz innych podmiotów społecznych mających na celu rozwijanie intelektualnych i manualnych zdolności dzieci, młodzieży i dorosłych do kontrolowania zagrożeń, a także przywracania stanu bezpieczeństwa, gdy nastąpi jego naruszenie, by móc nadal bezpiecznie żyć w ustawicznie zmieniającej się rzeczywistości.

Zdecydowanie dominującym podmiotem w edukacji na rzecz bezpieczeństwa jest dom rodzinny, gdyż w sferze porządku, kultury osobistej i stosunku do drugiego człowieka nie ma lepszej szkoły jak rodzina. Kontynuacją, uzupełnianiem, a nieraz także kształtowaniem od podstaw wymienionych kompetencji jest szkoła. Powszechnie uważa się, że nauczyciele odgrywają kluczową rolę w promowaniu programów edukacji obywatelskiej, to oni bowiem wyjaśniają i wprowadzają nowe pojęcia, ułatwiają zdobywanie nowych umiejętności i kompetencji oraz stwarzają warunki, które umożliwiają uczącym się osobom wykorzystanie ich w życiu codziennym.

Kolejnym przykładem zaangażowania się części służb państwowych w realizację programów edukacji dla bezpieczeństwa jest wspomniana już Policja, która realizuje programy profilaktyczne ukierunkowane na dzieci i młodzież. Programy te mają na celu ograniczenie przestępczości, aspołecznych zachowań, a także wzrost zaufania społecznego do innych służb działających na rzecz poprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Do innych podmiotów realizujących programy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa należą m.in. organizacje pozarządowe, harcerstwo, artystyczne zespoły regionalne, które realizują edukację do wartości, wychowanie patriotyczne i obywatelskie oraz na bazie tradycji kształtują tożsamość narodową¹¹.

Policja realizuje zadania z zakresu prewencji kryminalnej poprzez wspomniane programy edukacyjne obejmujące m.in. bezpieczeństwo ogólne, bezpieczeństwo w ruchu drogowym, ochronę mienia, walkę z patologiami. Większość takich działań jest skierowana do dzieci i młodzieży oraz do seniorów. Priorytetowo traktowane są zadania związane z procesem kształtowania poczucia bezpieczeństwa obywateli, realizowane przez dzielnicowych. Zakres tych działań normuje Zarządzenie Komendanta Głównego Policji w sprawie metod i form wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika dzielnicowych¹².

Zgodnie zawartymi tam wytycznymi dzielnicowy realizuje zadania profilaktyki społecznej, m.in. poprzez diagnozowanie i wskazywanie lokalnych zagrożeń oraz kierunków działań profilaktycznych; inspirowanie i współuczestniczenie w przedsięwzięciach z zakresu profilaktyki społecznej we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego oraz innymi podmiotami pozapolicyjnymi; realizację akcji i programów profilaktycznych we współpracy z innymi podmiotami; informowanie mieszkańców o występujących

11 Zob. Z. Kwiasowski, *Znaczenie edukacji dla bezpieczeństwa w wychowaniu obywatelskim*, rep.up.krakow.pl/.../20150610_ra_znaczenie_educacji_dla_bezpieczenstwa_z_kwiasowski (18.02.2019).

12 Zarządzenie nr 5 Komendanta Głównego Policji z dn. 20 czerwca 2016 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika dzielnicowych (Dz.Urz. KGP 2016, poz. 26).

zagrożeniach i udzielanie instrukcji o sposobach zabezpieczania się, zachowania się w określonych sytuacjach oraz organizowania się w celu poprawy bezpieczeństwa¹³.

Powyższe działania kompleksowo obejmują szerokie spektrum działań edukacyjno-informacyjnych, a także kwestie o charakterze profilaktycznym i prewencyjnym, stanowią także jeden z priorytetów w polityce oświatowej państwa¹⁴.

23 lutego 2012 roku Komenda Wojewódzka Policji z siedzibą w Radomiu oraz Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu zawarły porozumienie w sprawie współpracy. List intencyjny w tej sprawie podpisali ówczesny Komendant Wojewódzki Policji z siedzibą w Radomiu – mł. insp. Rafał Batkowski oraz Rektor Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu – doc. dr Elżbieta Kielska.

Deklarowana współpraca obejmuje podjęcie wspólnych przedsięwzięć w zakresie praktyk studenckich, angażowania studentów w wolontariat na rzecz bezpieczeństwa, współpracy w pracach badawczych (będących w sferze zainteresowań kierunku Bezpieczeństwo Wewnętrzne) oraz w zakresie wspólnych projektów, mających na celu przybliżenie specyfiki pracy w zawodzie funkcjonariusza Policji¹⁵. Realizację postanowień tego porozumienia stanowią także wspólnie organizowane spotkania, debaty, konferencje itp. (np. coroczne Dni Bezpieczeństwa i Kameralne Lato).

Powyższe współdziałania świadczą o wysokim poczuciu odpowiedzialności uczelni za kształtowanie postaw obywatelskich studenta. Choć współpraca stanowiąca przedmiot tego porozumienia ma przede wszystkim wymiar *stricte* edukacyjny, to jej pozytywne efekty są na bieżąco dostrzegane także w obszarze edukacji społeczeństwa obywatelskiego oraz poprawy subiektywnego poczucia bezpieczeństwa każdego człowieka i całego regionu, w którym każdy z nas żyje.

3. Kształtowanie postaw proobronnych

W wyniku nowelizacji odpowiedniej ustawy¹⁶ (obowiązującej w tym zakresie od 11 lutego 2009 roku) w 2010 roku w Polsce została zawieszona zasadnicza służba wojskowa. Miało to na celu przede wszystkim pełne uzawodowienie polskich sił zbrojnych¹⁷. Inicjatywa ta wychodziła również naprzeciw oczekiwaniom społeczeństwa. Po zawieszeniu zasadniczej służby wojskowej z roku na rok drastycznie spadała liczba osób

13 Ibidem, § 36 pkt 1–5.

14 Zob. pismo nr DWKI-WPB.5012.20.2017.DI Ministra Edukacji Narodowej M. Machałek Sekretarz Stanu skierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich A. Bodnara, Warszawa, 18 maja 2017 r., <https://www.rpo.gov.pl/sites/.../Odpowiedź%20MEN%20w%20sprawie%20PEGI.pdf> (18.02.2018).

15 *Uczelnia będzie współpracować z komendą*, http://radom24.pl/arttykul/czytaj/4683_9 (18.02.2019).

16 Ustawa z dn. 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1967, Nr 44, poz. 220 z późn. zm.).

17 Uzasadnienie zawieszenia zakładało, że w bliżej nieokreślonym czasie pobór wróci, jednak dopiero po „utworzeniu nowoczesnych struktur i stanów osobowych”.

mających przeszkolenie wojskowe. Chętni do służby często nie mieli możliwości podania się takiemu szkoleniu. Natomiast m.in. sytuacja na rynku pracy (relatywnie duże bezrobocie) wzmacniała u młodych ludzi motywację do służby dla Rzeczypospolitej. Zainteresowani co prawda mogli wykorzystywać różne formy szkolenia proobronnego (m.in. należeć do organizacji proobronnych czy chodzić na strzelnice), ale takie formy nie były zbyt powszechne, co w rezultacie znacznie osłabiało zapał młodych ludzi i ich patriotyczne podejście do spraw obronnych kraju.

Jak wiadomo, potencjał obronny państwa to nie tylko jego możliwości materialne czy silna gospodarka, ale przede wszystkim aspekt moralny – jego obywatele, którzy mogą być wykorzystani do realizacji celów wojny¹⁸. To m.in. liczba i jakość wyszkolonych rezerw, to stopień ich przygotowania i świadomości o potrzebie dbania o najwyższe wartości narodu.

W ślad za zawieszeniem obowiązkowej służby wojskowej już w drugiej połowie 2010 roku wprowadzono nową formę służby dla chętnych, która niejako stawała się przepustką do zasilenia szeregów zawodowej armii. Była to służba w Narodowych Siłach Rezerwowych, które do dzisiaj tworzą żołnierze rezerwy na podstawie dobrowolnych kontraktów na pełnienie służby wojskowej. Żołnierze ci, oprócz zasilania rezerw osobowych sił zbrojnych, stanowią wzmocnienie potencjału jednostek wojskowych realizujących zadania z zakresu zarządzania kryzysowego, tj. biorących udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, w ochronie mienia oraz zdrowia i życia ludzi, w akcjach poszukiwawczych oraz ratowniczych itp.¹⁹

Najnowszym pomysłem MON na budowanie rezerw osobowych, a jednocześnie podnoszenie potencjału obronnego państwa jest propozycja służby w Wojskach Obrony Terytorialnej. To kolejna formacja (rodzaj sił zbrojnych), która z jednej strony daje szansę, w szczególności młodym obywatelom, realizowania swojej przygody z mundurem, z drugiej zaś wzmacnia potencjał rezerw osobowych Sił Zbrojnych RP.

Mimo różnych inicjatyw ze strony MON, mających na celu zainteresowanie młodych ludzi służbą w wojsku, a tym samym obronnością państwa, rezerwy osobowe wciąż wymagają systematycznej budowy, tym bardziej że sytuacja na rynku pracy w stosunku do roku 2010 diametralnie się zmieniła i „praca” w wojsku (i innych służbach mundurowych) nie jest już aż tak atrakcyjna.

Wśród wielu kierunków studiów WSH w Radomiu realizuje kierunek Bezpieczeństwo Wewnętrzne (studia stacjonarne i niestacjonarne – licencjat i studia magisterskie uzupełniające), na którym zajęcia są prowadzone m.in. przez oficerów Sił Zbrojnych RP oraz innych służb mundurowych, posiadających bogatą wiedzę w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa. Mając na uwadze właściwe kształtowanie postaw obywatelskich, jako uczelnia niepubliczna ściśle współpracuje ze szkołami ponadpodstawowymi prowadzącymi klasy mundurowe oraz sama posiada proobronną organizację studencką (Legia Akademicka WSH), zraszającą studentów różnych kierunków studiów. We współpracy ze środowiskiem społeczno-gospodarczym, w tym

18 *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s. 96.

19 https://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowe_Si%C5%82y_Rezerwowe.

służbami mundurowymi, cyklicznie organizuje przedsięwzięcia podnoszące poziom świadomości studentów i młodzieży szkolnej w zakresie właściwej postawy obywatelskiej oraz bezpieczeństwa państwa i obywateli. Spośród wielu inicjatyw proobronnych, które są podejmowane przez członków Legii, istotne są działania na rzecz umacniania niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej, utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego, edukacji obronnej społeczeństwa oraz promowanie postaw patriotyczno-obywatelskich i wspieranie różnych inicjatyw obywatelskich. Uczelnia współpracuje m.in. z Mazowiecką Komendą Wojewódzką Policji z siedzibą w Radomiu, 42 Bazą Lotnictwa Szkolnego, Aeroklubem Radomskim oraz Akademią Strzelecką RAGUN.

WSH w Radomiu pozytywnie odnosi się do kolejnej inicjatywy MON w zakresie budowania rezerw osobowych, a mianowicie podejmuje działania związane z projektem „Legia Akademicka MON”. Jest to projekt realizowany przez MON we współpracy z resortem Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dotyczy ochotniczego, podstawowego szkolenia wojskowego studentów, po którym – w zależności od tego, który tryb wybiorą – będą mogli zostać szeregowymi, podoficerami lub oficerami rezerwy. WSH, wychodząc naprzeciw zainteresowaniu własnych studentów oraz studentów z innych uczelni, przystępuje do programu adresowanego do studentów-ochotników, którzy w trakcie studiów chcą odbyć przeszkolenie wojskowe.

Powyższe inicjatywy wyraźnie świadczą o tym, iż Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu doskonale wpisuje się w potrzeby środowiska lokalnego, nieobojętne są jej także sprawy wagi państwowej, w tym bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz obronność naszego państwa.

Zakończenie

Wydaje się, że w wielu grupach społecznych nadal istnieje przekonanie, iż zapobieganie i zwalczanie większości negatywnych zjawisk o charakterze patologicznym jest obowiązkiem nałożonym wyłącznie na Policję. Należy – w drodze wyjaśnienia tego mylnego poglądu – wskazać, że w Polsce za realizację tego publicznego obowiązku ponosi odpowiedzialność wiele podmiotów²⁰. Na szczeblu gminy obowiązek taki spoczywa poza Policją przede wszystkim na samorządzie i instytucjach samorządowych, uczelniach wyższych, szkołach czy ośrodkach pomocy społecznej. Dopiero wspólne, poprawne i wysoce merytoryczne skorelowane działania wszystkich instytucjonalnych partycypantów mogą przynieść zamierzone cele.

Podsumowując, należy wskazać, że istotą działań edukacyjno-profilaktycznych jest przeciwdziałanie zagrożeniom, których wystąpienie w przyszłości wydaje się wysoce

20 Ustawa z dn. 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz.U. 2017, poz. 888 t.j.); ustawa z dn. 5 czerwca 1998 t. o samorządzie województwa (Dz.U. 2017, poz. 2096 t.j.); ustawa z dn. 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2017, poz. 1868 t.j.); ustawa z dn. 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990, Nr 16, poz. 95 z późn. zm.), art. 7.

prawdopodobne, a skuteczna edukacja i profilaktyka to optymalny sposób hamowania rozwoju lub ograniczania skali zjawisk uznanych za niekorzystne i dolegliwe społecznie²¹. Każda z instytucji współpracujących na rzecz kształtowania postaw obywatelskich ma indywidualnie przypisane zadania i musi je realizować, jednak działania na rzecz zapobiegania patologiom społecznym, a tym samym poprawy bezpieczeństwa w regionie muszą wzajemnie się uzupełniać.

Bibliografia

- Badegruber B., *Nauczanie otwarte w 28 krokach*, Warszawa 1997.
- Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – spotkanie szefa BBN z przedstawicielami wyższych uczelni w dn. 8.01.2013 r.*
- Filaber J., *Pojęcie bezpieczeństwa publicznego w prawie administracyjnym* (wybrane uwagi) [w:] M. Sadowski, P. Szymianiec (red.), *Prace prawnicze, administratywistyczne i historyczne*, Wrocław 2009.
- Hanausek T., *Ustawa o Policji. Komentarz*, Kraków 1996.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 2009, Nr 114, poz. 946 t.j.).
- Kwiasowski Z., *Znaczenie edukacji dla bezpieczeństwa w wychowaniu obywatelskim*, rep.up.krakow.pl/.../20150610_ra_znaczenie_educacji_dla_bezpieczenstwa_z_kwiasowski.
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, *Edukacja dla bezpieczeństwa. Informacja*, Warszawa 2004.
- Pismo nr DWKI-WPB.5012.20.2017.DI Ministra Edukacji Narodowej M. Machałek – Sekretarz Stanu, skierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich, A. Bodnara, Warszawa, 18 maja 2017 r., <https://www.rpo.gov.pl/sites/.../Odpowiedz%20MEN%20w%20sprawie%20PEGI.pdf>.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dn. 10 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz.U. 2018, poz. 97).
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002.
- Soler U., *Rola organizacji młodzieżowych w polskiej edukacji proobronnej – jaka przyszłość*, „Edukacja–Technika–Informatyka” 2016, nr 3/17.
- Szymańska J., Zamecka J., *Przegląd koncepcji i poglądów na temat profilaktyki* [w:] *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, Warszawa 2002.
- Uczelnia będzie współpracować z komendą*, <http://radom24.pl/artykul/czytaj/46839>.
- Ustawa z dn. 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z późniejszymi zmianami (Dz.U. 1967, Nr 44, poz. 220).
- Ustawa z dn. 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990, Nr 16, poz. 95 z późn. zm.).
- Ustawa z dn. 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2017, poz. 2067 t.j.).
- Ustawa z dn. 8 grudnia 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2017, poz. 1875 t.j.).
- Ustawa z dn. 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2017, poz. 2198 t.j.).
- Ustawa z dn. 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz.U. 2017, poz. 888 t.j.).
- Ustawa z dn. 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2017, poz. 1868 t.j.).
- Ustawa z dn. 5 czerwca 1998 t. o samorządzie województwa (Dz.U. 2017, poz. 2096 t.j.).

21 J. Szymańska, J. Zamecka, *Przegląd koncepcji i poglądów na temat profilaktyki* [w:] *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, Warszawa 2002, s. 19.

Wątopek K., *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – wybrane rozwiązania prawne. Edukacja na rzecz bezpieczeństwa - wielowymiarowa płaszczyzna*, Katowice 2018 (= „Protegere et Prodesse”, cz. X).
Widacki J. (red.), *Ustrój i organizacja Policji w Polsce oraz jej funkcje i zadania w ochronie bezpieczeństwa i porządku (reformy Policji – część I)*, Warszawa–Kraków 1998.
Zarządzenie nr 5 Komendanta Głównego Policji z dn. 20 czerwca 2016 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań przez dzielnicowego i kierownika dzielnicowych (Dz.Urz. KGP 2016, poz. 26).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Narodowe_Si%C5%82y_Rezerwowe.

Streszczenie: W prezentowanym artykule autorzy zwracają uwagę na to, że zwalczanie negatywnych zjawisk o charakterze patologicznym, kształtowanie właściwych postaw obywatelskich i proobronnych nie leży tylko w kompetencjach czy obowiązkach Policji lub innych służb mundurowych, ale jest obowiązkiem wielu organizacji społecznych i instytucji państwowych, w tym szkolnictwa wyższego. Podkreślają, że misją każdej uczelni jest nie tylko edukacja sama w sobie, ale także wychowanie, które wspiera rozwój postaw patriotycznych i społecznych. Zaznaczają, że Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu swoimi działaniami wzmacnia poczucie tożsamości narodowej, przywiązanie do kultury, historii i tradycji narodowych oraz przygotowuje i zachęca studentów do podejmowania działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa lokalnego. Przedstawiają edukację obronną, zwaną powszechnie edukacją dla bezpieczeństwa, jako najskuteczniejszą i zarazem najtańszą formę przeciwdziałania zagrożeniom, przede wszystkim na poziomie lokalnym, ale także na poziomie krajowym i międzynarodowym. Twierdzą, że WSH w Radomiu doskonale wpisuje się w potrzeby lokalnego środowiska, ale nie jest też obojętna na sprawy o znaczeniu państwowym, w tym na bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz na obronę Rzeczypospolitej Polskiej.

Słowa kluczowe: wpływ uczelni, postawy obywatelskie, bezpieczeństwo w regionie

The university's impact on shaping civic attitudes and improving security in the region

Abstract: The authors in the presented article emphasize that the mission of every education is not only education but also upbringing, which supports the development of students' civic, patriotic and social attitudes. They indicate that Radom Academy of Economics with its activities strengthens the sense of national identity, attachment to culture, history and national traditions, and prepares and encourages students to take actions to improve local security. The authors present pro-defense education, commonly called education for security, as the most effective and also the cheapest form of counteracting threats, primarily on local grounds, but also at the national and international level. They state that Radom Academy of Economics perfectly fits into the needs of the local environment, but they are also not indifferent to its matters of state importance, including security and public order as well as the defense of our state.

Keywords: university's impact, security in the region, citizenship

ROZDZIAŁ 2

GRAŻYNA KĄCICKA¹

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

Zarys wpływu utworzenia PWSTE w Jarosławiu na bezpieczeństwo lokalne

Wstęp

W toku swego istnienia człowiek poprzez celowe działania tworzy dogodne warunki swej egzystencji. Zagrożenia zakłócające jego funkcjonowanie stara się eliminować, walczy z nimi w miarę możliwości dostępnych w danym okresie.

Przestępczość, a konkretnie czyny przestępcze, są popełniane w określonych przestrzeniach. Uważa się, że właściwa organizacja i zagospodarowanie przestrzeni publicznych może przeciwdziałać popełnianiu przestępstw i wykroczeń. Prowadzenie działań z zakresu tzw. prewencji przestrzennej powinno dotyczyć zarówno kształtowania samej przestrzeni, jak i środowiska społecznego. W przestrzeniach publicznych powinno się ograniczać zachowania społeczne, aby tworzyć poczucie terytorialności i odpowiedzialności u mieszkańców.

Tematem artykułu jest przedstawienie wpływu utworzenia Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu na bezpieczeństwo lokalne. PWSTE w Jarosławiu została założona w 1998 roku przez Antoniego Jarosza na podstawie ustawy z 26 czerwca 1997 o wyższych szkołach zawodowych.

Należy na wstępie przedstawić podstawowe definicje bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo to stan dający poczucie pewności. Charakteryzuje się brakiem ryzyka utraty

¹ Doktor, wykładowca Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu.

cennych wartości, czyli życia, zdrowia, pracy, dóbr materialnych. Bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych. Jego brak powoduje niepokój i poczucie zagrożenia. W tej sytuacji człowiek, grupy społeczne, instytucje, państwo, organizacje różnego typu starają się oddziaływać na swe otoczenie zewnętrzne, aby usuwać lub przynajmniej oddalać zagrożenia budzące obawy.

Trzeba wskazać, że na bezpieczeństwo wpływają następujące czynniki:

- bezpieczeństwo publiczne;
- porządek publiczny;
- spokój publiczny.

B. Sprenkel wskazuje, że „bezpieczeństwo publiczne to stan gwarantujący niezakłócone i zgodne z wolą obywateli funkcjonowanie instytucji państwowych, samorządowych i społecznych oraz urzędzeń publicznych, a także bezpieczeństwo życia, zdrowia i mienia ludności w wyniku przestrzegania akceptowanego przez obywateli porządku”².

Bezpieczeństwo obywatelskie to stan otoczenia cywilizacyjnego i środowiska naturalnego, w jakim obywatele i ich wspólnoty nie odczuwają zagrożenia swego istnienia ani podstawowych interesów życiowych ze względu na zapewnienie przez państwo formalnych, instytucjonalnych praktycznych gwarancji ochrony prowadzących do społecznie akceptowalnego poziomu ryzyka³.

Bezpieczeństwo społeczne rozumiane jest jako ochrona egzystencjalnych podstaw życia ludzi i zapewnienie możliwości zaspokajania indywidualnych potrzeb oraz realizacja aspiracji życiowych poprzez tworzenie warunków do pracy, ochrony zdrowia. Obejmuje całokształt działań organizacyjnych, których celem jest zapewnienie pewnego poziomu funkcjonowania⁴.

Wśród przytoczonych pojęć zauważalne jest zwłaszcza to określające je jako spokój publiczny, co znaczy niezakłócony stan równowagi psychicznej nieokreślonej liczby osób, przy czym wykroczenia przeciwko spokojowi publicznemu wywołują zakłócenia tego stanu.

Pojęcie bezpieczeństwa to stan, w którym u jednostki występuje poczucie pewności, oparcia w innych osobach lub w sprawnie działającym systemie prewencji. Przeciwnostwem bezpieczeństwa jest stan zagrożenia.

Poczucie bezpieczeństwa jest odczuciem indywidualnym każdego obywatela. Zależy od miejsca zamieszkania. Mieszkańcy wsi czują wyższe poczucie bezpieczeństwa, ponieważ wszyscy się znają, występuje zatem niższa anonimowość w porównaniu z miastami.

Istotne znaczenie dla bezpieczeństwa społeczności lokalnych mają bezpieczne przestrzenie, jakie projektuje się dla potrzeb bezpieczeństwa publicznego. Ta myśl obejmuje obszary projektowania architektonicznego z zabezpieczeniami mechanicznymi i elektronicznymi oraz wytwarzaniem bezpiecznej więzi, jedności i odpowiedzialności ludności za przestrzeń, w jakiej funkcjonują i mieszkają, w celu ograniczenia czynów

2 B. Sprenkel, *Ustrój organów administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Włocławek 2004, s. 15.

3 S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2007, s. 27.

4 A. Szymonik, *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Warszawa 2011, s. 19.

zagrożających spokojowi tej zbiorowości. Zadaniem fachowo tworzonej przestrzeni jest zagwarantowanie bezpieczeństwa obywatelom oraz poprawienie jakości ich życia poprzez:

- ograniczenie osobom nieupoważnionym wstępu do określonych stref;
- zredukowanie aktów wandalizmu;
- tworzenie obszaru nieatrakcyjnego dla intruza czy napastnika, np. poprzez eliminowanie miejsc łatwych do ukrycia;
- wzmacnianie tożsamości i więzi społecznej wśród mieszkańców;
- ograniczanie ruchu;
- tworzenie miejsc sprzyjających wypoczynkowi;
- wzmacnianie poczucia odpowiedzialności mieszkańców za bezpieczeństwo jako za dobro wspólne.

Ważne jest ograniczenie przestępcy możliwości swobodnego funkcjonowania, dlatego należy zastosować takie metody i środki, aby wykluczyć w przestrzeni miejskiej elementy ułatwiające mu działania.

Trzeba też zaprezentować pojęcia społeczności oraz przestrzeni lokalnej, ponieważ na tej płaszczyźnie toczy się życie lokalnego społeczeństwa. Lokalność należy rozumieć jako ład społeczny oparty na naturalnych związkach między podmiotami o charakterze osobistym.

Bezpieczeństwo lokalne w przestrzeni społecznej charakteryzuje się wspólnym terytorium jako podstawą życia społecznego. O lokalności bezpieczeństwa świadczy zatem jego umiejscowienie w obrębie pewnej lokalizacji terytorialnej czy społecznej. W skład przestrzeni lokalnej wchodzi teren ogólnodostępny oraz elementy przyrody i zabudowy znajdujące się na tych terenach, w przestrzeni nad nimi i w ich sąsiedztwie, w zasięgu postrzegania przez przebywających tam ludzi.

Idea środowiska lokalnego to integralne pojęcie w pedagogice społecznej, dotyczące indywidualnego życia, rozwoju osobowościowego w zbiorowości społecznej oraz możliwych interakcji podmiotów funkcjonujących w obrębie określonego terytorium. Środowisko lokalne można określić jako gromadę ludzi zamieszkujących ograniczone i względnie izolowane terytorium o wspólnej tradycji, wartościach, symbolach, instytucjach usługowych i kulturowych, świadomych odrębności oraz gotowości do wspólnotowego działania, żyjących w poczuciu przynależności i wewnętrznego bezpieczeństwa. Należy zauważyć, że społeczność lokalna jest pojęciem trudnym do zdefiniowania. Podstawowe kryteria definiujące tę społeczność to:

- określone miejsce zamieszkania ludzi;
- występujące w tym miejscu reguły, aktywność, więzi, zwyczaje, typ kultury;
- wspólne interesy, postawy, potrzeby, zaangażowanie w tę społeczność;
- funkcjonujące instytucje i organizacje.

Trzeba również nadmienić, że charakterystyczne jest poczucie lokalnej ojczyzny i odpowiedzialności za nią. Istotne jest też poczucie tożsamości obywateli z miejscem zamieszkania. Z socjologicznego punktu widzenia społeczność lokalna określana jest jako zbiorowość zamieszkująca wspólne terytorium, oparta na trwałym systemie więzi i interakcji społecznych. Co ważne, charakteryzuje się poczuciem przynależności

jednostek do grupy i identyfikacji jednostek z grupą. W społeczności lokalnej występuje integracja społeczna mieszkańców z określonymi celami, solidarność społeczna w interesie jednostkowym i poszczególnych grup. To pewna struktura wytworzona z przestrzeni terytorialnej, która jest wewnętrznie zintegrowana, co umożliwi rozwiązywanie problemów lokalnych, społecznych oraz nawiązywanie kulturowych i psychospołecznych więzi integrujących część lub całość mieszkańców z określoną strukturą społeczną oraz przestrzenną. W tej strukturze powstaje tożsamość indywidualna i społeczna.

Wspólnota lokalna to przestrzeń terytorialna gwarantująca jakościowy rozwój codziennego życia społecznego. W jej zakresie występują czynniki odpowiedzialności za bezpieczeństwo i porządek publiczny wspólnoty⁵.

Ta przestrzeń powinna wyróżniać się terytorialnością, nadzorem, zadbaniem i oznakami odpowiedniego używania. Istotne cechy przestrzeni to:

- możliwość ciągłego obserwowania terenu;
- dbałość, czystość;
- naznaczanie jej, nawet okazjonalną, ale widoczną obecnością.

Terytorialność można osiągnąć poprzez wprowadzenie rzeczywistych lub symbolicznych barier między przestrzeniami: prywatną, półprywatną, półpubliczną oraz publiczną. Omawianą terytorialność można uzyskać poprzez optymalne usytuowanie budynków, płotów, rozgraniczeń, znaków i napisów oraz poprzez wyraźne wyznaczenie granicy. Na tego rodzaju terytorium osoby byłyby świadome, że mogą zostać skontrolowane.

Nadzór to wyraźne rozgraniczenie między przestrzenią prywatną oraz publiczną, wpływające na ograniczenie patologicznych zachowań. Tego rodzaju nadzór można uzyskać wprowadzając formalne i nieformalne rozgraniczenia terenowe (pasy, płyty zieleni) oraz ograniczenie liczby wejść na teren. Wejścia takie powinny być wyraźnie oznakowane. Ukierunkowanie ruchu pieszego wewnątrz obszaru, rozmieszczenie miejsc parkingowych dla odwiedzających poza kontrolowanym obszarem oraz wprowadzenie słupków lub szlabanów w bramach daje możliwość łatwiejszego obserwowania osób przebywających na określonym terytorium. To zarządzanie w kwestii dostępu osób obcych wzmacnia poczucie bezpieczeństwa u tych przebywających na obszarze.

Zarządzanie ma również istotny wpływ na bezpieczeństwo obszaru. Teren czysty, zadbane i w dobrym stanie technicznym pokazuje, że jest nadzorowany i chroniony. Trzeba zaznaczyć, że techniczne i organizacyjne starania należy wspierać działaniami społecznymi na określonym obszarze.

Bezpieczeństwo człowieka w środowisku lokalnym stanowi główny przedmiot zainteresowania w psychologii środowiskowej jako istotny element funkcjonowania społeczeństwa i określonej osoby. Lokalne środowisko wpływa na zachowania i ogranicza je, natomiast zachowania powodują zmiany w tym środowisku na określonym obszarze. Omawiane środowisko fizyczne jest powiązane z jego charakterystyką społeczną. To środowisko fizyczne jest zdefiniowane społecznie przez funkcje, jaką pełni

5 B. Hołyst, *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*, Warszawa 2014, s. 85–89.

w życiu społecznym. Funkcje są określone już w nazwach obiektów różnego typu (np. uczelnia, tu: Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu). Należy zauważyć, że poczucie bezpieczeństwa, czy to indywidualne, czy grupowe, oprócz jego fizycznych właściwości jest również wyznaczone przez właściwości ludzi przebywających w tych obiektach i przez funkcje społeczne tych obiektów i lokalizacji. Lokalna przestrzeń architektoniczna, urbanistyczna i społeczna to zbiór czynników równoważnych czynnikom typu zachowania, potrzeby, terytorium, przestrzeń personalna określonej osoby. Istotnym zagadnieniem z zakresu poczucia bezpieczeństwa lokalnego jest problematyka zagospodarowywania określonych miejsc, aby oddziaływać w ten sposób na bezpieczeństwo danych lokacji. Należy głównie zadbać o elementy usprawniające funkcje systemów ochrony⁶.

Ta zamknięta przestrzeń przeznaczona do użytku publicznego to obszar użytkowany na warunkach określonych przez zarządzającego, bez względu na to, czy jest on udostępniany dla ograniczonego czy nieograniczonego zbioru ludzi⁷.

Bezpieczeństwo lokalne w tym rozumieniu to pewne terytorium wyróżnione w przestrzeni społecznej charakteryzującej się wspólnym terytorium jako podstawą życia społecznego.

Przy omawianiu pojęcia bezpieczeństwa lokalnego należy szczególnie podkreślić rolę, jaką odgrywa w życiu człowieka jego poczucie bezpieczeństwa. W toku socjalizacji jednostki uznają za własne określone wartości i cele, dzięki którym tworzy się poziom ich bezpieczeństwa, gdyż warunkują one sprawne funkcjonowanie grupy społecznej oraz zezwalają na jej przetrwanie. Wartością nazywane jest to, czemu można przypisać określone znaczenia. Nie tylko poprzez zrozumienie pojęciowe, ale przede wszystkim poprzez działanie zgodne z definicją. Antonina Kłoskowska uważa, że wartość to przedmiot odniesienia ludzkich postaw i działań określanych jako wartościujące. Polega to na przekonaniu, że wartość jest wynikiem stosunku podmiotu wobec pewnych przedmiotów świata zewnętrznego⁸.

Zakończenie

Zwieńczeniem tych teoretycznych rozważań jest omówienie wpływu powstania PWSTE w Jarosławiu (na obszarze byłej jednostki wojskowej) na bezpieczeństwo lokalne. W uczelni na bramach oraz drzwiach znajdują się tabliczki z napisem „obiekt monitorowany”. Należy również zauważyć, że uczelnia zatrudnia obecnie agencję ochrony bezpieczeństwa. W budynkach oraz na obszarze uczelni zamontowane są kamery, pracownicy wynajętej firmy obserwują na monitorach ciągi komunikacyjne,

6 B. Hołyst, *Bezpieczeństwo. Bezpieczeństwo społeczeństwa*, Warszawa 2015, s. 407–415.

7 J. Jabłońska-Bońca, *Prywatna ochrona bezpieczeństwa*, Warszawa 2017, s. 347.

8 A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1983, s. 157.

sale wykładowe i patrolują pieszo teren. Pozbawiony opieki teren po wojsku mógłby ze względu na rozległość oraz specyfikę stanowić lokalizację podatną na zaniedbania i patologię, stając się przestrzenią o zagrożonym poziomie bezpieczeństwa społecznego. Trzeba więc zauważyć istotność umiejscowienia zaplecza edukacyjnego i zmianę obszaru o specyficznej wcześniejszej funkcji, utrudniającej odmienne sposoby jego użycia, w teren oświetlony, monitorowany oraz chroniony.

Bibliografia

- Hołyst B., *Bezpieczeństwo. Bezpieczeństwo społeczeństwa*, Warszawa 2015.
- Hołyst B., *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze*, Warszawa 2014.
- Jabłońska-Bońca J., *Prywatna ochrona bezpieczeństwa*, Warszawa 2017.
- Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, Warszawa 1983.
- Pieprzny S., *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2007.
- Sprengel B., *Ustrój organów administracji bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Włocławek 2004.
- Szymonik A., *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Warszawa 2011.

Streszczenie: Tematem artykułu jest przedstawienie w zarysie wpływu PWSTE w Jarosławiu na bezpieczeństwo lokalne. Autor przedstawia podstawowe zagadnienia bezpieczeństwa lokalnego oraz definicje odnoszące się do bezpieczeństwa publicznego. Zaprezentowano również pojęcia społeczności oraz przestrzeni lokalnej. Zwieńczeniem tych teoretycznych rozważań jest omówienie znaczenia powstania PWSTE w Jarosławiu na obszarze byłej jednostki wojskowej, które ma wpływ na bezpieczeństwo lokalne.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo publiczne, społeczeństwo obywatelskie, społeczność lokalna, przestrzeń lokalna, PWSTE w Jarosławiu

The outline of the importance of PWSTE in Jarosław for local security

Summary: This paper discusses the role of the State Higher School of Technology and Economics in Jarosław (PWSTE) for the local security policy. The author presents the basic issues of local security as well as definitions relating to public safety. The concept of local community is also presented in the article. The author considers the significance of setting up of the State Higher School of Technology and Economics in Jarosław on the basis of the former military unit as well as its influence on the local security.

Key words: public security, civic society, local community, local space, PWSTE in Jarosław

ROZDZIAŁ 3

LU YU¹

National Agricultural University of Irkutsk, Russia

Analysis of the positive interaction between university and regional economic development-taking China's university towns as an example

Introduction

The economic development of any region is inseparable from the support of talent, technology and culture. As a place of advanced education, universities are a gathering place for talents, technology and culture. Universities play an important role in the development of regional economy. On the contrary, the university's development is also inseparable from the support of regional economic development. How to promote the coordinated development of universities and regional economy is a major issue that needs to be studied. In recent years, with the popularization of advanced education in China, the number of university enrollments have continuously increased, the scale of universities has continued to expand, and the construction of university towns has emerged. University town has a long history in countries such as the United Kingdom and the United States. Although China's university towns appear late, they have certain advantages in latecomers and have good prospects for development. At present, there are more than 50 university towns in China, which are close to or even surpassing the Anglo-American. This paper takes China's university towns as an example to discuss the relationship between university and regional economy, and tries to put forward some

¹ Born in Liaoning, China. Associate professor of the Department of Public Administration and Humanities, Dalian Maritime University; Research direction: Chinese literature and Chinese traditional culture. Currently, Teaching Chinese courses at the National Agricultural University of Irkutsk, Russia.

thoughts and suggestions on the direction of coordinated development of university and regional economy.

1. University function and new economic growth theory

The university has three basic functions: The first one is the talent training function. University is a place for the cultivation of multidisciplinary, multi-level and comprehensive talents. As the famous British educator Newman said, "University is the place for general education"². It aims to cultivate high-level talents and integrates education innovation throughout. The second one is the function of technological innovation. University is a place with many talents, intensive technology, and innovative knowledge. University has ample funds for running schools, attracts more high-level scholars, and has more advanced software and hardware facilities, which is conducive to the production of high-level, high-level scientific research results. The third one is the social service function. University is able to provide high-level, high-quality and long-lasting services to society in a wide range of fields including science and technology, education, culture, economics, politics, law and health and so on.

As a university town gathered by a number of universities, in addition to the three basic functions mentioned above, it also has other super functions. Regarding the meaning of the university town, the famous American educator Clark proposed the concept of "Multi-university"³, and his viewpoint is highly representative of European and American scholars in the interpretation of the university town. The American geographer Gump gives a broad concept: "In university towns, many universities or colleges and the cultures they create, have a decisive influence on the characteristics of the region"⁴. The definition of university town in China's "Educational dictionary" is: "The community built around the university, the population is generally between 50,000 and 100,000, providing a good learning environment and convenient accommodation and transportation conditions for college students"⁵. According to the above definition, we can know that the university town is the center of the gathering of science, education, culture, health, sports and other undertakings. It can achieve economic agglomeration through the sharing of educational resources, the government management, the municipal management infrastructure, the socialization of life of teachers and students, the localization of research results transfer, the marketization of operational mechanisms, and Cultivation of entrepreneurship. In China, since the second half of 1999, domestic cities have gradually developed a boom in the construc-

2 J.H. Newman, *The idea of a university: defined and illustrated*, Washington, D.C. 1999, p. 17.

3 C. Kerr, *The uses of the university*, Cambridge 2001, p. 103.

4 B. Gump, *The campus is as a public space in the American college town*, "Journal of Historical Geography" 2007, vol. 33, p. 72.

5 G. Mingyuan, *The Dictionary of Education*, vol. 2, Shanghai 1991, p. 71.

tion of university towns. At present, with the rapid development of the construction and development of the university towns, the university's comprehensive effect on the regional economy has become increasingly prominent.

"Regional economy" is a complex that is produced by the interaction between internal factors and external conditions of economic development in a certain area. The economic development of each region is constrained by factors such as natural conditions, socio-economic conditions and technical and economic policies. In the mid-1980s, Paul Roemer and Robert Lucas proposed the "new economic growth theory." One of the important contents of the new economic growth theory is to expand the definition of "labor" in the neoclassical growth model into "human capital investment", that is, human resources include not only the absolute labor force, but also the education level of the labor force, production skill training and the cultivation of mutual collaboration capabilities, etc. These are collectively referred to as human capital. In a short, the new economic growth theory believes that the economic growth of a country or region depends mainly on its knowledge accumulation, human capital level and technological progress. Advanced education and technological innovation in university towns and the radiant drive of innovations can correspond to these three elements. University town can promote the sustainable development of the regional economy by promoting the accumulation of a regional knowledge, the improvement of human capital level and the advancement of science and technology. Through the analysis of the relationship between the university town and the regional economy, it can be predicted that the positive interactions can achieve a win-win situation for university development and regional economic development.

2. The positive interaction between universities and regional economic development: taking the China's university towns as an example

(I). University towns play a role in promoting regional economic development

Since the mid-to-late 1990s, China's university towns have sprung up in large numbers. The university town is not an isolated "city", but is located in the administrative county (district). The university town has a driving role in regional economic development. An important basis for supporting this assertion is that the emergence of a university town will cause some new changes in the basic situation of the local area. The new changes are mainly in the following aspects:

The first change is reflected in population size, population structure, and age structure of the region. A large number of young teachers and students in the university town have brought about a dramatic increase in the total population of the region and a rapid change in the demographic structure. For example, a university town with a population of 100,000 is stationed in an administrative area of 200,000 to 300,000 people. The impact is that many local farmers are converted into workers or engaged in service work

related to university towns. The sudden increase in the proportion of the population of the tertiary industry and the sharp decline in the proportion of the population of the primary industry have led to changes in the structure of the industrial population. With the continuous expansion of the enrollment scale of the university town, the age structure of the local population is bound to show a trend of continuous rejuvenation.

The second change is the urbanization process in the location of the university towns is accelerating. The construction of transportation, water conservancy, communications, commerce, electricity, sanitation, culture, fire protection and other infrastructures supporting the university town have accelerated the urbanization process of the university towns, and the overall appearance of the region has undergone tremendous changes.

Finally, a large number of young students have made tremendous changes in the lifestyle, consumption structure, cultural structure and knowledge structure of the local people. The cultural cultivation, values and ways of thinking of local residents have also been subtly changed.

A well-known university town can make a place jump from an unnamed place to a tourist city. Secondly, the period of establishment and development of the university town may also promote the historical period in which the region is transformed from science and technology, culture, and education to science, culture, education, and economical regions. Through economic analysis, it can be found that the promotion of the university town to the regional economic development is prominently reflected in the following aspects:

1) Provide local government and enterprises with talents and scientific and technological achievements to enhance regional productivity.

First of all, the university town is the cradle of talent. For example, in Chongqing University town, 13 colleges and universities and 7 primary and secondary schools have settled in. The entire university town has formed an educational development pattern including primary education, secondary education and advanced education, laying a good foundation for building a "Western education highland". High-level experts and scholars from all levels of education systems gather here to cultivate high-level talents with specialized skills. After these talents graduate, a considerable number of high-quality talents remain in the local region and contribute to the development of regional economy.

Secondly, the university town can attract large scientific research bases to settle in. It is a platform for continuously exporting scientific and technological achievements and new ideas and new knowledge. It is a high-quality human resources center integrating intensive knowledge and technological innovation. American management scientist Henry Etzkowitz pointed out that the university town is undergoing an evolution from the current ivory tower to the future entrepreneurial paradigm⁶. The first business incu-

6 H. Etzkowitz, A. Webster, *The future of the university: Evolution of ivory tower to entrepreneurial paradigm*, "Research Policy" 2000, vol. 29, p. 313.

bator in the world was created in “University town Science Center” in the US in 1963. Another very typical example is the win-win relationship between Silicon Valley and Stanford University. In China, Peking University and Peking University Science Park, Tsinghua University and Tsinghua Science Park, Shanghai Yangpu University town and Yangpu High-tech Enterprise Incubation Base, Nanjing Xianlin University town and Science and Technology Industrial Park, Hangzhou Xiasha University town and Hangzhou Science and Technology Park are all successful cases of school-enterprise cooperation to promote economic development.

2) Expand the consumer market and increase local employment.

College students are the main consumer groups in the university town. The offline consumption of this group is basically selected in the business district near the university town. College student group consumption has diversified characteristics. From the perspective of consumption structure, the student’s monthly expenses are mainly divided into five aspects: basic living expenses, social expenditures, entertainment expenditures, decorative expenditures, and learning expenditures. The survey results show that 20% of college students’ monthly living expenses are spent on social expenditures and recreational expenditures, which promoted the development of the retail and service industries in the business district near the university town, bringing great business opportunities to local residents and increasing employment opportunities for local people. Judging from the contribution rate of consumption and employment growth to GDP, the construction of the university town will inevitably lead to the rapid economy linkage development in the region.

3) Stimulate the development of the local real estate industry.

The University town has resources in various fields such as education, science and technology, culture and art, health care, and sports, and can provide multi-faceted support for the development of the region. This will not only improve the development level of the city’s education, science and technology, health care, sports and other social undertakings, but also stimulate the development of the real estate industry in the region. The high-level academic atmosphere and brand advantages of the University town directly or indirectly bring great benefits to the local area, which leads to the rapid appreciation of land and housing resources around the University town, stimulating frequent housing sales and housing leasing transactions, and the development of the real estate industry will bring a large amount of fiscal revenue to the local government.

4) Promote the development of urban tourism industry.

Tourism is an industry that promotes regional economic growth. The university town not only has a strong cultural atmosphere, but also the architectural styles of different universities in the university towns are very similar. They are connected by roads, greenery, etc., with reasonable layout and complete supporting facilities, which can attract more tourists. More and more university towns focus on the greening maintenance and the ecological environment protection. This not only makes the university

town itself to be a tourist attraction, but also can become a business card of the city and promote the development of regional tourism.

5) Improve surrounding traffic conditions and stimulate economic growth.

The university town is usually located on the outskirts of the city, and the traffic conditions are not as good as the main city before its development. The establishment of the university town connects the university town with the main city area, which facilitates the flow of population between the regions. “If want to be rich, must build a road.” Convenient transportation can bring benefits to people’s lives. And the convenience of transportation and the reduction of transportation costs will undoubtedly stimulate the industrial chain to lead to economic growth.

6) Promote urban expansion and resource explore.

For example, Ningbo University City (Ningbo Yixianadvanced Education Park) is located in the central area of Xinqin County, which is only 2 kilometers away from Ningbo City. The central area is in the connecting zone between Ningbo City and Dongqian Lake Scenic Area. Its construction can not only accelerate the development of the central area of Jixian, promote the expansion of Ningbo city to the east area, but also shorten the distance between Dongqian Lake Scenic Area and Ningbo Central City, and promote the development and construction of Dongqian Lake Scenic Area.

7) Enhance regional internationalization and promote regional international economic cooperation.

The university town is not only a gathering place for local universities, but also attracts foreign famous universities. For example, Shenzhen University town has reached cooperation intentions with world famous schools such as the University of the United Kingdom and William Mary University. If the university town can attract foreign universities to join, it can not only exchange advanced educational concepts and training models, but also enhance the internationalization of the city and promote international economic exchanges.

In summary, the construction and development of the university town is of great significance to the economic development of the region. The university is obliged to assume responsibility for serving the local economic development. Local governments should also attach importance to university towns, rely on, utilize and serve university towns, so that the two sides can form a strategic alliance for development and strive for a mutually beneficial and win-win situation.

(II). Local governments should attach importance to the construction of university towns from the perspective of development strategy

The planning and construction of the university town is not a separate case, but an important macro issue. If the local government can fully realize, rely on, utilize and serve the university town, it will be of great benefit to the development of both sides. From the perspective of regional development strategy, the construction of university

towns has long-term strategic significance. How to operate a university town, local governments should have a clear overall idea:

Firstly, relying on the functions of the university town, adjust the strategic goals of regional economic and social development. The local government should regard the construction of the university town as a historical opportunity, change the mode of thinking, Combine the macroeconomic development strategy with the objective reality of the university town and its development plan, and formulate long-term strategic goals of relying on the university town to realize its own urbanization and coordinated economic and social development.

Secondly, government should rely on the professional resources of the university town to achieve regional industrial upgrading. Carry out cooperation between research and development institutions of the government and enterprise and university towns, jointly build and utilize various science and technology platforms, set up more horizontal scientific research projects, and strive to obtain guidance from the university town on industrial planning and solving technical problems in the region. Actively develop advanced and new technologies, promote the incubation and transformation of scientific and technological achievements, form a development mechanism centered on innovation, promote the transformation of traditional industrial economy into a knowledge economy, and ultimately push the upgrading of industrial structure.

Thirdly, relying on the human resources of the university town, optimize government team structure. The intellectual and human resources of the university teachers and students should be fully utilized to promote the construction of government own cadres and optimize the structure of government own talents in the field of science and technology, education and culture, so that the human resources level of the region has been greatly improved.

Fourth, local governments should provide practical planning and effective and thoughtful services for the operation of university towns. The planning and construction of the university town project should be carried out according to the structural characteristics, resource characteristics, school-running characteristics and demographic characteristics of the university town disciplines. Pay attention to the communication and cooperation between the government and the university towns. Strategically, plan the construction of the university town and the region in community management, public management, enterprise management, education management, science and technology management, cultural management, health management, etc. The local industrial development strategy, industrial restructuring, industrial innovation and university town development planning are closely integrated.

Local governments should also actively serve university towns while relying on and utilizing university towns. Clarify service objectives, enhance service awareness, plan service projects, and implement service plans. For example, provide a stable environment for the university town. Strengthen logistics services, infrastructure construction and staffing, and maintain public infrastructure. Do a good job in environmental greening and beautification for university towns. For example, provide a convenient and thoughtful life service system for the university town. Encourage

the establishment and construction of commercial outlets to meet the daily needs of teachers and students, so that they truly feel the convenience of life.

In general, the university town and the regional economy are interdependent. To form a mutually beneficial and win-win strategic alliance and achieve harmonious and common development should be a strategic issue for local governments and university cities to think together.

3. The problems in the interaction between the university town and the regional economy

The university town is still a new thing in China. At present, scholars still lack in-depth research on it. When local governments formulate local economic development strategies, they still lack sufficient attention to the changes, new features and huge benefits brought by the university town. The positioning of the university town is not accurate enough, etc., which leads to some problems in the interaction between the university town and the regional economy. Specifically embodied in:

(I). The awareness of overall planning for the construction of university towns is not strong, leading to the phenomenon of “villages in the city”

Some university towns are not clearly positioned, and the overall planning awareness is not strong, and they do not match or coordinate with the surrounding environmental construction. There is even a phenomenon of “village in the city”. For example, when university towns select land for land acquisition, based on the consideration of development costs, university towns often choose rural arable land with relatively low construction costs. There are some rural residential areas around the construction area. In the process of regional urbanization, some of the original villages were surrounded by construction land and became “villages in the city”. This “village in the city” lags behind the pace of urban development and leads to a series of social problems. For example, in the case of imperfect transportation facilities, the relatively low rent and living costs, the university town attracts a large number of floating people to rent there, the population is disorderly, and the security conditions are poor. And there are serious health problems and safety hazards.

(II). Insufficient resource sharing and large waste of resources

Resource sharing is an important goal in the construction of university towns. However, in the process of real implementation, most university towns cannot achieve the established goal of resource sharing, resulting in a waste of resources. Educational development, college loans and other preferential policies have enabled more and more provinces and cities to build a university city. However, in order to expand the scale of running schools, many universities have followed the trend of expanding

new campuses, resulting in blind expansion and serious enclaves. Some campuses did not plan and budget in a timely manner, and carried out extensive development and construction, resulting in idle land and waste of resources. In addition, the standards for the construction of teaching, scientific research and cultural and sports facilities are pursuing high level, and the resources sharing in equipment and facilities are not achieved as expected, resulting in economic waste.

(III). The problem of landless peasants

During the construction of the university town and the urbanization of surrounding government land, commercial planning, real estate development, large-scale agricultural arable land has been requisitioned, resulting in a large number of landless peasants who have bid farewell to the life of relying on farming to obtain a source of life. While land-losing farmers have started a new urbanization chapter, their living conditions and ideological conditions have also changed. Due to differences with citizens in birth conditions, economic income, social security, lifestyle, cultural quality, etc., they are difficult to be true citizens in the short term, and their new identity is difficult to be universally recognized. Some land-losing farmers have become rich overnight because of the compensation policy for demolition, but they have no skills and foresight in the market economy, and they quickly went from rich to bankruptcy. Saying goodbye to the self-sufficient small-scale peasant economy, it is difficult to adapt to the fiercely competitive market economy, and the feeling of strangeness, distrust, and monotonous emptiness caused by building a community with unfamiliar and unrelated civic groups makes some unemployed peasants become economic unstable factors in development.

(IV). The initiative and enthusiasm of the university town to promote regional economic development is not high

Although the university also realized that the university town should play a role in promoting regional economic development, but the university's understanding of its own functions is more limited to the expansion of enrollment scale and improvement of university conditions, and does not specifically incorporate social functions into its own construction. The university basically starts from the perspective of its own university needs, and responds slowly to the external market demand and industrial business opportunities, and cannot meet the needs of the ever-changing economy development.

(V). The overall advantage of the university town is restricted by the system

Currently, every university in the university town is an independent university. Such a school-running model is conducive to maintaining and promoting the traditional advantages of universities, reflecting the university's diverse school-running characteristics and different historical and cultural heritage. However, under such a system, there are great difficulties in achieving deep cooperation with each other. The universities in the university town are still basically "individually in power". There is no deep and effective cooperation between universities, the positive interaction between the university town and regional economic development is somewhat difficult.

4. The strategy and recommendations for solving problems

(I). The construction of university towns should be planned and scientifically oriented, and reasonable construction goals should be proposed

University town is a systematic project that integrates urban construction, regional economic development, and personnel training. It is closely related to the science and technology, culture, economy, and urbanization construction and development. All local governments should make overall planning and scientific positioning of the construction of university towns according to the needs of economic development of provinces, cities and districts, combined with the characteristics of local college disciplines. In the process of the development of the university town, it should not be isolated from the surrounding resources. It is necessary to improve the use efficiency of the land as much as possible, to integrate education with economic construction, and to promote the joint development of the “five districts” in the university town, economic and technological development zones, high-tech industrial development zones, university science parks and tourist resorts. Only in this way can the university town self-efficiency and regional economic benefits be achieved.

(II). Strengthen resource sharing and reduce waste of resources

The cultural sharing and integration between universities is based on the relative independence and uniqueness of each university. It is impossible and unnecessary to achieve 100% integration, but it can be improved from sharing hardware resources and strengthening academic exchanges. Improve the efficiency of resource utilization and complement each university's advantages. In order not to waste resources, first of all, the local education administrative department should do a good job of coordination and planning to avoid redundant construction. Secondly, universities should actively communicate and reasonably share facilities; and finally, universities should establish a management mechanism for shared facilities, clarify responsibilities, powers, and interests, and remove possible follow-up problems.

(III). Improve the surrounding supporting construction and strengthen the construction of spiritual civilization

Improve the catering, retail, transportation and other supporting facilities around the university town, strengthen infrastructure construction and standardized management, attach importance to greening construction and ecological protection, and rely on the cultural and educational advantages of the university town to enhance the regional population quality and spiritual civilization level. University teachers, professionals, and college students can be encouraged to provide a variety of educational and cultural services and social services to local residents directly or indirectly. These educational and cultural services not only bring convenience to the surrounding people, but also improve their scientific and cultural quality and spiritual civilization, help them to break away from the small farmers' economic

awareness, and reduce potential instability factors for social harmony and economic development.

(IV). Strengthen the guidance of the university town's service to economy development

Strengthen the interaction between universities and governments and enterprises. For example, actively invite experts and scholars from relevant fields in universities to give lectures to local governments and enterprises, and teach them valuable knowledge and experience. The government can also invite them to work part-time or post in local government functional departments to provide their professional guidance and intelligence. The government can also encourage graduates employ in local region and inject fresh blood into local human resources. For example, encourage teachers and students to start a project, give preferential benefits to entrepreneurship and political inclination. For example, adjust the evaluation method of the university, incorporating the contribution rate of the university to the regional economic development into the evaluation criteria of the university, forming an incentive mechanism for the university to actively serve regional economic development. Only by seeing the real interests, can the university have the enthusiasm to promote economic development, and the win-win situation between the university and the economy can be realized.

(V). Promote reform and innovation systems that give universities greater initiative and flexibility

Promote reform and innovation mechanisms, such as the establishment of a "college union" to achieve the reform of the university town management system, effectively coordinate the relationship between the various institutions within the university town, integrate various resources within the university town, and then break through the deep cooperation obstacles of the university town and make decisions about the development strategy of the university town. For example, break the barriers to talent in universities, governments, and enterprises. Establish a flow mechanism for scientific and technological talent, let the talents free exchange between colleges and universities, and let the talents of university town and enterprise flow in both directions, and let the excellent scientific and technological innovation talents at home and abroad free gather and exchange. The education administrative department should guide the universities to break the occlusive school-running mode through policy guidance. For example, the education administrative department should actively promote institutional innovation, and actively adapt to regional economic and social development in terms of professional setup, enrollment plan, cooperative education, and personnel policy. Let the university town have greater initiative and flexibility in the interaction with economic and social development.

(VI). Establish a sound operation and management mechanism

The government should set up a platform to establish a path for the positive interaction between university towns and regional economic and social development. On the basis

of a detailed survey of the university town's scientific and technological resources, select those projects with high technology level, large market potential and good industrialization prospects that are closely related to the needs of local economic construction, and regard them as important development projects. Focusing on the project, we will integrate the scientific and technological resources, such as experimental equipment, testing instruments, data information and scientific research teams of various universities, establish a scientific and technological innovation base, and concentrate the superior resources to carry out the transformation of technological achievements and the incubation of high-tech enterprises. At the same time, in accordance with the requirements of the market economy, combined with the actual situation of universities and the characteristics of regional economic development, to encourage researchers to establish market concepts, respect market rules, and establish a sound incentive and constraint management mechanism. Only by establishing a community of interests between governments, universities, and enterprises, make the interactions based on mutual benefit and win-win, can we truly realize the benign interaction between universities and regional economic development.

Conclusion

In summary, University is an important part of social development, and the university town will appear more and more with the development of the times. University town is an important part of regional development and it is a powerful engine to stimulate regional economic development. There are still many problems in the interaction between the university town and the regional economy. The relationship between them can't be separated from the participation and coordination of universities, governments, enterprises and society. The university town is still a new thing in China. The influence of the university town on the regional economy needs further research and exploration. It is expected that the university town will continue to develop healthily and wish it to exert greater effects on the regional economy.

Bibliography

- Etzkowitz H., Webster A., *The future of the university: Evolution of ivory tower to entrepreneurial paradigm*, "Research Policy" 2000, vol. 29.
- Gump B., *The campus as a public space in the American college town*, "Journal of Historical Geography" 2007, vol. 33.
- Kerr C., *The uses of the university*, Cambridge 2001.
- Mingyuan G., *The Dictionary of Education*, vol. 2, Shanghai 1991.
- Newman J.H., *The idea of a university: defined and illustrated*, Washington, D.C. 1999.

Abstract: This paper takes the promotion effect of China's university towns on local economic development as an example to explore the positive interaction between universities and regional economic development, and tries to put forward some thoughts and suggestions on the direction of coordinated development between university construction and regional economy.

Key words: positive interaction, university, regional economic, development.

Analiza pozytywnej interakcji między uniwersytetem a regionalnym rozwojem gospodarczym – na przykładzie chińskich miast uniwersyteckich

Streszczenie: W niniejszym artykule wykorzystano efekt kampanii promującej wpływ chińskich miast uniwersyteckich na lokalny rozwój gospodarczy jako przykład pozytywnej interakcji pomiędzy uniwersytetami a regionalnym rozwojem gospodarczym. Przedstawiono kilka przemyśleń i sugestii na temat kierunku skoordynowanego rozwoju między budową uniwersytetów a gospodarką regionalną. Autor artykułu stwierdza, iż uniwersytet jest ważną częścią rozwoju społecznego, a miasto uniwersyteckie będzie się pojawiać z czasem. Miasto uniwersyteckie jest ważną częścią rozwoju regionalnego i jest potężnym motorem stymulującym rozwój gospodarczy regionu. Nadal istnieje wiele problemów w interakcji między miastem uniwersyteckim a regionalną gospodarką. Relacji między nimi nie można oddzielić od udziału i koordynacji uniwersytetów, rządów, przedsiębiorstw i społeczeństwa. Miasto uniwersyteckie jest wciąż nowym zjawiskiem w Chinach. Wpływ miasta uniwersyteckiego na regionalną gospodarkę wymaga dalszych badań i eksploracji. Autor oczekuje, że miasto uniwersyteckie będzie się nadal rozwijało i wywierało coraz większy wpływ na regionalną gospodarkę.

Słowa kluczowe: pozytywna interakcja, uniwersytet, regionalna ekonomia, rozwój.

ROZDZIAŁ 4

RASA VEGIENĖ¹

Lithuanian Military Academy

DALIA PERKUMIENĖ²

University Agriculture Academy, Kazimieras Simonavičius University

OLEGAS BERIOZOVAS³

Kazimieras Simonavičius University

The role of the European Parliament in foreign and security policy

Introduction

For a long time, the relatively limited role of the European Parliament (EP) in relation to the European Union's foreign; security policy was not really an issue. Most Member States (MS) continued to see the Common Foreign and Security Policy (CFSP) as a policy area that has not developed beyond the intergovernmental European Political Cooperation of the 1970s and 1980s and oversight was believed to be in the safe hands of the national parliaments. Recent studies, however, revealed that these days CFSP is less to be seen as 'the odd one out', and that European integration (and even competence transfer) also took place in that policy field. Indeed, a less visible integration perhaps – as CFSP is much less used as a legal basis for policy making than other

1 PhD student at Lithuanian Military Academy – interests of the research field (s): international law, law and politics.

2 Dr. Assoc. Prof. at Faculty of Bioeconomy Development, Vytautas Magnus University Agriculture Academy – interests of the research field (s): civil law, commercial law.

3 Prof. of Kazimieras Simonavičius University.

external relations provisions – but nevertheless one that has changed the position of CFSP in the EU and hence the commitments of the MS, the role of the Institutions and the way the EU is perceived by other states in relation to its role in global governance⁴.

It aims to contribute to the main goal of the present volume not only by taking the multilevel constitutional structure of the Union as a starting point to assess possibilities for parliamentary oversight at different levels, but it also points to an integrationist undercurrent in CFSP allowing for the application of EU principles across the board, including CFSP.⁵

The object of the paper – the Role of the European Parliament in Foreign and Security Policy.

While the question of parliamentary oversight has been addressed extensively by political science literature – in particular with a view the policy's legitimacy⁶ – legal studies have so far only addressed the issue to a limited extent as far as the post-Lisbon era is concerned; a few of them addressing the role of the EP in EU external relations more in general.

The exclusion of 'legislative acts' – and in particular the 'legislative procedure' – in the area of CFSP (art 24 TEU) may form the basis for the traditional view that the EP has no role to play in CFSP. Yet, the question is whether this completely rules out a role for the Parliament in the decision-making procedures that lead to the adoption of 'non-legislative acts'⁷.

The Court of Justice of the European Union (CJEU) has clarified the position of the EP in relation to CFSP in a number of recent cases. At the same time, the current treaties underline the role of national Parliaments; but the relevance of these arrangements for the EU's foreign and defense policy (as well as its security and defense policy) is less clear. The present Chapter will take all of this into account and aim for a legal analysis of the current state of affairs in relation to parliamentary oversight in the area of CFSP including its sub-category, the Common Security and Defense Policy (CSDP). According to the 2010 European External Action Service (EEAS) Decision, 'The European Parliament will fully play its role in the external action of the Union'⁸. Yet, his

4 R. Cardwell, A. Wessel, *Lex Imperfecta: Law and Integration in European Foreign and Security Policy*, European Papers: Law and Integration (2016), 2, p. 439–468; C. Eckes, R.A. Wessel, *The European Union: An International Perspective* [in:] T. Tridimas, R Schütze (eds.), *The Oxford Principles of European Union Law*, 2017, p. 39–47.

5 R.A. Wessel, *Legal Aspects of Parliamentary Oversight in EU Foreign and Security Policy* [in:] J.S. Vara, S.R. Sánchez-Taberner (eds.), *The Democratization of EU International Relations through EU Law*, Routledge, 2016.

6 A. Herranz-Surrallés, *The Contested "Parliamentarisation" of EU Foreign and Security Policy: The Role of the European Parliament Following the Introduction of the Treaty of Lisbon*, 2011, PRIF Report, No 104; A. Duff, *Executive Privilege Reaffirmed? Parliamentary Scrutiny of the CFSP and CSDP*, "West European Politics" 2015, p. 396–415.

7 This term was recently used by AG Bot in his Opinion in Cases C-643/15 and C-647/15 Slovakia, Hungary v Council, ECLI:EU:C:2017:618.

8 Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organization and functioning of the European External Action Service [2010] OJ L201/30 (EEAS Decision).

role is not easily defined on the mere basis of Treaty provision; other instruments and practice need to be taken into account.

In that respect, Section 2 will re-assess the existing Treaty provisions dealing the parliamentary oversight in relation to CFSP. It will look into the ways in which the EP is involved in CFSP decision-making and will point out to what extent recent case law of the Court has clarified things in that respect. Moving from Treaty provisions to practice, Section will assess the ways in which the EP attempted to make full use of its powers, inter alia through Interinstitutional Agreements (IIA) and Inter-Parliamentary cooperation. Section 4, finally, will be used to draw some general conclusions on the state of affairs with regard to Parliamentary involvement in CFSP and present a short assessment of the democratic legitimacy in that area⁹.

The methods used in the paper are as follows: monographic, the analysis and synthesis of scientific literature, the analysis of legal acts, descriptive method and comparative methods.

1. Parliamentary Oversight in CFSP on the Basis of the Treaties

The EP operates under the ‘specific rules and procedures’ that were foreseen by the TEU. Along similar lines, art 24 TEU refers to the ‘specific role of the European Parliament and of the commission’ in the area of CFSP. This role is ‘defined by the Treaties’, for instance in art 36 TEU, which provides:

The High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy shall regularly consult the European Parliament on the main aspects and the basic choices of the common foreign and security policy and the common security and defense policy and inform it of how those policies evolve. He shall ensure that the views of the European Parliament are duly taken into consideration.

1.1. Special representatives may be involved in briefing the European Parliament

The European Parliament may address questions or make recommendations to the Council or the High Representative. Twice a year it shall hold a debate on progress in implementing the common foreign and security policy, including the common security and defense policy.

Indeed, the differences with respect to most other Union policy areas are obvious. The main difference lies in the fact that with regard to CFSP, parliamentary influence

⁹ R.A. Wessel, *Legal Aspects...*

is not directed towards a concrete decision (as is the case in other procedures), but only towards ‘the main aspects and the basic choices’ of CFSP. Moreover, it is not the institution, which actually takes the decision (the Council) that is to consult the EP, but the High Representative. The formal influence of the EP is therefore limited to the general policy lines and does not include formal influence on the actual decisions, which are the result of the general policy lines. This has generally led authors to conclude that ‘the democratic element of decision-making in CFSP and CSDP remains lacking. Some influence was gained by the appointment of the HR/Commissioner for External Relations on the basis of art 17(7) TEU, which grants the EP a vote of consent as to the entire Commission, including the HR-function. And, as further elaborated in Section 2.2 below, the combination of CFSP and other external objectives in art 21 TEU strengthened the link between the different EU external policy fields and may have made it easier for the Parliament to indirectly influence CFSP¹⁰.

Despite the limited scope of its formal competences, the EP seems to have been able to maximize the use of its powers and has proven to be a very active player in relation to the EU’s external action. In doing so, it was assisted by a number of provisions in the current Treaties that – in addition to art 36 TEU that was referred to above – will be mentioned shortly as they do have an express or implicit link with CFSP:¹¹

- For all international agreements, the Parliament is required to give consent before the agreement can be concluded by the Council (art 218(6)(a) TFEU).
- The TFEU foresees a Multiannual Financial Framework for at least a period of five years (art 312 TFEU), which is adopted by the Council but following consent of the EP. The latter has now a say, as has the Council, on expenses related to the EU external relations, in particular concerning CFSP¹².
- A specific section of the EU budget (Section X) relates to the EEAS, which implies that the EP has to agree with this part of the budget. It also has competence to decide on the discharge of the EEAS, which provides a degree of political control on how the EEAS is organized. The EP Committee on budgetary control is particularly concerned in verifying how the EU budget is spent on external relations, in particular regarding CFSP¹³.
- The President, the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the other members of the Commission shall be subject as a body to a vote of consent by the European Parliament’ (art 17(7) TEU).
- The EP has a right to be immediately and fully informed on negotiations, suspension or positions on (CFSP) agreements (art 218(10) TFEU).
- It has a right to be consulted before the Council adopts a decision establishing the specific procedures for guaranteeing rapid access to appropriations in the

10 Ibidem.

11 B. Van Vooren, R.A. Wessel, *EU External Relations Law: Text, Cases and Materials (CUP)*, Cambridge 2014.

12 While highly interesting and relevant, the scope of the present contribution does not allow going into the budgetary powers of the EP in relation to CFSP.

13 Budgetary powers were also used at the time of the creation of the EEAS.

Union budget for urgent financing of initiatives in the framework of the CFSP (art 41(3) TEU).

- And, finally, it gives its consent or its advice prior to the conclusion of international agreements by the Council except where agreements ‘relate exclusively’ to the CFSP as laid down in art 218(6) TFEU.

Beyond these formal aspects, the EP has committees such as the AFET (foreign affairs) or DEVE (development) Committees, which are very proactive in commissioning studies, adopting non-binding Resolutions, organizing hearings, carrying out fact-finding missions and so on, to place a parliamentary stamp on EU external relations. Post-Lisbon it is less easy to distinguish between CFSP and other External action and combinations are sometimes necessary. The well-known example of a necessary combination of CFSP and other EU-rules is formed by the regulation of restrictive measures. Legislative decisions taken by the Union in this area depend on a prior CFSP decision. At the same time, it is clear that this does only partially help the Parliament as art 215(1) TFEU merely mentions a right of the EP to be informed. In addition, art 40 TEU provides that in adopting CFSP decisions the Council should be aware of the external policies in the TFEU, and vice versa. Yet, while the consistency requirement hints at a combination of legal bases, the different CFSP procedures and instruments seem to continue to preclude that¹⁴, which implies that the role of the EP in the end depends on the (single) legal basis that was chosen.

A specific role for the EP was established on the basis of the Decision to establish the EEAS. Parliamentary influence could already be witnessed during the establishment of the EEAS. As briefly alluded to above, the Preamble of the Decision confirms that the EP ‘will fully play its role in the external action of the Union, including its functions of political control as provided for in art 14(1) TEU, as well as in legislative and budgetary matters as laid down in the Treaties’. The Preamble also underlines that the HR will regularly consult the EP on CFSP matters, that the latter’s views will duly be taken into consideration, and that right of access to documents for Members of the EP (MEP) should be regulated. These procedural rights are not that clearly represented in the Treaties, which has led one observer to see this as ‘a surprisingly powerful statement in favor of procedural rights of Parliament in the external sphere, especially considering that the legal basis for the Council Decision on the EEAS falls within the scope of the CFSP’¹⁵.

It is also noteworthy that the EP is mentioned explicitly in art 3(4) of the EEAS Decision, which deals with support for the EU institutions and bodies. A similar specific reference is made in art 5(7), which singles out the EP in relation to the role of Union delegations responding to the needs of the institutions of the Union. Other references to the EP include, the yearly report by the High Representative to the EP and the Council on the occupation of posts in the EEAS (art 6(9)), and the role of the EP in relation to the EEAS budget (art 8). Finally, the role of the EP in relation to

14 R.A. Wessel, *Legal Aspects...*

15 *Ibidem*.

the conclusion of international agreements deserves to be mentioned. On the basis of art 218(6) TFEU, parliamentary consent is needed for the most important types of agreements and it needs to be consulted in other cases. This procedure applies 'except where agreements relate exclusively to the common foreign and security policy'. So, 'pure' CFSP agreements can be concluded without consent or consultation of the EP. However, this does not imply that other paragraphs of art 218 TFEU are not relevant or that agreements that would include CFSP elements would be fully excluded from the regular procedures.

Art 218(10) TFEU in particular has already proven its value: 'The European Parliament shall be immediately and fully informed at all stages of the procedure'. This provision gives for The Parliament the opportunity of bringing some influence to bear on the Commission and the Council as regards the content of the agreement. This requirement also implies an obligation for the EEAS (in the case of CFSP agreements) to already inform the parliamentary committees at the stage of the opening of the negotiations. The use of these procedures has also been criticized as the Council and the Commission often find ways to circumvent the European Parliament, especially regarding access to information, which is a vital condition for the exercise of democratic control. As the Treaty presents the CSDP as a sub- category of CFSP, the general rules apply. At the same time one may argue that in the area of security and defense, including the establishment of military missions, oversight by the Parliament becomes more essential as integration in that area progresses. From the outset, the EP has claimed a role in CSDP.

1.2. With a Little Help From the Court

Given the quite often sensitive nature of foreign and security policy, the Council may have a tendency to be somewhat restrictive in sharing detailed information. Since the entry into force of the Lisbon Treaty in particular, the Court of Justice was provided with a number of opportunities to clarify its role in relation to CFSP (-related) issues. Over the years, this role of the Court has been subject to legal analysis¹⁶, yet the impact of the changes by the Lisbon Treaty has only partly been recognized in literature. More recent studies, however, do argue that the view that the Court is not competent at all in the area of CFSP can no longer be upheld¹⁷. The Court's general jurisdiction is not limited by the fact that a certain act was adopted in the context of the CFSP. This role of the Court should not come unexpected, given the intertwinement of CFSP and other external Union policies. Recently, the principle of consistency was quite clearly connected by the Court to the principles of democracy and institutional balance¹⁸.

16 A. Hinarejos, *Judicial Control in the European Union – Reforming Jurisdiction in the Intergovernmental Pillars (OUP)*, Oxford 2009.

17 C. Hillion, *A Powerless Court? The European Court of Justice and the Common Foreign and Security Policy*, Research Handbook on EU Common Foreign and Security Policy, Cheltenham/Northampton 2017.

18 Case C-263/14 *European Parliament v Council (Tanzania)*, ECLI:EU:C:2016:435.

The Court has also been quite helpful in clarifying the position and the role of the EP in relation to CFSP, albeit not always in the interest of the Parliament when the choice of legal basis was at stake. Being confronted with the question of the appropriate legal basis for ‘restrictive measures directed against certain persons and entities associated with Osama bin Laden, the Al-Qaeda network and the Taliban’¹⁹, the Court held that art 215 TFEU (following a previous CFSP decision) rather than art 75 TFEU (in the Area of Freedom, Security and Justice – AFSJ) was the correct choice, despite the limited role of the EP in relation to the CFSP/art 215 procedure. The choice for ‘context over content’ became clear.

If the Parliament is not immediately and fully informed at all stages of the procedure, it is not in a position to exercise the right of scrutiny which the Treaties have conferred on in in relation to the CFSP or, where appropriate, to make known its views as regards, in particular, the correct legal basis for the act concerned. The infringement of that information requirement impinges, in those circumstances, on the Parliament’s performance of its duties in relation to the CFSP, and therefor constitutes an infringement of an essential procedural requirement. It should be underlined that CFSP is part and parcel of the Union’s constitutional set-up, including a role of the EP in situations where it was not excluded by the Treaties in any express manner.

2. Additional Instruments for Parliamentary Oversight in CFSP

Parliamentary oversight over CFSP can less be founded on Treaty provisions than is the case in other policy areas. The next question is to what extent this has discouraged the EP to play a role in CFSP. Political science studies have already noticed that ‘in particular the Commission’s but also the EP’s role go beyond what the formal procedures of the policy-domain would suggest’²⁰. The European Parliament applies its Treaty rights, by means of non-legislative instruments – such as inter-institutional agreements, resolutions, reports, debates, hearings, inquiries, fact-finding and election observation missions – and by establishing bilateral and multilateral diplomatic contacts with both parliamentary and executive bodies worldwide. These activities are carried out through value-oriented and region-oriented diplomacy, which form the European Parliament’s world diplomacy.

19 T. Tridimas, *The European Court of Justice and the Draft Constitution: A Supreme Court for the Union?*, *European Union Law for the Twenty-First Century: Rethinking the New Legal Order*, 2004, vol. 1, p. 128–138.

20 M. Riddervold, G. Rosén, *Beyond Intergovernmental Cooperation: The Influence of the European Parliament and the Commission on EU Foreign and Security Policies*, 2015, Vol. 20, p. 399–417.

2.1. Interinstitutional Agreements

In 2002 an IIA was drafted to allow the EP's president and a specially formed committee to have limited access to classified Council information. This was the first one on access to classified information and specifically dealt with the area of foreign and security policy.

While new rules were indeed agreed upon in the 2014 IIA between the EP and the Council concerning the forwarding to and handling by the EP of classified information held by the Council, this IIA expressly deals with 'matters other than those in the area of the common foreign and security policy'.

A specific reference to CFSP can be found in art 10, which provides that 'Within its competences, the Commission shall take measures to better involve Parliament in such a way as to take Parliament's views into account as far as possible in the area of the Common Foreign and Security Policy'. Obviously, this provision may be put into perspective given the limited competences of the Commission in the area of CFSP, but given that this provision is part of the Chapter of Constructive Dialogue and Flow of Information, the Commission at least does not seem to have the right to withhold information. Subsequent provisions add new rules on the facilitation of the involvement of Parliament in the workings of the negotiation delegations²¹.

The set of IIAs and arrangements can be said to strengthen the information position of the EP, in many cases Parliament will have to take the initiative and it has to rely on the willingness of the Council and the Commission (and the EEAS) to share all information.

2.2. Institutionalized (Inter-) Parliamentary Cooperation on Foreign Policy

In relation to foreign policy the cooperation with and among national parliaments may be helpful. Antiparliamentary cooperation was largely institutionalized through the establishment of the Antiparliamentary Conference (IPC) for CFSP and CSDP in 2012. The IPC is composed of delegations of the national Parliaments of the EU MSs and the EP. National Parliaments are represented by six Members each. The EP is represented by sixteen Members. National Parliaments of EU candidate countries and European member countries of NATO can be represented by a delegation composed of 4 observers. The IPC convenes once every six months in the country of the Presidency Parliament or in the EP in Brussels. EU foreign policy may be influenced by the EP's participation in other Inter-parliamentary assemblies, such as the ACP-EU Joint Parliamentary Assembly, the Parliamentary Assembly of the Union for the Mediterranean (PA-UfM), the Euro Nest Parliamentary Assembly (involving the EP and parliaments of the EU's eastern neighbors) and the Euro-Latin American Parliamentary Assembly (EuroLat). Also cooperation takes place with other parliamentary assemblies, such as the Parliamentary Assembly of

21 R.A. Wessel, *Legal Aspects...*

the North Atlantic Treaty Organization (NATO-PA). Political science studies have argued that this form of institutionalized cooperation is of limited value: 'It is a necessary but not a sufficient (or panacea for that matter) solution to a key question for the future of democratic control and legitimacy of EU foreign policy'²².

2.3. Parliamentary Resolutions on Foreign Policy

EP may issue unilateral statements to make its views known by the EP resolutions. These are certainly to be seen as 'decisions' taken by an organ of an international organization and in that sense, they can be seen as forming part of the Union's legal order. Yet their purpose differs from the legislative decisions. Many of the resolutions relate to the global 'normative' role of the Union (as for instance reflected in art 21 and 3(5) TEU) and are often related to human rights, democracy and the rule of law. Indeed, 'the European Parliament acts as a "guarantor of values" by ensuring that the EU political discourse matches the actual policies enacted and foreign policy pursued'²³. This normative role of the Parliament in relation to EU foreign policy is not new as has developed over the last twenty years or so.

Such resolutions used as a tool to make a statement on an international situation, or they have a more internal function and for instance reflect the EP's position on a certain issue during international negotiations. Interestingly enough, Kleizen found that resolutions related to CFSP make up the largest part of the subjects addressed by resolutions in foreign affairs, albeit that the focus is more on human rights than on security and defense. But big number of such resolutions can assume that EP lacks of hard power.

Conclusion

1. The EP is a very active player in EU foreign policy and that it seems to have stretched the borders of its competences to the full extent.
2. The post-Lisbon legal regime (and its interpretations by the Court) seems to lead to a mixed evaluation of the powers of the Parliament in relation to CFSP. This has to do with the ambiguous position of the policy area within the EU's constitutional framework.

22 S. Stavridis, *Why the New Inter-Parliamentary Conference on CFSP/CSDP is a Positive –Yet Insufficient –Step Forward in the Post-Lisbon Democratic Control and Legitimacy of EU Foreign Policy*, Jean Monnet/Robert Schuman Paper, 2014, No. 12 (13), p. 28–38.

23 S. Stavridis, *The European Parliament and Its International relations*, Routledge, 2015.

3. The Council has remained as a relevant source of legitimacy and [...] the key decision-maker in foreign policy *strictu sensu* in the EU. However, the European Parliament has gained increasing powers that can even appear unparalleled to national or federal democracies, where the executive traditionally had a primary role in the course of foreign affairs.
4. Compared to national Parliaments the EP is far more active with respect to issues of foreign policy. Its contributions may be informal, and may take the form of for instance policy papers, but it is an active participant in all debates on the EU's foreign policy and may therefore very well be more influential in practice.

References

- Cardwell R., Wessel A., *Lex Imperfecta: Law and Integration in European Foreign and Security Policy*, European Papers: Law and Integration (2016), 2.
- Case C-263/14 European Parliament v Council (Tanzania), ECLI:EU:C:2016:435.
- Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organization and functioning of the European External Action Service [2010] OJ L201/30 (EEAS Decision).
- Duff A., *Executive Privilege Reaffirmed? Parliamentary Scrutiny of the CFSP and CSDP*, "West European Politics" 2015.
- Eckes C., Wessel R.A., *The European Union: An International Perspective* [in:] T. Tridimas, R Schütze (eds), *The Oxford Principles of European Union Law*, 2017.
- Herranz-Surrallés A., *The Contested "Parliamentarisation" of EU Foreign and Security Policy: The Role of the European Parliament Following the Introduction of the Treaty of Lisbon*, 2011, PRIF Report, No 104.
- Hillion C., *A Powerless Court? The European Court of Justice and the Common Foreign and Security Policy*, Research Handbook on EU Common Foreign and Security Policy, Cheltenham/Northampton 2017.
- Hinarejos A., *Judicial Control in the European Union – Reforming Jurisdiction in the Intergovernmental Pillars (OUP)*, Oxford 2009.
- Riddervold M., Rosén G., *Beyond Intergovernmental Cooperation: The Influence of the European Parliament and the Commission on EU Foreign and Security Policies*, 2015, Vol. 20.
- Stavridis S., *The European Parliament and Its International relations*, Routledge, 2015.
- Stavridis S., *Why the New Inter-Parliamentary Conference on CFSP/CSDP is a Positive – Yet Insufficient – Step Forward in the Post-Lisbon Democratic Control and Legitimacy of EU Foreign Policy*, Jean Monnet/Robert Schuman Paper, 2014, No. 12 (13).
- Tridimas T., *The European Court of Justice and the Draft Constitution: A Supreme Court for the Union?*, European Union Law for the Twenty-First Century: Rethinking the New Legal Order, 2004, Vol 1.
- Van Vooren B., Wessel R.A., *EU External Relations Law: Text, Cases and Materials (CUP)*, Cambridge 2014.
- Wessel R.A., *Legal Aspects of Parliamentary Oversight in EU Foreign and Security Policy* [in:] J.S. Vara, S.R. Sánchez-Tabernero (eds.), *The Democratization of EU International Relations through EU Law*, Routledge, 2018.

Abstract: The European Parliament (EP) is a very active player in EU foreign policy and that in this research the aim is to answer if EP has wide borders of its competence in the area of Common Foreign and Security Policy (CFSP). The increasing formal influence of the EP we have witnessed with the most recent Treaty modifications, is it mirrored by anything similar in the area CFSP. There is the fact that the EP is far from being a co-decider in CFSP. The EP has found possibilities to increase its influence. With the changing nature of CFSP in mind, this assessment aims to revile the institutional and procedural role of the EP in the area of CFSP, the classic question of how parliamentary control over this policy area is regulated. The Council has remained as a relevant source of legitimacy and the key decision-maker in foreign policy *strictu sensu* in the EU. However, the European Parliament has gained increasing powers that can even appear unparalleled to national or federal democracies, where the executive traditionally had a primary role in the course of foreign affairs.

Key words: European Parliament, EU foreign policy, security policy.

Rola Parlamentu Europejskiego w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa

Streszczenie: Autorzy podkreślają, że Parlament Europejski jest bardzo aktywnym graczem w polityce zagranicznej UE. Niniejsze rozważania mają na celu odpowiedź na pytanie o to, czy Parlament Europejski ma szerokie granice swoich kompetencji w dziedzinie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB). Rosnące formalne wpływy PE, których byliśmy świadkami dzięki ostatnim modyfikacjom Traktatu, odzwierciedlają to w dziedzinie Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa. Autorzy zaznaczają, że PE daleki jest od samodzielnego decydowania w zakresie WPZiB, jednak znajduje możliwości zwiększenia swojego wpływu. Biorąc pod uwagę zmieniający się charakter WPZiB, Autorzy w ocenie rzeczywistości odwołują się do instytucjonalnej i proceduralnej roli Parlamentu Europejskiego w obszarze WPZiB, rozpatrując, jak regulowana jest kontrola parlamentarna w tym obszarze polityki. Ich zdaniem Rada PE pozostaje ważnym źródłem legitymacji i kluczowym decydem w polityce zagranicznej w UE. Jednak Parlament Europejski zyskuje coraz większe uprawnienia, które mogą nawet wydawać się nieporównywalne z demokracjami krajowymi lub federalnymi, w których władza wykonawcza tradycyjnie odgrywa główną rolę w sprawach zagranicznych.

Słowa kluczowe: Parlament Europejski, polityka zagraniczna UE, polityka bezpieczeństwa

ROZDZIAŁ 5

MARIE HESKOVÁ¹

College of European and Regional Studies (Czech Republic)

MIROSLAV FORET²

College of International and Public Relations Prague (Czech Republic)

The project partnership for local development and Masaryk University – city Brno example

Introduction

Brno, the Czech Republic's second largest city, has a population of nearly 370,000 people. It lies in the central part of Europe and within its two hundred-kilometre radius there are other important European capitals: Prague, Vienna and Bratislava.

Masaryk University was established in Brno 100 years ago in 1919. Masaryk University is the second largest in the Czech Republic. It has 9 faculties and 1 400 fields of study and their combinations, an almost unlimited course offer³.

The paper is devoted on local development, especially to its bottleneck that may arise as poor communication and cooperation among important stakeholders. The authors emphasize the role and importance mainly three stakeholder groups: 1) public administration, 2) firms and 3) local public.

From methodology point of view, the representative research of Brno citizens older than 18 years was conducted by the International Institute of Marketing, Communications and Business (IIMCE). The main objective was to find out which company

1 Doc. Ing., CSc. College of European and Regional Studies, České Budějovice (Czech Republic).

2 Prof. PhD, CSc. College of International and Public Relations Prague, Praha (Czech Republic).

3 M. Hesková, *Teorie, management a marketing služeb*, České Budějovice 2015, p. 67.

citizens of Brno considered as the most important for the further development of their city. Collection of data of the first research took place on 15th–28th March 2013, through personal structured interviews. Answers of 434 respondents residing in Brno were processed. Respondents were chosen by quota procedure and by socio-demographic characteristics (gender, highest educational attainment and age). The research sample can be considered as representative of all the inhabitants of Brno over 18 years. Interviews also included forms of open questions.

1. Local development and project partnership for local development

The idea of local development issues from experiences and results obtained in previous international project Communicating Town in the second half of the 90's⁴. One of its general conclusions describes local development as a partnership and a communication among three main participants – the local publics (citizens/inhabitants, civic initiatives, politicians, journalists), the entrepreneurs and the public administration.

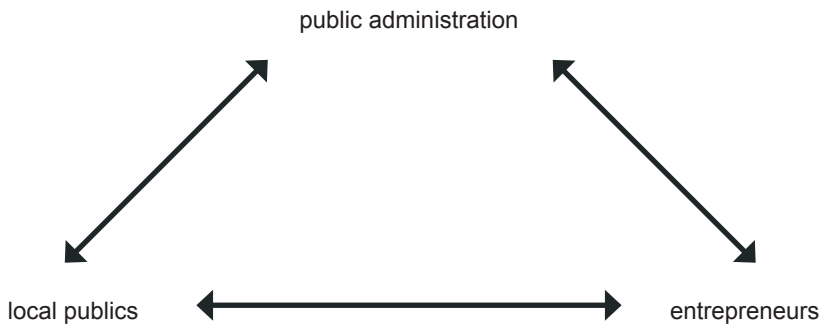

Figure 1. Partnership and communication for local development

Especially the relationship between the local publics and the entrepreneurs is full of conflicts. Both sides have very often different ideas about local development. The local publics think about pleasant life (with such values like nature, quiet, cleanness). But the entrepreneurs are thinking first of all about their economic goals (like profit). Therefore the public administration has the task to solve these conflicts and to find a compromise solution.

4 M. Foret, V. Foretová, *Jak rozvíjet místní cestovní ruch*, Praha 2001, p. 87; eidem, *Marketing Communication in the Czech Republic and Slovakian Localities: Ten Years of the International Project Communicating Town*, "International Review on Public and Non Profit Marketing" 2006, vol. 3, no 1, p. 90.

2. The research results – how Brno citizens perceive entrepreneurial subjects

As the following table shows, the central research question what firm or organization respondents consider most important in Brno for the further development of the city, the most frequently reported was Veletrhy Brno, a.s. (Fairs Brno). In second place was Dopravní podnik města Brna, a.s. (Transport Company in Brno, DPMB), with apparent distance took an imaginary third place Zetor, a.s. Next order consisted of IBM Czech Republic s.r.o., Masaryk University in Brno and Starobrno Brewery, which is part of Heineken Czech Republic, a.s. All less frequently nominated companies were included in the last category “other”.

Table 1. Frequency distributions of answers to the most frequently mentioned the most important venture for the development of Brno in 2013.

The most important firms in Brno	Frequency Absolute	Frequency Relative (%)
Veletrhy Brno/BVV	69	16
DPMB	59	14
Zetor	34	8
IBM	32	7
Masaryk University	22	5
Starobrno Brewery	18	4
All other	200	46
Total	434	100 %

We see Masaryk University is evaluated by the Brno citizens as one of the most important companies for the development of Brno.

The results showed unusually rare consensus of respondents and there were minimal differences in responses according to socio-demographic characteristics such as gender, age and education. This conclusion was also confirmed by the statistical calculations of Pearson’s coefficient of contingency, which was lower than 0,1 in all three cases.

The next analyses showed that as the main advantage of Veletrhy Brno people consider its contribution to the image and presentation of the city of Brno (32%). Fair events attract hundreds of thousands of domestic and foreign visitors, so they are also beneficial for the local tourism (26%).

As main contribution of Dopravní podnik města Brna to the local development was seen in the development of infrastructure, accessibility and transport as agreed 93% of its supporters. Most preferably represented contribution by the Zetor is a range of job opportunities (71%). Respondents pointed in particular to the fact that this company is one of the largest job provider in Brno. Another advantage was seen in the competitiveness of its products (12%). Similarly, IBM has been seen as the most cherished

job provider (56%). The second most frequently cited answer was a benefit for the image and representation of the city of Brno (16%). Respondents also pointed to the fact that this company is very modern, perspective and employs leaders in their field.

According to the respondents, the main asset of Masaryk University is the development in the field of education (82%). They regard it as one of the most important and best universities within the Czech Republic. Due to the fact that both provides quality education to students, as well as facilities top scientists who are successfully involved in research in various fields, contributes to the image and representation of the city of Brno (18%).

In the case of the brewery Starobrno, respondents praised the tradition and history of the brand, the availability and quality of its products. Equally (22%) have been appointed and offer advantages such as employment opportunities and benefits for the image and representation of the city of Brno.

On the other hand, the following paragraph shows the most commonly cited deficiencies of considered enterprise. In the case of Veletrhy Brno, the mostly cited deficiency was transportation (41%). This problem is clearly associate with the aforementioned influx of a large number of visitors during trade fairs, often causing traffic jams and columns that complicate the situation for the residents in the city. With the increased traffic related negative impacts on the environment, as reported by respondents in second place (10%). Dopravní podnik města Brna was criticized because of price increasing of fares (46%), but without at the same time improving the quality of public transport. As mentioned in the second place (36%), a delay occurs most connections and buses and trams are often crowded. Respondents blamed Zetor for environmental pollution (32%). The IBM is negatively perceived because of influx of foreigners (53%) and the associated loss of jobs for local residents. The citizens of Brno often associated this fact also with the rise in crime, prostitution and alcoholism. The main disadvantages of Masaryk University were similar to the previous mentioned with IBM, when its supporters as negatives also reported an influx of foreigners and foreign students or students from other towns of the Czech Republic (27%). The most negative view on Starobrno Brewery was featured negative impact on the environment (39%), particularly in the form of a smell from the brewery and drunken behavior of consumers.

If we look again at the table 1, it is clear, how little citizens of Brno realize that the decisive role of engineering companies as Zetor, as well as nearly fifty-five tradition of organizing international trade fairs, are not a decisive for development of the city anymore. Especially in the case of Fairs Brno is more than obvious that the idea of Brno as fair city or town fairs is slowly becoming a thing of the past. Just a quick glance at their website (www.bvv.cz) and from the published annual reports show that for the years 1997 to 2011 the number of employees declined by half – from 763 in 1999 to 357 in 2011. Undergoing a similar development as well as gross turnover, which for the same years fell from 2 billion CZK to 1 billion CZK. Also the interest of key customers, which are undoubtedly exhibiting companies declines as evidenced by the following figures: whereas in 1999 were attended by nearly 14,000 from 63 countries, in 2011 it was 7,300 companies from 50 countries.

Similarly, earlier in that view, that Zetor is one of the largest employers in Brno is rather out of the realm of memories. Currently, it operates less than 900 people. In any case, however, remains in the results of research only representative of large engineering companies such as the Prvni brnenska strojirna, Kralovopolska strojirna, Zbrojovka Brno and others that played a determining role in the development of Brno for at least half a century – since the end of World War II until the early 90s.

In contrast, IBM and Masaryk University, represent the current and future direction of the city into areas of new technologies, education, science and research.

Following the previously mentioned negative perception of Starobrno Brewery in connection with its alleged negative impact on the environment, as 39% of its supporters, particularly in the form of odors from the brewery and drunken behavior of consumers would be appropriate to properly communicate and explain to the public through activities such as public relations, according to experts’ smell from the brewery really not in the least threat to the environment in the vicinity of Old Brno Mendel square, let alone the entire city. It is controlled by the administrative authority within the integrated prevention and complies with regulations on environmental protection. Furthermore, what some of the above mentioned supporters Starobrno labeled as “bad brewery” does not have to be perceived as “odor”, but on the contrary as the Mendel Square and the nearest neighborhood for decades, even centuries, “a typical smell of malt” that accompanies the transport of malt and brewing.

The marketing research was the same way repeated by the International Institute of Marketing, Communications and Business (IIMCE) in Brno also in years 2014, 2015 and 2016. In the next Table 2 are seen the changes during mentioned four years.

Table 2. The most frequently mentioned the most important venture for the development of Brno in 2013–2016

The most important firms in Brno	2013	2014	2015	2016
Veletrhy Brno/BVV	16%	16%	15%	14%
DPMB	14%	17%	14%	19%
Masaryk University	5%	5%	9%	9%
Zetor	8%	6%	7%	8%
IBM	7%	5%	6%	6%

There are three very interesting findings:

1. First of all Brno citizens evaluation of the importance of companies for the future city development is relatively constant.
2. Masaryk University belongs from Brno citizens point of view among the most important companies in Brno.
3. The Masaryk University image is during mentioned four years increasing.

Conclusion

The current project Partnership for local development is based and builds on the results obtained in the second half of the 90's project Communicating Town, especially on experiences that local development is dependent on partnership, cooperation and communication of three main actors.

First is the local community, where people also ranks alongside various civic initiatives, political parties, non-governmental organizations, local media, academic and research institutes, development, consulting information centers, etc, second are entrepreneurs, including local associations (Chamber of Commerce) and third is local public administration that local development controls and is responsible for it.

It is clear that the source of the problems of local development is primarily contradictory or conflict between the local community on the one hand and business on the other side.

Interests and ideas of both groups (stakeholders) on further development of the region tend to be quite different. The local communities should be represented generally as strengthening the conditions for a happy and enjoyable life, based on values such as unspoilt nature, tranquility, cleanliness, order, security, etc. In contrast, entrepreneurs usually goes primarily to its economic recovery, to their business benefit. This could in some cases contradict the above mentioned values of the public. The challenges for the local public administration than arise, if these difficulties can be prevented. In the worst case the local public administration must this problems addressed and prepare and adopt the concept (strategy) for local development.

Benefits for local public administration from enterprises could be certainly counted on tax payments, job creation, care and infrastructure, the creation of GDP contributes to the growth of the standard of living n region, etc. For the local community could be important in the case of organizing and sponsorship of popular events, contributing to the knowledge and fame areas, as well as activities within social responsibility (CSR)⁵.

In managing local problems could also be successfully used such marketing tools, that represent marketing research (sociological research or public opinion research) and marketing communications, especially public relations. With their help should first of all be objectively identified and present the views and ideas of local public on the proposed and existing initiatives, business and public administration. Consequently, there must be searching for the partners and consensual implementation of these plans. Here, then exits the partnership for the local community, business and public administration as a basic assumption of local development.

The aim of the project Partnership for local development, as was already the case in communicating the city, is to assist local public administration. The whole principle

5 M. Foret, M. Hesková, V. Lieskovská, D. Melas, *Management integrované marketingové a podnikové komunikace*, Praha 2018, p. 127.

of methodological procedure based on mutual sequence, consistency and constant repetition of two basic activities.

First monitoring specific situation in the area – the views of citizens, second the design and implementation of measures to improve the situation. The results of both activities are always properly communicated to all parties – public government, the public and businesses. To do this, there are used the aforementioned tools of marketing communication, especially public relations⁶. The next step would have to devote a specific local business entity.

In any case, the activity of the business entity (organization) in given place always benefits (jobs created in the form of taxes are paid funds, increasing the attractiveness of the place) and losses (worsening living conditions, safety and health). Among the organizations are significant differences from what and to what extent brings to a particular place. It depends on their size (large versus small), the focus of the (chemical production compared to educational facilities), etc⁷. For existing organization is already possible to identify how local residents perceive it (value), what are the benefits and the losses. What are the possible improvements (corrective measures). It is important the local public properly and openly inform about the intended business plan, its local benefits and losses all in the spirit of public relations. Only then is possible to ask what is opinion of local community and based on this knowledge of the situation, use the marketing communication tools to improve.

Bibliography

- Foret M., Hesková M., Lieskovská V., Melas D., *Management integrované marketingové a podnikové komunikace*, Praha 2018.
- Hesková M., *Teorie, management a marketing služeb*, České Budějovice 2015.
- Foret M., Foretová V., *Marketing Communication in the Czech Republic and Slovakian Localities: Ten Years of the International Project Communicating Town*, “International Review on Public and Non Profit Marketing” 2006, vol. 3, no 1.
- Foret M., Foretová V., *Jak rozvíjet místní cestovní ruch*, Praha 2001.

Abstract: The paper is devoted an example of project Partnership for local development in the Czech Republic. Second largest city Brno uses very successful marketing activities. Very important role plays there Masaryk University. The idea of local development issues from experiences and results obtained in previous international project Communicating Town in the second half of the 90's. Some practical results and marketing methodology recommendations from the marketing research conducted in Brno are mentioned in the second part.

Key words: Czech Republic, Brno, Masaryk University, partnership for local development, local development, local enterprises, marketing research

⁶ Ibidem, p. 87.

⁷ M.Hesková, *Teorie, management a marketing služeb*, České Budějovice 2015, p. 123.

Projekt partnerstwa na rzecz rozwoju lokalnego i Uniwersytetu Masaryka – przykład miasta Brna

Streszczenie: Artykuł jest poświęcony przykładowi projektu partnerstwa na rzecz rozwoju lokalnego realizowanego w Czechach. Drugie co do wielkości miasto, Brno, korzysta z bardzo udanych działań marketingowych. Bardzo ważną rolę odgrywa tam Uniwersytet Masaryka. Pomysł na projekt związany z problemem lokalnego rozwoju wziął się z doświadczeń i wyników uzyskanych przy realizacji międzynarodowego projektu *Communicating Town* w 2. połowie lat 90. Celem projektu *Partnerstwo na rzecz rozwoju lokalnego*, tak jak w przypadku komunikowania się z miastem, było wspieranie lokalnej administracji publicznej. Niektóre praktyczne wyniki i zalecenia dotyczące metod marketingu są wymienione w drugiej części artykułu. Rozpatrywano możliwości rozwoju miasta z uwagi na rozwój infrastruktury, dostępność transportu, możliwości zatrudnienia, konkurencyjność produktów lokalnych firm i tradycje marki, rozwój edukacji, ceny biletów w komunikacji publicznej, jakość transportu publicznego, zanieczyszczenie środowiska, napływ obcokrajowców i związaną z tym utratę miejsc pracy dla społeczności lokalnych oraz wzrost przestępczości, prostytucji i alkoholizmu.

Autorzy podkreślają, że rozwój lokalny zależy od partnerstwa, współpracy i komunikacji trzech głównych podmiotów: 1) społeczności lokalnej, której członkowie dążą do różnych inicjatyw obywatelskich, partii politycznych, organizacji pozarządowych, lokalnych mediów, środowisk akademickich, instytutów badawczych i rozwojowych, konsultacyjnych centrów informacyjnych itp.; 2) przedsiębiorców, w tym lokalnych stowarzyszeń (np. Izba Handlowa), oraz 3) lokalnej administracji publicznej, która kontroluje rozwój lokalny i jest za to odpowiedzialna. Zaznaczają, że źródłem problemów rozwoju lokalnego jest przede wszystkim sprzeczność lub konflikt między lokalną społecznością a biznesem.

Słowa kluczowe: Republika Czeska, Brno, Uniwersytet Masaryka, partnerstwo na rzecz rozwoju lokalnego, rozwój lokalny, lokalne przedsiębiorstwa, badania marketingowe

CZĘŚĆ II

SOCJALNY I EDUKACYJNY WYMIAR
POCZUCIA BEZPIECZEŃSTWA

ROZDZIAŁ 1

BARBARA OLBRYCH¹

Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

Konsumpcja indywidualna usług edukacyjnych w aspekcie rozwoju regionalnego w Polsce

Wstęp

W procesie rozwoju popyt konsumpcyjny gospodarstw domowych ulega modyfikacji, potrzeby ludzkie stają się mniej materialne, za to bardziej skierowane na korzystanie z usług edukacji, ochrony zdrowia, rozrywki i wypoczynku. Jednym z najważniejszych elementów polityki rozwoju stała się problematyka rozwoju regionalnego. Rozwojem regionu interesują się nie tylko politycy, przedstawiciele samorządów lokalnych czy przedsiębiorcy, ale przede wszystkim jego mieszkańcy. Jakość i poziom życia mieszkańców regionu zależy od zmian zachodzących w działalności gospodarczej regionu w kierunku rozwoju kapitału ludzkiego.

Podstawową jednostką twórczą wszystkich procesów gospodarczych, społecznych, kulturowych i cywilizacyjnych jest konsument. Odczuwa on i zaspokaja swoje potrzeby poprzez korzystanie z dostępnych dóbr i usług, ale sam też je tworzy. Zachowania konsumpcyjne członków gospodarstw domowych dostosowują się zwykle do zaistniałych, zmiennych warunków. Wieloznaczność i niestabilność zjawisk społecznych i gospodarczych powoduje trudności w rozpoznawalności zachodzących w nich procesów. Wynika stąd potrzeba prowadzenia badań nad konsumpcją indywidualną w różnych jej aspektach.

Współcześnie usługi edukacyjne nabierają szczególnego znaczenia z uwagi na proces globalizacji i wzrastającą konkurencyjność państw i regionów. Przewaga konkurencyjna jest możliwa tylko w przypadku rozwoju usług edukacyjnych na wysokim poziomie.

¹ Doktor habilitowany, profesor WSH.

Konkurencyjność gospodarki danego kraju jest tym większa, im wyższa jest jakość świadczonych usług edukacyjnych we wszystkich jego regionach. Szczególny wkład w przyspieszenie rozwoju gospodarczego wnoszą usługi związane z kreowaniem i wdrażaniem innowacji, generowaniem i rozprzestrzenianiem informacji oraz innych aktywów wiedzy. Najbardziej rozwinięte i konkurencyjne gospodarki świata charakteryzują się doskonale rozwiniętymi usługami zaliczanymi do nośników gospodarki opartej na wiedzy.

Celem artykułu jest wskazanie znaczenia i istoty edukacji polskich gospodarstw domowych w rozwoju regionów poprzez pryzmat konsumpcji indywidualnej w 2017 roku. W przeprowadzonym badaniu wykorzystano analizę statystyczną, posługując się danymi liczbowymi Głównego Urzędu Statystycznego.

1. Uczelnie wyższe w procesie rozwoju regionalnego

Region, choć jest często używanym pojęciem w wielu dyscyplinach naukowych, nie ma jednej powszechnie przyjętej definicji. I. Pietrzyk, odnosząc się do szerokiego zakresu zagadnień objętych tym pojęciem, wskazuje, że można je utożsamiać zarówno z terytoriami określonymi historycznie lub kulturowo, obszarami wyodrębnionymi na podstawie kryteriów organizacji administracyjnej i politycznej, jak i z przestrzenią ekonomiczną². Zdaniem Z. Chojnackiego region w ujęciu systemowym jest realną jednostką przestrzenną lub terytorialną, złożoną z różnych elementów powiązanych ze sobą. Elementy regionu, między którymi zachodzą złożone relacje, to społeczeństwo, gospodarka oraz środowisko (zarówno naturalne, jak i antropogeniczne). Ujęcie to zwraca uwagę na czynniki dynamiczne, charakteryzujące rozwój regionu jako systemu³. Region jest to część przestrzeni, na ogół użytkowanej przez człowieka, a więc część większej całości. Biorąc pod uwagę kryterium oraz cel wyodrębnienia danego obszaru z większej spójnej całości, można dokonać podziału regionów na trzy główne typy: administracyjne, funkcjonalne i ekonomiczne.

Rozwój regionalny jest pewnym skrótem myślowym, w zasięgu którego mieści się szerokie spektrum zjawisk. A. Klasik definiuje ten rozwój jako „trwały wzrost trzech elementów: potencjału gospodarczego regionów, ich siły konkurencyjnej oraz poziomu i jakości życia mieszkańców”⁴. W ciągu mijających lat hierarchia oddziaływania różnych czynników na gospodarkę regionalną ulegała zmianie – zmniejszyła się rola ziemi, a wzrosła rola wiedzy, technologii, innowacyjności i przedsiębiorczości. Każdy region dysponuje zasobami, za które uznaje się rzeczy bądź wartości intelektualne wykorzystywane do produkcji dóbr i usług. Te zasoby to ziemia, praca, kapitał, tech-

2 I. Pietrzyk, *Polityka regionalna w Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2000, s. 213.

3 B. Meyer, D. Milewski, *Strategie rozwoju turystyki w regionie*, Warszawa 2009, s. 11.

4 A. Klasik, *Koncepcje rozwoju regionalnego Polski na tle różnicowań regionalnych*, stenogram z seminarium na temat: *Rozwój regionalny Polski jako element integracji europejskiej*, Sejm RP, 22 kwietnia 1997 r. [za: B. Meyer, D. Milewski, op.cit., s. 15].

nologia oraz przedsiębiorczość. Wśród najważniejszych części składowych rozwoju regionalnego A. Klasik wyróżnia usługi społeczne, do których zalicza się edukację. To, co przynosi znaczący i trwały rozwój, to generowanie wewnątrz regionu innowacji pod różnymi postaciami lub przyciąganie i adaptacja takowych spoza regionu. Czynnikiem sprawczym jest człowiek – wykształcony i chłonący wiedzę. Istotną gwarancją trwałego rozwoju regionalnego niesie inwestowanie w kapitał ludzki. To wiedza staje się zasobem, który skutecznie wykorzystany może pomóc osiągać przewagę konkurencyjną. Wśród głównych czynników wzrostu gospodarczego regionu, do których zaliczamy m.in. przedsiębiorczość indywidualną, innowacyjność przedsiębiorstw, wykształcenie obywateli, badania naukowe oraz transfer wiedzy i technologii, aż cztery w sposób zasadniczy zależą od jakości szkół wyższych i instytucji badawczych znajdujących się na terenie lub pracujących na rzecz miasta czy regionu⁵.

Wraz z rozwojem gospodarki ulega zmianom sposób oddziaływania szkół wyższych na otoczenie. Obecnie ich rola może być rozpatrywana na następujących płaszczyznach: jednostek ekonomicznych, producentów wiedzy, instytucji kształcących kapitał ludzki oraz instytucji będących „aktorem regionalnym”⁶. Jako jednostka ekonomiczna uczelnia staje się z jednej strony pracodawcą, „kupującym” produkty i usługi od lokalnych firm, z drugiej zaś jest instytucją „przyciągającą” studentów. Prowadzi też działalność inwestycyjną, polegającą na budowie i modernizacji budynków, laboratoriów, parków badawczych i innych obiektów wraz z niezbędną infrastrukturą. Ma to wpływ na poziom zatrudnienia w regionie, co generuje wzrost dochodów i lokalnego PKB. Przede wszystkim jednak uczelnię należy postrzegać jako producenta wiedzy, zarówno w zakresie badań stosowanych, jak i badań podstawowych. Największą korzyścią, jaką region czy miasto mogą czerpać z obecności uczelni na swoim terenie, jest tworzenie nowej wiedzy. Uczelnia inspiruje powstawanie innowacji technologicznych, pomaga tworzyć i komercjalizować nowe produkty, kreuje nowe procesy. Poprzez efektywny system transferu wiedzy uczelnia innowacyjnie zasila przedsiębiorstwa regionu, instytucje rządowe i samorządowe, organizacje społeczne i samych mieszkańców. Bywa też „magnesem” przyciągającym firmy spoza regionu bądź źródłem powstawania nowych. To tutaj, w szkołach wyższych tworzy się kapitał ludzki.

2. Usługi edukacyjne filarem kapitału ludzkiego

Jednym z głównych wyznaczników wzrostu gospodarczego są zgromadzone w człowieku zasoby wiedzy i zdrowia. Inwestowanie w kapitał ludzki tworzy bogactwo wyrażające się rozwojem społecznym i kulturowym całego narodu. E. Skrzypek stwierdza,

5 M. Szmit, *Rola uczelni wyższych w procesie rozwoju regionalnego: studium przypadku*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2012, nr 28, s. 229.

6 Ibidem.

że jakość życia człowieka to nie tylko byt w sensie fizycznym, ale także możliwości wzbogacania ducha, umysłu, możliwości kształcenia, a także twórczość⁷. J.K. Galbraith głosił, że ostatecznym celem działalności gospodarczej człowieka nie jest ani produktywność, ani efektywność gospodarowania, lecz stworzenie warunków lepszego, bardziej godnego życia⁸. Postulował osiągnięcie standardów społeczeństwa intelektualnego jako warunku równowagi systemu gospodarczego państwa. Wysoki poziom kapitału ludzkiego pozwala na realizację rozwoju społeczno-gospodarczego, a wyrównywanie jego poziomu skutkuje większą spójnością. Spójność społeczno-ekonomiczna może być rozumiana jako zdolność systemu ekonomicznego do harmonizowania efektywności ekonomicznej i sprawiedliwości społecznej, wymaga również zmiany aspiracji i ambicji rozwojowych społeczeństw⁹.

Każdy człowiek jest wyposażony przez naturę w wychowanie i wykształcenie oraz pewne kwalifikacje; tym większe, im większy był wysiłek i nakłady poniesione na pozyskanie wykształcenia. Każda osoba wytwarza swój własny kapitał poprzez wykorzystanie swego czasu na chodzenie do szkoły czy podnoszenie kwalifikacji w trakcie pracy zawodowej¹⁰. Jednostka posiada zatem swoje własne zasoby indywidualne¹¹. Zasób tych zdolności można podnosić poprzez inwestowanie w kapitał ludzki. W odniesieniu do gospodarki kapitał ludzki tworzą ucieleśnione w jednostce ludzkiej umiejętności i kompetencje, zasoby zdrowia i energii witalnej, niezbędne w działalności gospodarczej i realizacji celów społecznych. Kapitał ludzki, mimo że dany jest poprzez genetyczne cechy jednostki, może być powiększany dzięki inwestycjom w człowieka w procesie wychowania, edukacji, poprzez samokształcenie i nowe doświadczenia. Kapitał ludzki jest częścią człowieka i nie można go oddzielić. Jest kapitałem, bo jest źródłem przyszłych zarobków i satysfakcji. Człowiek towarzyszy swemu kapitałowi zarówno w działalności produkcyjnej, jak i w konsumpcji. Kreacja wartości jest zależna od umysłu. Rewolucja informacyjna wymusza redukcję kosztów i czasu pozyskiwania informacji, a dawne korzyści z siły i skali ustępują miejsca bystrości, łączności, szybkości.

7 E. Skrzypek, *Determinanty jakości życia w społeczeństwie informacyjnym* [w:] E. Skrzypek (red.) *Uwarunkowania jakości życia w społeczeństwie informacyjnym*, t. 1, Lublin 2007, s. 70.

8 J.K. Galbraith, *Ekonomia a cele społeczne*, Warszawa 1979 [za: E. Skrzypek, op.cit., s. 63].

9 M.G. Woźniak, *Teoretyczne problemy spójności ekonomicznej mechanizmu rynkowego w kontekście gospodarki opartej na wiedzy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2007, nr 10, s. 19.

10 Por. G.S. Becker, *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, Warszawa 1990, s. 217.

11 Kapitałem jest ten zasób, który można tak uruchomić, że przyniesie on zysk w postaci większych szans osiągnięcia celu bądź korzyści. Podstawowym zasobem społecznym dla każdej jednostki jest rodzina [za:] A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard, *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Warszawa 2000, s. 46.

3. Konieczność inwestowania gospodarstw domowych w rozwój kapitału ludzkiego

Gospodarstwo domowe to ekonomicznie samodzielny, wyodrębniony mikropodmiot, który stanowi trwały element struktury podmiotowej we wszystkich formach gospodarowania. O ile przedsiębiorstwo jest najważniejszym podmiotem gospodarczym, o tyle gospodarstwo domowe stanowi podmiot najstarszy, będący istotną częścią gospodarki. Gospodarstwo domowe jest jednostką gospodarującą, jednostką ekonomiczną o walorach społecznych, która zgłasza zapotrzebowanie na dobra i usługi, uprawia działalność skierowaną na zaspokojenie potrzeb wynikających ze współżycia grupy osób. Tworzą je członkowie kierujący się własnymi oczekiwaniami i indywidualnymi preferencjami. Gospodarstwo domowe jako podmiot gospodarujący w sektorze instytucjonalnym występuje na rynku dóbr konsumpcyjnych, produkcyjnych oraz usługowych¹².

G.S. Becker, uważany za twórcę *new home economics*, postrzega gospodarstwo domowe jako wieloosobową jednostkę produkcyjną, maksymalizującą funkcje produkcji, w przypadku której nakładami są dobra rynkowe, czas, kwalifikacje oraz wiedza poszczególnych jej członków. Tradycyjna teoria gospodarstwa domowego w swojej istocie stanowi teorię jednoosobowego gospodarstwa domowego i jest niemal całkowicie bezpłodna. W przeciwieństwie do niej nowa teoria gospodarstwa domowego stanowi teorię wieloosobowej rodziny, której członkowie mają współzależne cele użyteczności. Teoria ta koncentruje się na koordynacji działań, interakcjach członków rodziny podejmujących decyzje o posiadaniu dzieci, małżeństwie, podziale czasu na pracę zawodową i inwestycje w kwalifikacje nadające się lub nie do sprzedaży na rynku, ochronie członków przed niebezpieczeństwami, międzypokoleniowych transferach między członkami itd. W ten sposób ekonomiści dopiero zaczynają odkrywać tę samą dominującą rolę rodziny w społeczeństwie, którą tradycyjnie przypisują jej socjologowie, antropologowie i psychologowie. Podczas gdy teoria przedsiębiorstwa nie różni się zasadniczo w porównaniu ze stanem sprzed trzydziestu lat, gospodarstwo domowe zmieniło się z bezpłodnego ugoru w jeden z najbardziej ekscytujących i obiecujących obszarów badań ekonomicznych¹³.

Na potrzeby niniejszej pracy przyjęto definicję gospodarstwa domowego Głównego Urzędu Statystycznego: gospodarstwo domowe obejmuje zespół osób spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwo domowe wieloosobowe), jak też osobę utrzymującą się samodzielnie bez względu na to, czy mieszka sama, czy też z innymi osobami (gospodarstwo domowe jednoosobowe). Członkowie rodziny mieszkający wspólnie, ale utrzymujący

12 Zob. P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, *Ekonomia*, Warszawa 2004; D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Mikroekonomia*, Warszawa 2007 [za: B. Olbrych, *Ocena zróżnicowania wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych w warunkach niepewności*, Radom 2009, s. 11].

13 G.S. Becker, *The Economic Approach to Human Behaviour*, Chicago 1976 [za: B. Świecka, *Niewypłacalność gospodarstw domowych*, Warszawa 2009, s. 20].

się oddzielnie, tworzą odrębne gospodarstwa domowe. Do składu osobowego gospodarstwa domowego zalicza się także osoby czasowo nieobecne (np. przebywające zarówno w kraju, jak i za granicą dłużej niż dwa miesiące), jeśli dostarczają one środków utrzymania gospodarstwu domowemu bądź są na utrzymaniu członków gospodarstwa domowego. Dotyczy to nieobecności z powodu pracy zarobkowej, nauki, leczenia, rehabilitacji, wyjazdów turystycznych itp. Głową wieloosobowego gospodarstwa domowego jest osoba pełnoletnia, dostarczająca całkowicie lub w przeważającej części środki na utrzymanie danego gospodarstwa. Gdy dwie osoby lub więcej dostarczają środki w jednakowym stopniu, to za głowę gospodarstwa domowego uważa się osobę, która głównie tymi środkami rozporządza. Miarą sprawności ekonomicznej gospodarstwa jest nie tyle pozyskiwanie dochodów, ile zaspokajanie potrzeb.

Członkowie gospodarstw domowych funkcjonują jako *homo oeconomicus*, co oznacza, że jest ono jednostką kierującą się rozumem oraz działającą zgodnie z zasadą poddawania ścisłej kontroli ekonomicznej kalkulacji wszystkich swoich poczynań. W uwarunkowaniach rynkowych możliwości kształtowania i zaspokajania potrzeb gospodarstwa te są coraz bardziej uzależnione nie tylko od posiadanych zasobów materialnych, ale także od zasobów niematerialnych, takich jak wykształcenie, zdolności i predyspozycje, stan zdrowia oraz budżet czasu. Efektem poszczególnych funkcji gospodarstwa domowego jest tworzenie kapitału ludzkiego zarówno w wymiarze ilościowym, jak i jakościowym.

Nadążanie za postępem wymaga stałego dokształcania, podnoszenia kwalifikacji, a co za tym idzie – lepszego wykorzystania możliwości i uzdolnień członków gospodarstw domowych. Im wyższe jest wykształcenie, tym większe są możliwości znalezienia dobrej i dobrze płatnej pracy. Ważny jest nie tylko zasób kapitału, ale też jego jakość. Z badań przeprowadzonych przez K. Cichego i K. Malagę wynika, że dziesięć lat nauki w krajach wysoko rozwiniętych daje lepsze wykształcenie niż dziesięć lat edukacji w krajach afrykańskich. Osoby wykształcone w obu rodzajach krajów nie różnią się pod względem ilości kapitału ludzkiego, ale jakości, co przekłada się na ocenę ich efektywności¹⁴. Cichy i Malaga przeprowadzili także analizę porównawczą zasobów i jakości kapitału ludzkiego w Polsce i USA na podstawie modelu Manuelliego-Seshadriego. Manuelli i Seshadri kalibrowali swój model tak, aby opisywał on stan gospodarki amerykańskiej około 2000 roku, co umożliwiło porównania z szacunkami dotyczącymi Polski¹⁵. Z przytoczonej analizy wynika, że zasób kapitału ludzkiego przeciętnego Polaka w dowolnym wieku jest pięciokrotnie niższy niż zasób Amerykanina w tym samym wieku. Świadczy to o niższej jakości kapitału ludzkiego obywateli Polski. Amerykanin, który później kończy naukę, poświęca więcej czasu na tworzenie kapitału ludzkiego niż jego rówieśnik z Polski, dlatego mniej czasu poświęca na pracę. Ponadto Polak wydaje sześć razy mniej na akumulację kapitału ludzkiego niż Amerykanin. Jest to rezultat niższej jakości kapitału ludzkiego Polaka, który posiadając niższy zasób, za-

14 K. Cichy, K. Malaga, *Analiza porównawcza zasobów i jakości kapitału ludzkiego w Polsce i w Stanach Zjednoczonych na tle modelu R.E. Manuelliego i A. Seshadriego*, „Zeszyt Naukowy Akademii Ekonomicznej w Poznaniu” 2006, nr 78, s. 82.

15 Ibidem, s. 92–103.

rabia mniej, a zatem przeznaczają mniej na akumulację dodatkowego kapitału. Badanie pokazało, że wartość wynagrodzenia jednostki kapitału ludzkiego skalibrowana w taki sposób, by odpowiadał jej empiryczny poziom polskiego PKB p.c., jest bardzo niska, co u progu lat 2000. usytuowało Polskę wśród krajów biednych. Struktura polskiej gospodarki, choć była niedostatecznie dopasowana do wykorzystywania wysokiego kapitału ludzkiego, po integracji do UE i transformacji do gospodarki rynkowej powoduje, że Polska szybko „goni” kraje najbogatsze, nadrabiając straty¹⁶.

Rozkład kapitału ludzkiego wśród członków społeczeństwa w dużym stopniu określa nierówność dochodów. Wpływ ten jest tym silniejszy, im większa jest premia płacowa związana z umiejętnościami. Wykształcenie jednostki jest podstawową determinantą zarówno jej mobilności społecznej, jak i braku sukcesów¹⁷. M. Piotrowska zauważa, że badania wykazują wpływ edukacji na niepieniężne aspekty życia jednostki, m.in. poprawę stanu zdrowia i wydłużenie średniego okresu życia (Oreopoulos, 2007), zwiększenie satysfakcji z życia (Black, Devereux, Salvanes 2005; Oreopoulos, Salvanes 2009, 2011) czy obniżenie stopy rozwodów wśród osób o wyższym poziomie wykształcenia (Oreopoulos, Salvanes 2009, 2011)¹⁸. Ogromną rolę w kształtowaniu kapitału ludzkiego odgrywa rodzina, ważny jest międzypokoleniowy wpływ edukacji. Część zwrotu z edukacji, jaki osiągają dzieci w postaci zarobków, zależy od poziomu wykształcenia ich rodziców. Wyniki badań wskazują na pozytywny, przyczynowy wpływ wykształcenia matki (Chevalier 2004) i ojca (Carneiro i in. 2013) na kształtowanie kapitału ludzkiego dzieci. Z badań tych wynika, że międzypokoleniowe zwroty z edukacji niosą istotne korzyści, np. dodatkowy rok edukacji matki podnosi poziom wykształcenia dziecka i redukuje problemy związane z jego wychowaniem. Istnieje dodatni związek między kapitałem ludzkim a efektywnością gospodarowania, mierzoną łączną produktywnością czynników produkcji¹⁹. Regiony mogą efektywnie czerpać korzyści z wprowadzania nowych technologii – wynalezionych gdzie indziej i wyprzedzających swoim poziomem technologie, jakie dany region zdolny jest wykreować.

4. Ranga wydatków na usługi edukacyjne w strukturze konsumpcji indywidualnej

Rzeczywistość gospodarcza zaskakuje pojawianiem się nieprzewidzianych okoliczności, komplikujących funkcjonowanie gospodarstw domowych. Przemiany dokonujące się w polskiej gospodarce uruchomiły mechanizmy sprzyjające rozszerzeniu zakresu

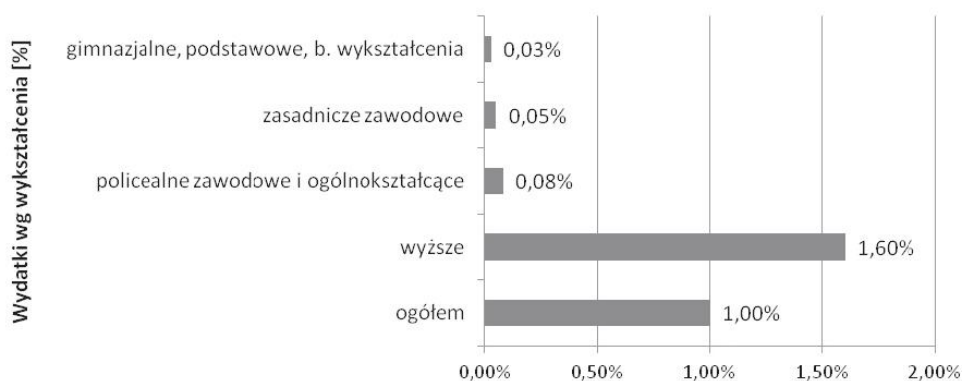
16 B. Olbrych, *Konsumpcja indywidualna usług społecznych i jej uwarunkowania*, Radom 2012, s. 166.

17 M. Piotrowska, *Wpływ wykształcenia na bezpieczeństwo ekonomiczne gospodarstw domowych*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 51.

18 Ibidem

19 S. Roszkowska, *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w ujęciu wojewódzkim*, „Wiadomości Statystyczne” 2005, nr 4, s. 46–67.

świadczeń i konsumpcji usług edukacyjnych oraz wzrostu ich dostępności. Wraz z tymi zmianami pojawiła się tendencja do ich komercjalizacji. Wcześniej usługi te były nieodpłatne i trudno dostępne, lecz warunki rynkowe wyzwoliły proces wprowadzania odpłatności, począwszy od częściowej aż do pełnej odpłatności za niektóre z nich. Wprowadzenie odpłatności za te usługi przyniosło wzrost ich udziału w budżetach gospodarstw domowych. Nie było to obojętne dla sytuacji polskich gospodarstw domowych. Wykres 1 ukazuje przeciętne miesięczne wydatki gospodarstw domowych na edukację według poziomu wykształcenia. Zdecydowanie najwięcej wydają gospodarstwa domowe, w których dominuje osoba z wykształceniem wyższym.

Wykres 1. Przeciętne miesięczne wydatki na edukację w gospodarstwach domowych według poziomu wykształcenia osoby odniesienia w 2017 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2017 roku*, Warszawa 2018, s. 140.

Analizując wydatki edukacyjne gospodarstw domowych według grup społeczno-ekonomicznych w 2017 roku, można zauważyć, że najwięcej łożą na edukację pracujący na stanowiskach nierobotniczych oraz pracujący na własny rachunek, zaś najmniej emeryci i renciści²⁰.

Naturalny rytm potrzeb konsumpcyjnych gospodarstw domowych, wymuszony biologicznym rozwojem rodziny, jest dodatkowo modyfikowany wpływem czynników środowiskowych. Z punktu widzenia miejsca zamieszkania populacja kraju dzieli się na mieszkańców miast i wsi. Proces urbanizacji spowodował ogromne zróżnicowanie dochodów ludności, a konsumpcja w znacznym stopniu została uzależniona od charakteru miejsca zamieszkania. Niezależnie jednak od niego wciąż utrzymuje się wysoki udział wydatków na żywność i napoje alkoholowe w wydatkach ogółem, co oznacza, że zamożność polskich gospodarstw domowych nie jest jeszcze zadowalająca. Wydatki na żywość wszędzie pochłaniają największe kwoty w budżetach gospodarstw domowych. Tabela 1 przedstawia strukturę przeciętnych miesięcznych wydatków

²⁰ *Budżety gospodarstw domowych w 2017 roku*, Warszawa 2018, s. 136.

w gospodarstwach domowych na osobę według regionów (w %). Widać, że najwięcej środków finansowych przeznaczają na edukację gospodarstwa domowe zlokalizowane w regionach centralnej Polski, najmniej zaś w regionach wschodnich.

Tabela 1. Przeciętne miesięczne wydatki na edukację w gospodarstwach domowych na osobę według regionów (w %) w 2017 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Regiony Polski					
		Centralny	Południowy	Wschodni	Północno-Zachodni	Południowo-Zachodni	Północny
Żywność i napoje alkoholowe	24,35	21,58	24,08	27,27	25,33	23,68	25,90
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	2,39	2,28	2,47	2,03	2,38	2,70	2,62
Odzież i obuwie	5,29	5,58	4,85	5,61	5,17	5,21	5,26
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	19,49	17,69	22,18	17,49	20,45	19,20	20,30
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	5,23	5,36	5,08	5,66	4,58	5,40	5,37
Zdrowie	5,51	6,13	5,19	5,73	5,00	5,61	5,14
Transport	8,67	9,20	7,91	9,33	7,92	8,38	9,18
Łączność	4,69	4,25	4,51	4,61	5,19	4,85	5,06
Rekreacja i kultura	6,95	8,04	7,33	5,97	6,30	7,04	6,12
Edukacja	1,00	1,35	0,93	0,65	0,98	0,78	0,80
Restauracje i hotele	4,56	5,81	3,99	3,92	4,70	4,78	3,62
Pozostałe	11,87	12,70	11,47	11,70	12,01	12,38	10,63

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Budżety gospodarstw domowych w 2017 roku*, Warszawa 2018, s. 142.

Tabela 2 ukazuje stosunek przeciętnych miesięcznych wydatków konsumpcyjnych gospodarstw miejskich do wydatków gospodarstw wiejskich. Zróznicowanie tych wydatków wyraźnie zależy od miejsca zamieszkania: miasto czy wieś. Poziom wydatków na edukację jest najwyższy w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców, najniższy w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców. Konsumpcja indywidualna usług edukacyjnych w miastach jest ponad dwukrotnie wyższa niż na wsi. Główna różnica nie rysuje się jednak między miastem a wsią, ale między ośrodkami wielkomiastowymi a pozostałymi obszarami. Pojawił się nowy wymiar rozwoju: wielkie miasta–reszta kraju. Ten nowy model jest przejawem metropolizacji, której towarzyszy dominująca rola usług, w tym edukacyjnych. Ponadto duże aglomeracje miejskie cechuje wyższy dochód ludności.

Tabela 2. Przeciętne miesięczne wydatki na edukację w gospodarstwach domowych na osobę według klasy miejscowości zamieszkania (w %) w 2017 roku

Wyszczególnienie	Miasta						Wieś	Relacja: miasta razem/wieś
	razem	o liczbie mieszkańców w tysiącach						
		poniżej 20	20–99	100–199	200–499	500 i więcej		
Żywność i napoje alkoholowe	22,83	25,36	24,04	23,42	22,50	19,41	27,49	1,33
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	2,38	2,37	2,29	2,67	2,38	2,34	2,40	1,32
Odzież i obuwie	5,20	5,20	5,28	5,19	4,92	5,29	5,47	1,26
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	20,07	20,06	20,34	20,28	19,72	19,87	18,44	1,44
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	5,17	5,15	5,22	5,15	5,26	5,09	5,37	1,28
Zdrowie	5,71	5,43	5,74	5,32	5,59	6,17	5,10	1,49
Transport	8,07	8,07	7,61	8,00	9,38	7,86	9,91	1,08
Łączność	4,67	4,74	4,79	4,70	4,76	4,41	4,69	1,32
Rekreacja i kultura	7,55	6,51	7,07	7,83	7,13	8,98	5,70	1,76
Edukacja	1,09	0,89	0,93	1,05	0,99	1,53	0,69	2,10
Restauracje i hotele	5,14	4,28	4,60	4,35	4,99	6,95	3,38	2,02
Pozostałe	12,10	11,95	12,10	12,02	12,39	12,09	11,38	1,41

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Budżety gospodarstw domowych w 2017 roku*, Warszawa 2018, s. 141.

Tabela 3 ukazuje przeciętne miesięczne wydatki na edukację przypadające na osobę w gospodarstwach domowych według województw w 2017 roku.

Tabela 3. Przeciętne miesięczne wydatki na edukację na osobę w gospodarstwach domowych według województw w 2017 roku

Województwa	Wydatki na edukację	
	w zł/os.	w % ogółu wydatków
Dolnośląskie	9,72	0,80
Kujawsko-pomorskie	7,98	0,72
Lubelskie	7,37	0,68
Lubuskie	12,07	1,10
Łódzkie	10,14	0,77
Małopolskie	9,83	0,98
Mazowieckie	22,43	1,58
Opolskie	9,21	0,74

Województwa	Wydatki na edukację	
	w zł/os.	w % ogółu wydatków
Podkarpackie	6,28	0,67
Podlaskie	5,37	0,52
Pomorskie	11,24	0,94
Śląskie	11,66	0,90
Świętokrzyskie	7,25	7,00
Warmińsko-mazurskie	6,64	0,68
Wielkopolskie	10,80	0,88
Zachodniopomorskie	9,92	0,82

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Budżety gospodarstw domowych w 2017 roku*, Warszawa 2018, s. 141.

Stosunek wydatków na edukację mieszkańców województwa mazowieckiego do wydatków tych w województwie podlaskim wynosi 4,18. Oznacza to, że mieszkańcy województwa mazowieckiego mogą ponosić czterokrotnie większe wydatki na ten cel. Ta relacja ukazuje ogromną dysproporcję w konsumpcji indywidualnej usług edukacyjnych w regionach i niesie informację niekorzystną dla rozwoju regionów wschodnich.

Złożoność współczesnej rzeczywistości znajduje potwierdzenie w różnorodności procesów i zjawisk, często nienazwanych, które wywierają istotny wpływ na życie jednostek ludzkich, funkcjonowanie grup społecznych oraz państw i regionów. Procesy te i zjawiska nie tylko zmieniają otaczającą nas rzeczywistość, ale też wymuszają konieczność adaptacji do nowo tworzących się warunków. Koncepcja społeczeństwa ponadnarodowego, wyłaniającego się pod wpływem handlu międzynarodowego, migracji ludności oraz oddziaływania organizacji, spowodowała uniwersalizację życia społeczeństw. Prawidłowością ekonomiczną i wymogiem rozwoju cywilizacyjnego we współczesnym świecie stał się wzrost znaczenia usług, w tym edukacyjnych.

Zakończenie

W okresie wprowadzania mechanizmów rynkowych do gospodarki nastąpił szybki rozwój odpłatnych usług edukacyjnych. Budżet państwa i – coraz częściej – budżety lokalne zaczęły ponosić koszty utrzymania instytucji świadczących usługi edukacyjne. Rezultatem budżetowego finansowania tych instytucji jest świadczenie przez nie usług dla ludności bezpłatnie lub częściowo odpłatnie. Komerccjalizacja usług edukacyjnych spowodowała coraz większy udział podmiotów prywatnych. Wzrost wysokości odpłatności za świadczenie usług edukacyjnych, zarówno ze źródeł publicznych, jak i prywatnych, wywarł wpływ na wzrost ich konsumpcji. Konsumpcja stała się zatem potężną siłą wytwórczą, gdyż w czasie wolnym od pracy, od bezpośredniego czasu produkcji, odbywa się rozwój jednostki ludzkiej. W procesach rozwoju gospodarcze-

go ważne są inwestycje w kapitał ludzki. Wyrazem tych inwestycji jest konsumpcja indywidualna usług edukacyjnych na takim poziomie, który nie tworzy barier dla dalszego ich rozwoju.

Dążenie do wzrostu zamożności osób i gospodarstw domowych implikuje potrzebę edukacji i profesjonalizacji zarządzania budżetem gospodarstw domowych. Nabyta przez członków gospodarstw domowych wiedza pozwoli szukać oszczędności na finansowanie usług edukacyjnych, może zagwarantować zmniejszenie ryzyka nadmiernego zadłużenia i ograniczy popadanie w ubóstwo. Wzrost poziomu zamożności gospodarstw to skutek decyzji finansowych i umiejętności wygospodarowania środków na edukację, która kreuje kapitał ludzki.

Badanie uwarunkowań konsumpcji gospodarstw domowych, podatnych na wahania koniunkturalne oraz absorpcję zmian kryzysowych, wynikających z niestabilności systemów finansowych, przybliży do efektywnych decyzji i działań w obszarze budowania bezpieczeństwa ekonomicznego osób i gospodarstw domowych. Przeobrażenia konsumpcji w Polsce wciąż mają charakter poznawczy, rozwijają się permanentnie zarówno w ujęciu przedmiotowym, jak i w zakresie metod badania oraz analizy zachowań konsumentów na rynku. Tworzenie gospodarki opartej na wiedzy wymaga rozpoznania i zaangażowania potencjału, jakim dysponują gospodarstwa domowe. Inwestycje w usługi edukacyjne niosą poprawę zamożności całego społeczeństwa i wzrost konkurencyjności państwa oraz regionów na globalnym rynku.

Bibliografia

- Becker G.S., *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, Warszawa 1990.
- Becker G.S., *The Economic Approach to Human Behaviour*, Chicago 1976.
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Mikroekonomia*, Warszawa 2007.
- Budżety gospodarstw domowych w 2017 roku*, Warszawa 2018.
- Cichy K., Malaga K., *Analiza porównawcza zasobów i jakości kapitału ludzkiego w Polsce i w Stanach Zjednoczonych na tle modelu R.E. Manuelliego i A. Seshadriego*, „Zeszyt Naukowy Akademii Ekonomicznej w Poznaniu” 2006, nr 78.
- Galbraith J.K., *Ekonomia a cele społeczne*, Warszawa 1979.
- Giza-Poleszczuk A., Marody M., Rychard A., *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, Warszawa 2000.
- Klasik A., *Koncepcje rozwoju regionalnego Polski na tle zróżnicowań regionalnych*, stenogram z seminarium na temat: *Rozwój regionalny Polski jako element integracji europejskiej*, Sejm RP, 22 kwietnia 1997 r.
- Meyer B., Milewski D., *Strategie rozwoju turystyki w regionie*, Warszawa 2009.
- Olbrych B., *Ocena zróżnicowania wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych w warunkach niepewności*, Radom 2009.
- Olbrych B., *Konsumpcja indywidualna usług społecznych i jej uwarunkowania*, Radom 2012.
- Pietrzyk I., *Polityka regionalna w Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2000.
- Piotrowska M., *Wpływ wykształcenia na bezpieczeństwo ekonomiczne gospodarstw domowych*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2017, nr 51.

- Roszkowska S., *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy w ujęciu wojewódzkim*, „Wiadomości Statystyczne” 2005, nr 4.
- Skrzypek E., *Determinanty jakości życia w społeczeństwie informacyjnym* [w:] E. Skrzypek (red.), *Uwarunkowania jakości życia w społeczeństwie informacyjnym*, t. 1, Lublin 2007.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia*, Warszawa 2004.
- Sowa A., *Zdrowie i choroba a ubóstwo i wykluczenie społeczne*, „Polityka Społeczna” 2006, nr 11–12.
- Szmit M., *Rola uczelni wyższych w procesie rozwoju regionalnego: studium przypadku*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2012, nr 28.
- Świecka B., *Niewypłacalność gospodarstw domowych*, Warszawa 2009.
- Woźniak M.G., *Teoretyczne problemy spójności ekonomicznej mechanizmu rynkowego w kontekście gospodarki opartej na wiedzy*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2007, nr 10.

Streszczenie: W artykule uwzględniono rozważania dotyczące znaczenia i istoty edukacji gospodarstw domowych w rozwoju regionów poprzez pryzmat konsumpcji indywidualnej. Podkreślono rolę uczelni wyższych w procesie rozwoju regionalnego. Wskazano, że edukacja to podstawowy filar kapitału ludzkiego. Przedstawiono gospodarstwo domowe jako ekonomicznie samodzielny, wyodrębniony mikropodmiot, który stanowi trwały element struktury podmiotowej we wszystkich formach gospodarowania. Zwrócono uwagę na konieczność inwestowania gospodarstw domowych w rozwój kapitału ludzkiego w kontekście rozwoju regionów. Ukazano rangę wydatków na edukację w strukturze konsumpcji indywidualnej.

Słowa kluczowe: usługi edukacyjne, konsumpcja indywidualna, gospodarstwo domowe, rozwój regionu

Individual consumption of educational services in the aspect of regional development in Poland

Abstract: The article includes considerations on the importance and nature of household education in the development of regions through the perspective of individual consumption. The role of universities in the process of regional development was emphasized. It was pointed out that education is a basic pillar of human capital. The household is presented as an economically independent, separate micro-entity that is a permanent element of the subjective structure in all forms of management. Attention was drawn to the need to invest households in the development of human capital in the context of regional development. The rank of expenditure on education in the structure of individual consumption is shown.

Keywords: educational services, individual consumption, household, regional development

ROZDZIAŁ 2

WIESŁAW BOŻEJEWICZ¹

Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Warszawie

Bezpieczeństwo a wybrane kategorie filozofii wartości

Wstęp

W świetle licznych opracowań dostępnych na polskim rynku księgarskim pojęcie bezpieczeństwa ma wiele znaczeń i definicji. Niemal wszyscy uczeni zajmujący się problematyką bezpieczeństwa uważają, że istnieje pewna trudność z ujednoczeniem definicji bezpieczeństwa². Jedne spośród tych definicji są próbą usystematyzowania złożonej problematyki bezpieczeństwa w jej perspektywie podmiotowej, inne zaś w sposób bardzo kompetentny dokonują analitycznego studium nad ich przedmiotowym charakterem. Stąd też mamy do czynienia m.in. z bezpieczeństwem dziecka³ jako bezpieczeństwem podmiotu, ale także z bezpieczeństwem państwa⁴ jako bezpieczeństwem przedmiotowym. W tej różnorodności problematyki bezpieczeństwa możemy także mówić o bezpieczeństwie międzynarodowym⁵, ekologicznym⁶ itp.

1 Doktor filozofii i teologii. Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna w Warszawie.

2 Por. R. Smolski, M. Smolski, E.H. Stadtmuller, *Słownik encyklopedyczny. Edukacja obywatelska (zawiera tekst Konstytucji RP)*, Wrocław 1999, s. 523.

3 Por. E. Syrek, *Teoretyczne standardy zdrowia dzieci i młodzieży a ich środowiskowe uwarunkowania w regionie górnośląskim. Studium pedagogiczno-społeczne*, Katowice 1997, s. 196.

4 Por. A. Urbanek, *Wybrane Problemy Bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, Słupsk 2013, s. 366.

5 Por. H. Kissinger, *World Order. Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, New York 2014, s. 420.

6 Por. D.C. Pirages, K. Cousins, *From Resource Scarcity to Ecological Security. Exploring New Limits to Growth*, Cambridge, MA 2006, s. 284.

Ten interdyscyplinarny charakter bezpieczeństwa jak najbardziej sprawia, że również nauki humanistyczne mogą mieć duży udział w doprecyzowaniu samego terminu bezpieczeństwa, jego charakteru i roli w życiu jednostki i społeczeństwa. Duży wkład w rozumienie tej roli wniosła filozofia bezpieczeństwa, która w swoich rozważaniach, już jako nauka autonomiczna z własną metodologią badań, ujęła zagadnienie bezpieczeństwa jako kluczowy temat dla współczesnego społeczeństwa. Ranga tego tematu, którym zajmuje się filozofia bezpieczeństwa, wynika z faktu, że widzi ona na swoim terenie badań występowanie dwóch wartościowych zjawisk: po pierwsze wyzwania, po drugie zagrożenia⁷. Ta podwójna złożoność tematyczna jest dla filozofii bezpieczeństwa czymś wspólnym. Otóż zmieniająca się rzeczywistość współczesnego świata odsłania ciągle nowe zagrożenia, które dotąd były ludzicom całkowicie obce i nieznane. One z kolei generują nowe wyzwania, którym trzeba sprostać. Ta nowa sytuacja, jaka stoi przed wszystkimi tymi, którzy zajmują się *ex professo* szeroko rozumianym bezpieczeństwem, wymaga nieustannych poszukiwań we wszystkich niemal sektorach życia zbiorowego. Stąd mówi się, że dzisiaj bezpieczeństwo wciąż przybiera charakter perspektywiczny, co oznacza tworzenie takich systemów zabezpieczenia, które są w stanie zapobiec wszelkiej sytuacji kryzysowej, nawet tej o charakterze globalnym.

W takim rozumieniu bezpieczeństwa ciekawą perspektywę rozważań wokół niej ma i zarazem wnosi filozofia wartości, która przy opisie zjawisk, faktów czy też procesów posługuje się pojęciem kategorii. Przyjmując kategorie za podstawę rozważań, wydaje się słuszne, że w przedmiocie rozważań będzie można jeszcze w większym związku dostrzec pewną prawidłowość – mianowicie kategorie moralne w sposób zasadniczy wpływają na trwałość bezpieczeństwa, a co za tym idzie, związek przyczynowo-skutkowy między moralną postawą człowieka, a jego bezpieczeństwem jest czymś jak najbardziej oczywistym i ważnym dla jego bezpiecznej egzystencji. Nie wchodząc w pewne zawilości metodologiczne, jakie z sobą niesie filozofia wartości, możemy uznać, że przynajmniej cztery elementy mają konstytutywny wpływ na sposób „bycia”⁸ człowieka i jego bezpieczeństwo.

Wracając do sposobu „bycia”, musimy odnieść się do twórcy tego pojęcia Martina Heideggera, który opracował pytanie o sens „bycia” (*Sein*). To pytanie w kontekście życia człowieka, jest także pytaniem o sens bezpieczeństwa jego egzystencji, innymi słowy sposobu bytowania, jaki w swoim życiu wyraża, wchodząc w relacje względem innych ludzi i rzeczy. A zatem stawiając pytanie o sens „bycia”, a dalej o sens bezpieczeństwa, tak naprawdę formujemy składowe warunki, jakie są potrzebne do życia odpowiadającego godności i wolności natury człowieka.

Właśnie wokół refleksji nad godnością i wolnością człowieka rozwinął się porządek europejskiej kultury, który przełożył się na świat kluczowych pojęć. One wynikały z klucza, jaki ta kultura przez całe wieki w sobie pielęgnowała, mianowicie istnienia fundamentalnej tezy, że człowiek to połączenie ciała, duszy i ducha. Dlatego też jemu

7 Por. W. Pokruszyński, *Bezpieczeństwo, teoria i praktyka*, Józefów 2012, s. 271.

8 Por. M. Heidegger, *List o humanizmie* [w:] M. Heidegger, *Znaki drogi*, Warszawa 1999, s. 118–119.

ta wspaniałomyślna kultura przypisała ważny obowiązek, aby ten sens „bycia” w sobie i rozpoznawał i jednocześnie w sobie strzegł.

Obejmując refleksją zagadnienie bezpieczeństwa w kontekście godności i wolności człowieka, a więc czynników wpisanych w ludzką naturę, możemy stwierdzić, że mamy do czynienia z czymś powszechnym. Człowiek w swoim pytaniu o sens „bycia” równocześnie pyta o jego bezpieczny wymiar, doszukując się ostatecznej odpowiedzi. Tkwi ona, czego nie można pominąć w rozważaniach o bezpieczeństwie, na gruncie kategorii – jak mówi filozofia wartości – takich jak: a) prawda o osobowym „Ja” człowieka; b) zagadnienie ethosu; c) wspólnota; d) zaufanie. Przyjęcie niniejszych kategorii pozwoli nam w pełniejszym stopniu odczytać, już w perspektywie antropologicznej, samo pojęcie bezpieczeństwa, które organicznie powiązane z sensem „bycia” stanowi dla życia ludzkiego wymierne „dobro”. Właśnie ono jako takie jest ostatecznym przedmiotem ludzkiego działania.

1. „Ja” aksjologiczne

Otóż, jak powyżej powiedziano, człowiek jest osobą, owym *suppositum*, w którym istnieje ontologiczna „jednia” elementu fizycznego i duchowego. Innymi słowy, człowiek nosi w sobie ukonstytuowaną treść dwóch elementów. Są nimi ciało i dusza, które istnieją tylko razem. One stanowią psychofizyczną jedność, a jednocześnie podstawę, aby człowieka uznać za podmiot własnej sprawczości, innymi słowy – czynów.

Przyjęcie tej podstawy w naszych rozważaniach pozwala nam omówić zagadnienie podmiotowości człowieka. Tym omówieniem szczególnie zajmuje się filozofia wartości. To ona omawia kluczowe kwestie, jakie wynikają z jego egzystencji. A posługując się terminem „podmiot”, który dla niej oznacza, iż on jest „bytem poznającym”, który „czuje”, „doświadcza”, „myśli”, „rozumuje”, „dokonuje świadomego wyboru”, „decyduje”, „tworzy”, filozofia wartości wskazuje, że człowiek jako osoba ludzka posiada siebie samego i chce realizować ten sens „bycia” dla siebie, konkretyzując na gruncie własnego poznania i działania ideał prawdy, dobra i piękna⁹.

Zatem człowiek tak realizujący swoją egzystencję i jednocześnie na jej gruncie poznający sens owego „bycia”, już jako podmiot własnej sprawczości, sam doświadcza w „przeżyciu podmiotowym” własne aksjologiczne „ja”, które odtąd staje się ośrodkiem jego rozumnej ludzkiej natury. Ta rozumność sprawia, że życie ludzkie ma konkretny sens i w perspektywie ludzkiego czynu sprowadza się do konkretnego dobra, które raz jest dobrem egzystencjalnym, innym razem stanowi dobro moralne, a jeszcze innym razem staje się dobrem wspólnym, które obejmuje także innych ludzi. Takie nakreślenie charakteru ludzkiego czynu wynika z rozumności natury ludzkiej. Jej szczególny charakter suponuje, że sam człowiek na gruncie własnej podmiotowości

9 Por. K. Wojtyła, *Osoba: podmiot i wspólnota*, „Roczniki Filozoficzne” 1976, t. 24, z. 2, s. 6.

jest uzdolniony: po pierwsze do poznania prawdy, a po wtóre do budowania więzi na gruncie prawdziwościowych relacji z innymi ludźmi.

Warto również zauważyć, że w życiu praktycznym jego własne aksjologiczne „ja” stanowi pewien osobowy fenomen, który w sobie nosi wiele właściwości, takich jak: prywatność, irrealność, radykalna indywidualność oraz pozytywność. Wszystkie one na gruncie aksjologicznego „ja” tworzą nowe możliwości egotycznej świadomości kierowania się ku ideałom prawdy, dobra i piękna.

W ten sposób to aksjologiczne „ja” to „nosiciel czegoś”, co daje się przełożyć na pewne uzdolnienia umysłowe i działania moralne. I nie chodzi tylko o spostrzeganie albo czucie i słyszenie, ale przede wszystkim o informację przechodzącą drogą zmysłów; w swoim umyśle człowiek może tworzyć nowy rodzaj poznania, jakim jest poznanie intelektualne, a z nim odkryć nowy sposób działania. Od tego momentu w aksjologicznym „ja” powstają całkowicie nowe procesy umysłowe, takie jak rozpamiętywanie, wyobrażanie, zapamiętanie, analizowanie, porównywanie, w końcu dociekanie i przypominanie sobie. W ten sposób uzdolnienie umysłowe opiera się na rozumnej myśli, która chce wpieryw poznać, a później zrozumieć sens „bycia”. I chodzi tutaj o zrozumienie tegoż „bycia” w nowych okolicznościach ludzkiego życia czy też w nowym kontekście ludzkich dziejów. To zrozumienie ściśle wiąże się procesem rozwoju, w którym jako podmiot uczestniczy w swoim aksjologicznym „ja”, który już pragnie stworzyć ten proces, nim kierować, umacniać go czy też w razie konieczności go poprawić albo go zmienić. Dlatego też za ten proces rozwoju człowiek chce być osobiście odpowiedzialny.

Proces rozwoju u człowieka, tak ujętego poprzez uobecnione w nim aksjologiczne „ja”, ma zatem wielorakie wymiary i zawsze zmierza do aktualizacji istniejących w nim możliwości, tzn. ku pełniejszej realizacji ideału prawdy, dobra, piękna. Można powiedzieć, że szczególnym elementem jego osobistego jest rozwój jego władz umysłowych i duchowych. Za ten rozwój odpowiada szeroko rozumiana humanistyka, innymi słowy – kultura. Ona jest tym fundamentem rozwoju władz umysłowych i duchowych, rozwój tych władz prowadzi bowiem do poznania i rozumienia abstraktów. To one składają się na budowany gmach wiedzy i mądrości w życiu człowieka, który, jeśli chce je osiągnąć, musi nabyć zdolność poznania i rozumienia abstraktów, ową pluralną postać każdego istnienia.

Jednocześnie wiedza i mądrość stanowią treść osobowego życia człowieka – podmiotu sprawczego własnych czynów. Podstawą ich zaistnienia jest akt rozumnej woli człowieka. Ona zawsze przybiera określoną rolę podporządkowania się intelektowi poznającemu, który wyznacza pewne dążenie do zorganizowania własnego „bycia”. Dążenie ma zawsze charakter celowego działania. U człowieka dążenie to przybiera charakter świadomy, w którym zawiera się myśl porządkująca liczne kwestie egzystencjalne w ludzkim życiu. Ów porządek istnieje w naturze samej rzeczy i również cały rzeczywisty świat, jaki otacza człowieka, charakteryzuje się określonym porządkiem. Dlatego porządek jest nie do pojęcia bez równoczesnego uwzględnienia celu na gruncie intelektu czynnego, który zdolność porządkowania treści poznawczych w sobie posiada. Tak funkcjonujący intelekt czynny jest dostatecznie sprawny, aby

rzeczywistości, w której on żyje, nadać statut realnego porządku i stan bezpieczeństwa w zakresie relacji osób i rzeczy.

Ten stan rzeczy wynika z aksjologicznego „ja”, które posiadając zdolność do porządkowania sprowadza do imperatywu etycznego, ten zaś obwieszcza: „dobro czyn, zła unikaj”. Ten imperatyw etyczny jest wrosnięty w naturę rozumną człowieka i jest podstawą rozpoznania w sobie moralnego działania względem innych osób i rzeczy. Na tej podstawie tego rozpoznania ma miejsce „stan podmiotowy”¹⁰, który w przypadku czynu człowieka przybiera charakter intelektualnego i moralnego działania na rzecz osiągnięcia stanu bezpiecznego „bycia” w życiu jednostki i całej zbiorowości.

2. Prawda

Zagadnienie aksjologicznego „ja”, które jest wpisane w naturę człowieka – osoby, jego stanów i procesów w nim się rozgrywających, jego działań, a zwłaszcza poznania podmiotu i przedmiotu, należy do najtrudniejszych spraw filozofii. Jak powyżej stwierdzono, aksjologiczne „ja” jest przedmiotem aktów świadomych jako podmiot poznający istniejący w świecie realnym, jako coś najistotniejszego, ponieważ to „ja” jest rzeczywistym twórcą świata. Należy stwierdzić, że człowiek w swoim aksjologicznym „ja” jest przekonany o istnieniu świata, tak samo jak jest przekonany o istnieniu samego siebie. Jest rzeczywistą jego częścią wśród otaczających go innych istnień i rzeczy. A ponadto swój własny sens „bycia” poznaje i jednocześnie doświadcza różnych zmian, tj. nieustannie staje się aktywnym uczestnikiem różnych procesów, stanów rzeczy, zdarzeń, jakie rozgrywają się wśród ludzi i rzeczy.

Jak mówi filozofia wartości – w aksjologicznym „ja” wszystkie akty intelektualne i moralne rozgrywają się w strumieniu świadomości. On wskazuje na całość własnego sposobu bytowania i to w kontekście ujawniania się szczególnego przymiotu i zarazem własności, jakim jest „transcendens” aksjologicznego „ja”, tj. podmiotu własnych przeżyć i doświadczeń, jakie wynikają z procesu uświadamiania sobie własnego sensu „bycia”. Tak partycypujące aksjologiczne „ja”, ów podmiot przeżywający i zarazem doświadczający, znajduje się zatem jakby na granicy dwóch różnych sfer bytowych: tego, co leży w obrębie samych przeżyć i doświadczeń, co jest im immanentne, i tego, co w stosunku do nich jest transcendentne¹¹.

Gromadzone przeżycia i doświadczenia aksjologicznego „ja” wpisują się zatem w sens „bycia”, w jego sposób bytowania, a to wymaga zbudowania pewnych strukturalnych i organizacyjnych ram dla życia indywidualnego i wspólnego, gdzie fundamentalnym warunkiem dla nich byłyby takie zachowania i zarazem działania, które utworzyłyby trwałe warunki bezpieczeństwa.

10 Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 2006, s. 20.

11 Por. R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 2017, s. 12–26.

3. Zagadnienie nowego ethosu

Aksjologiczne „ja” poprzez swoje przeżycia i doświadczenia odkryło przed nami współczesne społeczeństwo, które stoi wobec ogromnej skali problemów, również wokół zagadnienia własnego bezpieczeństwa. Z tego też tytułu filozofia wartości poddaje pod rozagę nową propozycję ethosu, który powinien w pewnym sensie stać się azymutem dla intelektualnych i moralnych działań człowieka również w sferze bezpieczeństwa. Otóż, szczególnie w dobie współczesnej, człowiek wyposażony we własną „myśl” nieustannie podejmuje się dyskusji na temat bezpieczeństwa w kontekście własnego „bycia”.

Z tej zaangażowanej „myśli” wydobywa się u niego nie tylko powinność podjęcia wysiłku na rzecz rozwoju w różnych sferach zbiorowego życia, ale w jego kontekście tworzy się także zamiysł zintegrowanego czynu na rzecz bezpieczeństwa. Chodzi tutaj o taki kształt ludzkiego czynu, w którym można uchwycić szeroki kontekst obrony świata wartości, bezpośrednio związanych z jego godnością i wolnością oraz osobowym rozwojem w wymiarze jednostkowego i zbiorowego życia. Dlatego też, przyjmując szeroką dyskusję wobec bezpieczeństwa, trudno nie przyjąć postulatów wynikających z założeń, jakie wnosi zagadnienie nowego ethosu. W tym miejscu warto tylko przywołać praktycznie całkowicie nowe zagadnienie, jakim niewątpliwie jest bezpieczeństwo ekologiczne, dotąd przecież całkowicie pomijane przez ludzi. Ta sytuacja zmieniła się już w ludzkiej świadomości, ale negatywnych zmian, jakie zachodzą w biosferze, niestety nie można już pominąć w przyszłym rozwoju ludzkości. One wymusiły podjęcie stosownych kroków na rzecz ochrony zasobów naturalnych. Przyczynić się ku temu mają także założenia wynikające z nowego ethosu.

Ciekawym spojrzeniem na temat samego pojęcia nowego ethosu dzieli się z nami wspomniany już Heidegger, który pisze tak:

ethos oznacza pobyt, miejsce zamieszkania. Słowo to jest nazwaniem otwartego obszaru, w którym mieszka człowiek. Otwarta przestrzeń jego pobytu pozwala przejawiać się temu, co się zbliża ku istocie człowieka, i co dochodząc, przebywa w jej pobliżu. [...] nazwa „etyka” zastanawia się nad pobytem człowieka¹².

To nowe zrozumienie słowa „ethos” daje podstawę do reinterpretacji samego pojęcia ideału etycznego. Ono ma trochę większy zakres pojęciowy, aniżeli sama etyka. Otóż według Heideggera ethos to przede wszystkim „miejsce, w którym roślina może rozwijać się bez przeszkód, może żyć, przynosić owoc. Ethos to tyle co ‘środowisko’, ‘domostwo’, pole życia wszelkiej istoty żywej. Aby istota żywa mogła przynosić ‘swój owoc’, musi najpierw znaleźć sobie właściwy ethos”¹³. Czyniąc komentarz do tej interpretacji, można z całą pewnością powiedzieć, że nowy ethos stanowi przede wszystkim jakiś pierwotny warunek, który daje podstawę dla życia, dla wzrastania i rozwoju.

¹² Por. M. Heidegger, op.cit., s. 119–120.

¹³ Por. ibidem.

Ta Heideggerowska koncepcja nowego ethosu odnosi się w jakimś sensie do miejsca rozumianego jako środowisko albo domostwo, które jest jednocześnie bezpieczną przestrzenią życia. Dlatego też możemy powiedzieć, że każda istota żywa, aby mogła być bezpieczna i wydawać swoje owoce, musi wpieryw znaleźć sobie właściwy ethos, właśnie ten pierwotny ethos. Stąd tak szerokie rozumienie pojęcia ethosu przez Heideggera, będące przede wszystkim o wiele głębszym spojrzeniem na człowieka niż w przypadku etyki normatywnej, sprowadzającej się jego zdaniem tylko do stróżowania albo pilnowania norm i zasad moralnych. W jego opinii tak pojmowana etyka, jako nauka regulująca relacje, była naturalnie niewystarczająca. W jego opinii, wobec złożoności współczesnego życia, potrzebna jest taka etyka, która daleko przekroczyłaby założenia etyki normatywnej i wprost odniosłaby się do istotnych kwestii środowiska, w którym człowiek egzystuje, wnosząc w jego życie i sposób bytowania pełne bezpieczeństwo.

W tak ujętym środowisku żyje człowiek, a przecież zgodnie z postulatami nowego ethosu powinien on żyć bezpiecznie. Musimy pamiętać, że on dojrzewa, cierpi, starzeje się, rozwija się i tworzy. Ale bywa i tak, że się degraduje, choruje, żyje z poczuciem winy. W całej tej panoramie nieustannie zmieniającej się egzystencji człowiek także odkrywa ślady śmierci. Tak ukazujący się materiał osobowego doświadczenia sprawia, że egzystencja człowieka stanowi dostateczny materiał poznawczy dla opracowania nowego „ethosu”. Przyjmując ten sposób rozumowania, możemy powiedzieć, że

człowiek, aby żyć, rozwijać się i być sobą, także potrzebuje ethosu. Wytwarzają go nie tylko powietrze, ziemia i woda, lecz przede wszystkim środowisko ludzkie, inni ludzie [...]. Człowiek jest z natury istotą etyczną, to znaczy kimś dla kogo problem ethosu jest zarazem problemem własnego bytu. Jeśli odkryje, gdzie, wśród jakich spraw, z jakimi ludźmi wiąże się jego ethos, może „przynosić owoc obfity”. Jeśli tego nie znajdzie, będzie żył jako istota obca samej sobie¹⁴.

Ten szeroki kontekst spojrzenia na egzystencję człowieka z oczywistych racji stał się punktem wyjścia dla wysiłku zbudowania założeń dla nowego „ethosu”, który w myśl tych założeń ma przede wszystkim wnieść głębszą wrażliwość dla zachowań moralnych, poprzez to iż one rozgrywają się w środowisku, w którym żyje, pracuje i uczy się człowiek. Tak łącząc środowisko z całym wymiarem egzystencji człowieka, wydaje się, że już nie tak trudno odnaleźć świat wartości, którego mocne fundamenty można znaleźć w tak zaproponowanym nowym „ethosie” dla szerokich działań człowieka, w których znaczącą dla niego sprawą jest kwestia bezpieczeństwa.

Budując taką definicję nowego „ethosu”, musimy oczywiście pamiętać, że nie możemy zatrzymać naszej „myśli” tylko i wyłącznie na środowisku, które tutaj stanowi jakby tę pierwotną warstwę dla naszej refleksji własnej etyki, lecz powinniśmy otworzyć się na świat wartości, który konstituuje nasze działania i zachowania w tym środowisku, szczególnie w miejscu naszego życia i pracy.

14 J. Tischner, *Etyka wartości i nadziei* [w:] D. von Hildebrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner, *Wobec wartości*, Poznań 1982, s. 53.

Ów świat wartości jest tą osią, wokół której rozgrywa się ludzka egzystencja, innymi słowy – całe życie człowieka. Odnosząc się do świata wartości, możemy powiedzieć, że „Człowiek żyje pośrodku wartości, ku którym kierują się jego dążenia, jego myśli i czyny. [...] Postępując zgodnie z ich wezwaniami, człowiek zdaje się odnajdywać stopniowo swój *ethos*”¹⁵. Tak rozumiany „*ethos*”, jako nauka o wartościach wypływająca z zapisu własnych doświadczeń, staje się w jakimś sensie wezwaniem do budowania osobowych więzi z drugim człowiekiem na gruncie ideału prawdy, dobra i piękna.

Oczywiście przez to przyjęcie wyzwania do budowania więzi osobowych z drugim człowiekiem dochodzi do powstania nowych treści w obszarze całej egzystencji człowieka, co naturalnie wywołuje w jego osobowym doświadczeniu powstanie nowych wartości. One to w sposób jeszcze głębszy sposób zawiązują międzyosobowe relacje. A tak powstała przestrzeń egzystencjalna przybiera już charakter jednolitego osobowego doświadczenia, które na gruncie tychże relacji wprowadza konieczność istnienia wartości wzajemnego zaufania. Ono jest tutaj warunkiem *sine qua non* takiego samego rozumienia sensu „bycia” we wspólnocie.

4. Wspólnota i postulat edukacji aksjologicznej

Obok tematów osobowego „ja” i *ethosu* równie ważnym tematem dla zagadnienia bezpieczeństwa jest temat wspólnoty i jej edukacji. Sam temat wspólnoty z całą pewnością można umiejscowić w obszarze osobowego „ja”. W tak rozumianym obszarze osobowego „ja” ma miejsce wiele żywotnych działań, wszystkie one są obecne na różnych poziomach funkcjonowania i mają swoje pierwotne źródło w wewnętrznym działaniu natury. Jest ona niepodzielnym zapleczem, dla wszelkiej formy ludzkiej aktywności. Człowiek sam w sobie jest autonomicznym i realnym indywiduum zdolnym do aktywności. W jakimś pozytywnym sensie ta aktywność prowadząca w czasowych fazach do wewnętrznego „stawania się” uzdolnionym do zbudowania systemu bezpieczeństwa.

Dlatego też w strukturze osobowego „ja” ma miejsce zapis osobowego doświadczenia samego siebie, ale także równolegle dochodzi do zapisu doświadczeń z tytułu obecności w bliskości u innych ludzi. W ten sposób zawiązuje się poczucie wspólnoty, której elementarnym składnikiem jest każdego osobowe „ja”. Z tak licznie zgromadzonych osobowych „ja”, które są we wzajemnej bliskości, tworzy się wspólnota. Zachodzi w niej obecność ludzkiej świadomości, która rozciąga się na różne poziomy aktywności psychosomatycznej, tworząc przez to całe bogactwo wewnętrznych przeżyć, wrażeń i doznań. Oczywiście tak powstały wątek związany ze sposobem bytowania, innymi słowy – z ludzką egzystencją, stanowi warunek dla usystematyzowanego wysiłku na rzecz budowania wspólnego bezpieczeństwa.

15 Ibidem, s. 54.

Podstawą dla niego jest wspólnota, między członkami której jest wytworzone trwałe poczucie solidarności. Ono musi być rozumiane w głębokim odniesieniu do zapisu doświadczenia osobowego „ja”. Najgłębiej sens tego osobowego zapisu u ludzi zjednoczonych poczuciem solidarności odzwierciedlają słowa św. Pawła: „Jeden drugiego brzemiona noście” (Gal 6, 2)¹⁶.

W ten sposób zawsze ze wspólnotą wiąże się ideał etyczny, jakim niewątpliwie jest dobro wspólne. Dlatego działanie państwa, będącego jedną z najwyższych form wspólnoty, powinno być przyporządkowane celowi, jakim jest zapewnienie warunków egzystencji całej wspólnoty. Celem tego działania jest także zabezpieczenie bezpieczeństwa wszystkim obywatelom. Zatrzymując tutaj myśl na obywatelach, a więc tych wszystkich podmiotach obdarzonych osobowym „ja”, należy stwierdzić, że na nich spoczywa moralny obowiązek uznania własnego państwa, jego demokratycznie obranej władzy i respektowania wszystkich jego praw. Na gruncie wspólnoty ma stale dokonywać się owe „zjednoczenie moralne” wszystkich obywateli. To oni tworzą trwałą wspólnotę, która w swojej podmiotowości utożsamia się z ojczyzną, tzn. z ziemią, kulturą, językiem, religią. Są to konstytutywne wartości podzielane przez wszystkich członków tak rozumianej wspólnoty.

Dzieląc niniejsze wartości, człowiek obdarzony zdolnością myślenia jako jedyna istota jest „stworzony do życia w państwie”¹⁷. Powyższą tezę postawił w starożytności Arystoteles, stwierdzając przy tym, że istota rozumna i moralna z istoty swojej ma naturę prospołeczną, która ją uzdalnia we wszystkich przejawach ludzkiej aktywności do zachowania „tożsamości” odpowiadającej ludzkim czynom swoich przodków.

Oczywiście tak unaocznione nam zagadnienie „tożsamości” w postawie intelektualno-moralnej człowieka można kategoryzować na wiele sposobów. Dlatego też przez „tożsamość” w szerokim tego słowa znaczeniu przyjmuje się te wszystkie akty, czynności, odpowiedzi, reakcje, procesy, operacje, które ukazują sprawczość samego człowieka oraz jego wyjątkowość i autonomię. Obecnie ta problematyka jest szeroko omawiana na gruncie bogatej literatury naukowej, m.in. filozoficznej i psychologicznej oraz pedagogicznej, gdzie naukowcy tych dziedzin wiedzy wyznaczają wspólny front w poszukiwaniu zbioru spójnych wyznaczników, które pozwoliłyby określić zakres znaczenia tego terminu. Bez wątplenia większość tych usiłowań ma swoje źródło w podejściu aksjologicznym. Przez to zagadnienie „tożsamości” stanowi naturalną podstawę dla aktywności człowieka. Niemniej opierając się na dociekaniach antropologii filozoficznej o wiele łatwiej obecnie zawęzić samą problematykę „tożsamości” do ściśle określonej postawy intelektualno-moralnej człowieka.

Najogólniej mówiąc, sprowadza się ona do „zachowania” określonej postawy w ludzkim życiu, tj. w życiu wspólnoty. Jednak analizując dalej to pojęcie, możemy mówić o takich działaniach, które odnoszą się do „tożsamości” człowieka i które odpowiadają *explicite* jego rozumnej i moralnej naturze, przestrzegającej zasady moralne w swoim działaniu. Wówczas takim widzialnym przejawem ludzkiego działania

16 *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań–Warszawa 1980, s. 1322.

17 Arystoteles, *Polityka*, 1253 a 3, 7; por. również 1253 a 29 n

jednostki jest jej opowiadanie się za dobrem, a zaniechanie zła. Stąd taki charakter działań, który respektuje standardy moralne, jest jedynym dopuszczalnym przez społeczeństwo sposobem aktywności człowieka.

Wychodząc naprzeciw tym wyzwaniom, współczesna nauka, w tym filozofia wartości, a dalej także politologia czy też nauki o szeroko rozumianym bezpieczeństwie, coraz częściej podejmują się opracowania nowego typu edukacji, tzw. edukacji aksjologicznej, prowadzącej wprost do świadomego wybierania wartości i określenia ich hierarchii jako podstawy dla konstruowania takiego typu aktywności, która znacząco przyczyniłaby się do pełnego realizowania własnych aspiracji i stylu życia przez jednostkę i wspólnotę. Ta edukacja dokonuje się przede wszystkim poprzez dokładne określanie celów i zadań, które przedstawione są jako normy postulujące określone stany rzeczy i wprost wskazują na pożądane cechy osobowości i zachowania jednostki oraz wspólnoty.

Dlatego – zdaniem zwolenników obecności aksjologii w edukacji i wychowaniu oraz powszechnej dyskusji, w tym także o bezpieczeństwie – nadrzędną wartością jest człowiek, a raczej jego wizja związana z odpowiedzią na pytanie o to, jak ma wyglądać jego życie albo jego rozwój umysłowy i fizyczny, aby był bezpieczny przed wszelkim „złem”. Innymi słowy, jak ma przebiegać jego osobowa „tożsamość”, a z nim jego bezpieczeństwo na gruncie jego zróżnicowanego rozwoju. Poszukiwania odpowiedzi na to pytanie dotyczą również innych obszarów życia ludzkiego, takich jak jego samorealizacja, wolność, a w końcu jego podmiotowość.

Równocześnie powyższe obszary stanowią hierarchię powszechnie uznawanych wartości, które wpływają na ludzką „tożsamość” i jej bezpieczeństwo, a w konsekwencji na przyjęcie określonych postaw i zachowania. Sformułowany przez ten model „edukacji aksjologicznej” nowy katalog wartości w sposób zasadniczy wpływa na postawę jednostki, co więcej – określa motywy jej postępowania i stylu życia. Wpływa też na naszą ocenę innych ludzi, licznych zdarzeń, a w końcu wyznacza naszą postawę wobec innych obiektów w kontekście tak ważnych kwestii naszej egzystencji jak nasza „tożsamość” i bezpieczeństwo .

Zakończenie

W tych trzech kluczowych elementach został przedstawiony cichy wkład filozofii wartości w szerszą dyskusję o zagadnieniu bezpieczeństwa. Dla filozofii wartości rozumienie bezpieczeństwa sprowadza się do wartości „dobra”, które w najszerszym tego słowa znaczeniu wprost odnosi się do zabezpieczenia „tożsamości” człowieka – osoby ludzkiej, która w swojej prospołecznej naturze wszystkie swoje aspiracje oraz całe życie i jego potrzeby chce realizować we wspólnocie, którą współtworzy razem z innymi.

Bibliografia

- Heidegger M., *List o humanizmie* [w:] M. Heidegger, *Znaki drogi*, Warszawa 1999.
- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków 2017.
- Kissinger H., *World Order. Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, New York 2014.
- Pirages D.C., Cousins K., *From Resource Scarcity to Ecological Security. Exploring New Limits to Growth*, Cambridge, MA 2006.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań–Warszawa 1980.
- Pokruszyński W., *Bezpieczeństwo, teoria i praktyka*, Józefów 2012.
- Smolski R., Smolski M., Stadtmuller E.H., *Słownik encyklopedyczny. Edukacja obywatelska (zawiera tekst Konstytucji RP)*, Wrocław 1999.
- Syrek E., *Teoretyczne standardy zdrowia dzieci i młodzieży a ich środowiskowe uwarunkowania w regionie górnośląskim. Studium pedagogiczno-społeczne*, Katowice 1997.
- Tischner J., *Etyka wartości i nadziei* [w:] D. von Hildebrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner, *Wobec wartości*, Poznań 1982.
- Urbanek A., *Wybrane Problemy Bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, Słupsk 2013.
- Wojtyła K., *Osoba: podmiot i wspólnota*, „Roczniki Filozoficzne” 1976, t. 24, z. 2.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 2006.

Streszczenie: Niewątpliwie zagadnienie bezpieczeństwa jest zagadnieniem interdyscyplinarnym. Do szerokiej dyskusji wokół stworzenia integralnego systemu bezpieczeństwa – obok takich nauk jak politologia, nauki wojskowe czy też prawo albo dzisiaj coraz bardziej modna ekologia – także i filozofia, w tym filozofia wartości, może wnieść głębsze zrozumienie sensu „bycia bezpiecznym”, co wprost odnosi się do człowieka i wspólnoty, w której on żyje i pracuje. Oczywiście nawet wnikliwa próba przeprowadzenia studium w perspektywie wartości nie wyczerpuje tematu bezpieczeństwa, niemniej w pewnym sensie jest to także przyczynek naukowy do wspólnej dyskusji o tej ważnej sprawie.

Słowa kluczowe: osobowe „Ja”, prawda, ethos, wspólnota, edukacja aksjologiczna

Security and selected categories philosophy of value

Abstract: The issue of security is already an interdisciplinary issue. For a broad discussion about creating an integral security system in addition to such sciences as: political science, military law or law, or today more and more fashionable ecology, also philosophy, including the philosophy of values, which on the basis of values wants to bring a deeper understanding of the meaning of being safe, which directly refers to the man and community in which he lives and works. Of course, even an insightful attempt to conduct a study in the perspective of values does not exhaust the subject of security, but in a sense it is also a scientific contribution to a joint discussion on this important matter.

Keywords: personal „I”, truth, ethos, community, axiological education

ROZDZIAŁ 3

JOLANTA MARTUSZEWSKA¹
Akademia Marynarki Wojennej

Improves local security and prevention programs

Introduction

Civil protection is the basic function of the state. In the literature on the subject the internal functions of the state should be understood as ensuring the order and security of public property protection and the health of citizens, as well as securing a specific property system². In order for the internal functions to be fulfilled in addition to performing protective tasks, it is required to involve the citizens themselves in the education process in the field of universal self-defense. It is necessary to get basic information and to master the reaction skills as a result of the threat.

1. Analysis of legal acts regarding safety training

The Act on the Universal Defense of the Republic of Poland specifies the obligation to conduct training in the field of universal self-defense and participation³. In order to adequately prepare for the implementation of security in various states of the functioning of the state, the unit should fulfill this obligation. Preliminary studies indicate, however,

1 Doktorantka Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni.

2 E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 2001, s. 140–141.

3 The Act of November 21, 1967 on the general obligation to defend the Republic of Poland. OJ from 1967, No. 44, item 220.

that the applicable legal provisions, despite the obligation to train, are not respected. Nevertheless, insufficient knowledge of citizens will not protect their own safety or reaction in a crisis situation and may be a cause of tragedy and even casualties among civilians. Training in the field of universal self-defense is necessary. Improvement of local security can take place thanks to the knowledge of legal documents in the field of self-defense as the Act of November 21, 1997 on the general obligation to defend the Polish Republic, regulation of the Council of Ministers of September 8, 1993 on universal self-defense of the population, ordinance of the Council of Ministers of June 5, 2002 on the detailed operation of the head of the civil defense of the country, heads of civil defense of voivodships, poviats and communes and guidelines of the head of the OCK of January 1, 2016 on the principles of organizing the training in the protection of civilians.

The two types of training resulting from the binding legal acts are training in the field of civil defense and the scope of universal self-defense. Training on civil defense is aimed at preparing public administration bodies, and civil defense formation to perform tasks in the field of civil defense, workplaces. The second type of training, i.e. training on universal self-defense, involves the theoretical preparation of the society for self-defense conducted in the form of basic classes. Such training should cover the whole of society. Literature analysis shows that the concepts interpenetrate, which significantly hinders their discrimination and defining.

Article 139 of the Act 1 point 1. point c: Citizens duty in the field of civil defense is to provide training in the field of universal self-defense of the population. In turn Article 168 of Law 1 states that persons with Polish citizenship who are capable of health reasons are subject to the obligation to train the population in the field of universal self-defense. On the other hand, the ordinance on universal self-defense of people stated that persons appointed to undergo training in the field of universal self-defense are obliged to appear at a given date and place set by the organizer of the training⁴. Under the aforementioned regulate the civilian population is obliged to participate in training in the field of universal self-defense. Moreover, the evasion of the obligation of universal self-defense is punishable by 30 days or a fine (article 225 paragraph 1 of the Act about the universal obligation to defend the Republic of Poland)⁵. According to the sentence, *Ignorantia iuris nocet* (ignorance of the law harms) for this reason not cover the ignorance of the law.

2. Bodies responsible for the self-conducted process

According to the Act on the general duty of defense, the voivode is the person responsible for organizing the education of the society and conducting training in the province. In contrast, the regulation on the detailed operation of the head of Civil Defense. The country

4 Regulation of the Council of Ministers of 28 September 1993 on universal self-defense 1993, No. 91, item 421.

5 The Act of November 21, 1967 on Universal Obligation op.cit. p. 36.

heads of civil defense of voivodships poviats and communes states that the organization of civil training in civil protection lies in the competences of territorially responsible OC chiefs, that is voivodes or starostas, mayors, city presidents⁶. The existing provision contradicts the guidelines of the head of the OCK, which specifies that training in the field of civil defense they are aimed at preparing public administration bodies, work establishments, civil protection information to perform civil defense tasks, and not civilians.

It should be noted that despite many undefined the obligation to organize and conducting training in the field of universal self-defense is obligatory. However, the participation of citizens in training is compulsory. All legal rights that the public administration has are required to constantly train the population in the field of universal self-defense. However, low knowledge of the law among civilians is the cause of ignorance about self-defense, and thus inability to cope in emergency situations.

3. New methods of education of civil people's training in the scope of universal self-defense

With the technological development of the world in the 21st century, the introduction of new technologies is becoming an everyday reality. The application, implementation and use of new technologies is associated with many benefits. Among others, such as:

- reception by a larger number of recipients,
- speed of information transfer,
- the possibility of conducting universal training,
- the training platform created to allow for its multiple use,
- individualization of teaching (adjusting the pace of learning the content of education),
- access to education content at any time and place,
- economy.

Current distance training is possible thanks to several formats: d-learning (distance learning), e-learning (electronic learning), m-learning (mobile learning)⁷.

D-learning is based primarily on separating the trainee from the trainer. Means of remote communication such as postoffice information technologies constitute essential communication. E-learning uses only information technologies such as the Internet and a computer. Its area is m-learning. This method adopts various forms describing the ways in which the teacher interacts with the student and the type of technology used⁸. Such as trainings and courses conducted using publicly available web browsers, training courses and closed local network with the use of special lecture halls.

6 Regulation of the Council of Ministers of 28 September 1993 on universal..., p. 1.

7 T. Georgev, E. Georgeva, A. Smrikarow, *M-Learning – a New Stage of E-learning*, 2004, p. 2–6.

8 *E-learning portal, NATO/OTAN*, <http://www.act.nato.int/elearning> (21.01.2019).

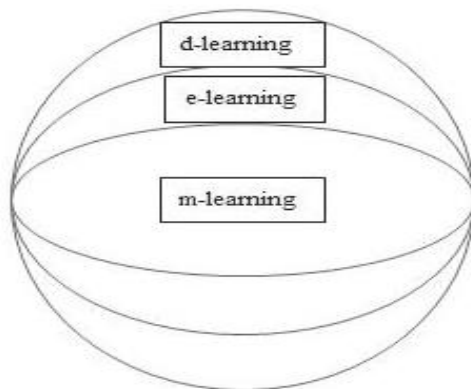

Diagram 1. Dependence of various forms of distance training d-learning, e-learning, m-learning

Source: T. Georgev, E. Georgeva, A. Smirkarov, *M-learning – a New Stage of E-learning*, 2004.

1. Training using computer habitat to recreate real or assumed situations, involving the interaction of the trainee with virtual reality, training conducted outside the lecture halls, using ICT networks and computer devices such as laptops and tablets.
2. Trainings involving the combination of traditional classes with online communication, e.g. via social media; courses, trainings combining the traditional teaching method with conducting classes with the use of computer technician tools.

The variety of forms and methods of distance training allows the creation of a user-friendly training platform. The use of training platforms takes place in didactics and home education. These forms allow not only to transfer the content of the training without checking the level of knowledge acquisition, especially since the majority of the population has a computer and access to the Internet. According to GUS 2017, around 82% of households have at least one computer and 78% have access to broadband Internet⁹. Training for a novelty allows free access to the content of education in every place, and the education methods used for this purpose are found by a larger group of recipients.

Developing this way of reaching the society seems to be a necessity. The next step should be to target the content of education tailored to the region and to search for appropriate forms of distance education. The greater the attractiveness of the project, the greater the efficiency. It is important to conduct further research, using the experience of other countries.

⁹ *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2017 r.*, Warszawa 2017, p. 4–10.

4. Prevention activities

In defining the local community, the spatial and social dimension is important and psychological. People express their emotional attitude to space – the family land, their home country. An element that has a large impact on the implementation of common interests of the local community, in particular in urban communities, are associations, NGOs or business representatives active in their area. In local communities they have more autonomy, they can regulate their activities on their own. The normative system begins to prevail, while the boundaries of local communities are established administratively, to a lesser extent their cultural boundaries are significant. The factor that catalyzes the process of transformation in the local community is the participation of the inhabitants of a given territory in social actions, with a higher probability of participation in this type of actions in the case of people with a higher social status.

To sum up, it can be stated that the local community lives in a separate, relatively small territory. As elements constituting the local community, it is mentioned in sociology¹⁰:

- space (geographically separated area) and territory (the area is located by the human population);
- the population inhabiting this territory;
- social interactions between people inhabiting the territory;
- common ties between people and institutions, which makes the community characterized by internal integration, which in turn enables taking joint actions to solve local problems;
- a sense of belonging to a place of residence, expressed in attitudes referred to a so-called local patriotism.

An important element in the area of public safety and public order protection, and thus practical prevention of threats and locally occurring risk, is the construction of local preventive programs, which should include the following elements¹¹:

- hierarchizing criminological problems occurring in a given area;
- definition of target groups;
- defining the objectives of preventive, main and partial actions;
- definition of tasks, areas on which actions will be implemented;
- determination; entities interested in cooperating in the implementation, forms and methods of activities and deadlines for their implementation;
- development of assumptions for the management system of the prepared prevention program and the incentive system for persons undertaking activities and recipients of activities;

10 M. Rozwadowski, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych oraz działania zmierzające do jego poprawy*, <http://kultura-bezpieczenstwa.pl/wp-content/uploads/2015/07/22rozwadowski.pdf> (10.02.2019).

11 T. Serafin, S. Parszowski, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych, Programy prewencyjne*, Warszawa 2011.

- development of evaluation assumptions;
- indication of the directions of media activities;
- estimation of the costs of individual activities and the entire program;
- indication of the person responsible for the development of the preventive program document;
- carrying out consultations implementing the program.

Well-designed prevention programs of a local nature, implemented in practice, will contribute to raising the sense of security among members of the local community, family members and even tourists. The preventive programs for improving safety, and those occurring in Gdynia and not only include: “Police Seal teaches security principles”, “Safe Marina Gdynia”, preventive program of the National Labor Inspectorate “safety culture”.

5. Prevention program “Police cancel learning safety principles”

The program applies to children attending the first grades, during 12 class meetings, they learn the rules of safe behavior in everyday situations, e.g., during school trips, games or during contacts with strangers. The program helps to answer the questions: How to reach the school safely? Can something dangerous happen and what should you pay attention to do not happen? Is it possible to talk to strangers and how to behave if a stranger enters a street or playground?

Program assumptions assume:

- shaping children’s ability to seek help in adults when facing the threat,
- recognizing and predicting threats,
- minimizing the risk of becoming a victim,
- providing help in solving problems affecting the sense of personal safety.

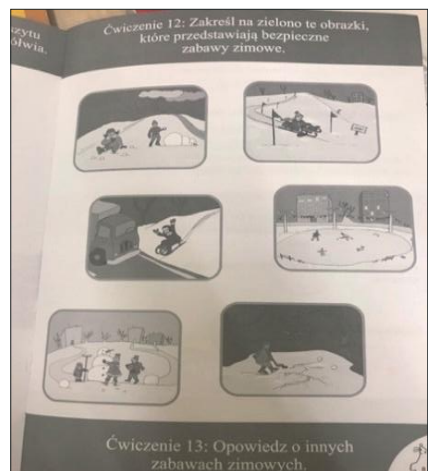
The program’s topics include¹²:

- A policeman a friend. It helps me live safely.
- I know how to safely go to school.
- Safe attitudes towards animals.
- Safe winter fun. Fireworks.
- I know what violence is. Tolerance.
- I am playing safely at home.
- I am careful in dealing with strangers.
- I know that you should not take items to others.
- I know how to safely play in the summer. Unexploded ordnance.
- I remember that you can not litter.

12 <http://www.gdynia.policja.gov.pl/?strona=foczka> (10.02.2019).

- I know what to do when I meet a seal on the beach and when I can not take a bath in the sea.
- I am going on vacation.

Gdynia officers are involved in the implementation of activities with the youngest, who discuss one of the first topics: “Policeman, friend. It helps me live safely”. The other classes are maintained by the tutors of the given classes. Other uniformed services, such as City Guard, Fire Brigade and Water Volunteer Ambulance Service (WOPR), also participate in cooperation in teaching children safety principles. As a part of the program, each of the children receives a textbook *Police seal teaches security principles* and an exercise book to support them in shaping safe attitudes.

Drawing: Handbook and exercise book Police Seal teaches security principles and example tasks regarding safety rules for pupils

Source: private materials

6. Policy prevention program "Safe loss-Gdynia 2017–2019"¹³

Seven security thematic areas are in the next equally important prevention program:

- safety in public places and in the place of residence,
- safety in public transport,
- safety at school,
- domestic violence and other manifestations of social pathology,
- road safety,
- security in business operations,
- protection of national heritage.

The first program was initiated in 2005. The subsequent editions were implemented in 2008-2016. The Municipal Police Headquarters in Gdynia ensures, above all, coordination of activities, acquires new partners and searches for effective methods to ensure the achievement of the assumed goals. The main partners are the local government authorities represented by the various Departments of the City Hall.

The important entities involved in the program include:

- Municipal Police in Gdynia.
- Border Guard Post Office in Gdynia.
- Fire Brigade.

The main projects under the program include, among others:

1. Directing to the patrol service of policemen serving in excess of norms above all in the city center, means of public transport, joint patrols with Water Bilateral Emergency Life lifeguards (WOPR), Security Guard for High-speed City Rail officers (SOK SKM).
2. Functioning of interdisciplinary teams whose task is to respond mainly to cases of domestic violence. The team includes a policeman, a city guard and a social worker Municipal Social Welfare Center (MOPS).
3. Active use of information on threats received from residents transferred to the Police Headquarters in Gdynia by means of the National Safety Threat Map.
4. Implementation of the concept of meetings with the local community/social debates with the participation of district and competent Commanders of the Police Commissariats.
5. Implementation of the program "Police Seal Teaches Security Principles" addressed to all primary and non-public primary and secondary school students (the only program in Poland covering all schools in the commune).
6. Realization of "Small Theater Forms". Secondary and high school students, sociotherapeutic day rooms present short presentations about such threats as drug addiction, alcoholism, violence, etc.

¹³ http://www.gdynia.policja.gov.pl/?strona=bezpieczna_przystan_gdynia (10.02.2019).

7. Implementation of “Short Film Forms”. High school and high school students, sociotherapeutic day rooms present short films about such threats as cyber-crime, peer violence and copyright protection.
8. Conducting classes with students by police officers in these classes, where there are problems, for example related to violence, the threat of demoralization.
9. “Open Days of Commands” to which children are invited, above all primary schools. Students will get acquainted with the work of policemen at selected positions.
10. Joint intervention by police officers and psychologists – carrying out home interventions where violence has occurred.

The Gdynia Police Preventive Program “Safe Harbor – Gdynia” is identical with a government program to reduce crime and antisocial behavior “Safer together”. It is possible to achieve all of the assumed goals while active and extensive cooperation between entities that have expressed their willingness to proceed with its implementation.

7. Prevention program “Safety culture”¹⁴

A great role in reducing accidents at work is played by shaping the responsibility and the habit of safe work. It brings the best effects when it starts as soon as possible. Such educational activities for shaping the safety culture in the children and youth environment are also undertaken by the National Labor Inspectorate. Because over 40% of serious accidents and fatalities affects young and inexperienced workers in the first year of work.

The issues of occupational health and safety as well as ergonomics were taken into account in the teaching of high school students. This subject is discussed in the course of vocational subjects, educational hours, sometimes in the form of a separate lesson unit.

Substantive help in educating the young generation in the field of labor law teachers get thanks to participation in the State Labor Inspection (PIP) educational program “Culture of security”. At the turn of the last few years there has been an increase in interest in this educational program. In total, in the years 2006–2017 in classes devoted to the issues of human protection in the work environment, organized as part of the “Security Culture” program, over 580,000 high school students. The goal of the program is:

- raising among school and academic youth the level of knowledge in the field of legal work protection and safe and hygienic working conditions;
- shaping the awareness of occupational hazards occurring in the work environment among secondary and vocational students as well as students (in particular those educated in professions of high risk industries, e.g., in construction);
- popularization of issues related to compliance with labor law, in particular issues related to the conclusion of employment contracts, including civil law, taking up seasonal and holiday work and the issues of employment legality.

14 http://www.programyprawicyjne.pl/html/kultura_bezpieczenstwa-info.html (10.02.2019).

The program is implemented by the National Labor Inspectorate in cooperation with the education superintendents and interested upper-secondary schools, local governments and social partners. The universities and voluntary labor corps are also invited to take advantage of PIP's knowledge and experience. Teachers who report readiness to participate in the program are covered by PIP trainings. School directors and teachers who conduct classes as part of the "Safety Culture" program benefit from the possibility of requesting classes by labor inspectors and other NLI employees. The implementation of the program in a student environment takes place on similar principles. The program is carried out in the form of lectures and seminars, and the subject matter is determined depending on the nature of the university.

Schools joining the program receive free educational aids in the form of a textbook for the teacher, prepared by the Central Institute for Labor Protection – National Research Institute and numerous educational and multimedia publications of PIP. On the other hand, students participating in classes with PIP-trained teachers receive a developed guide for the student "In the first job", written by inspection staff and issued by the Social Insurance Institution.

Conclusion

The conclusions based on these data play a leading role in creation and implementation of preventive programs designed for the needs of local communities. The creation of a preventive program and the consistent implementation of the sentences it contains, in cooperation with members of local communities with local authorities, the Police, Municipal Police, Fire Brigade and other local services, contribute to the improvement of security and the sense of security of local communities. By means of these programs, a space that is safe for members of a given local community is shaped.

However, it should be noted that preventive programs:

1. Often do not specify funds for the implementation of research.
2. Often duplicate tasks included in other local programs.
3. Contain forms of impact copied from other programs not adapted to local needs.

The task of the subject of education for safety in schools is to introduce changes in people's awareness, in the way of thinking and behavior in such a way that a person would go to be and feel safe. An important aspect is knowing how changes in human consciousness are made and what actions can be taken to make changes lasting.

Of great importance is also the awareness of the principles of creating and managing programs in terms of organization, because this knowledge means that preventive programs and local projects can be used to meet the needs of the local community, and above all without harm to it.

Bibliography

- Biuro Pras i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej, *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000.
- Georgev T., Georgeva E., Smrikarov A., *M-Learning – a New Stage of E-learning*, 2004.
- Krakowski K., *Ogólne implikacje przygotowania systemu obronnego państwa* [in:] *Obronność Polski w XXI wieku*, Warszawa 2016.
- Krakowski K., *Technologie kształcenia w dydaktyce wojskowej*, Warszawa 2012.
- Lelito R., *Identyfikacja obronności państwa* [in:] *Obronność Polski w XXI wieku*, Warszawa 2016.
- Matuszczyk P., *Innowacyjne technologie informatyczne przyszłością cyfrowej edukacji* [in:] M. Kuć, A. Zduńniak, *Bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy. Racjonalność a bezpieczeństwo organizacji*, Poznań 2016.
- Michalski D., *Nowe technologie szkolenia w zakresie powszechnej samoobrony*, „Bellona” 2018, nr 4.
- Projekt ustawy o ochronie ludności obronie cywilnej, Warszawa 2016.
- Regulation of the Council of Ministers of 28 September 1993 on universal self-defense 1993, No. 91, item 421, <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1993.091.0000421,metryka,rozporzadzenie-rady-ministrow-w-sprawie-powszechnej-samoobrony-ludnosci.html>.
- Rozwadowski M., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych oraz działania zmierzające do jego poprawy*, <http://kultura-bezpieczenstwa.pl/wp-content/uploads/2015/07/22rozwadowski.pdf>.
- Serafin T., *Wpływ programów prewencyjnych na poziom bezpieczeństwa lokalnego*, Warszawa 2016.
- Serafin T., Parszowski S., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych, Programy prewencyjne*, Warszawa 2011.
- Ślachcińska E., *Determinanty kształtowania bezpieczeństwa wewnętrznego*, Poznań 2017.
- The Act of November 21, 1967 on the general obligation to defend the Republic of Poland. OJ from 1967 No. 44, item 220.
- Trejnis Z., Trzcńska L., *Zadania administracji publicznej (rządowej i samorządowej) w systemie obronnym państwa* [in:] Z. Trejnis, M. Marciniak, *Obronność państwa. Uwarunkowania oraz organizacja bezpieczeństwa i obronności*, vol. 2, Warszawa 2016.
- Zieliński E., *Nauka o państwie polityce*, Warszawa 2001.
- <http://www.act.nato.int/elearning>
- http://www.gdynia.policja.gov.pl/?strona=bezpieczna_przystan_gdynia
- <http://www.gdynia.policja.gov.pl/?strona=foczka>
- http://www.programyprewencyjne.pl/html/kultura_bezpieczenstwa-info.html

Abstract: In order to improve local security, which is one of the most important values in human life, local authorities, through appropriate actions, should aim to reduce local risks. The construction of local prevention programs may lead to counteracting threats, including all kinds of social pathologies. The first preventive programs appeared in England by integrating and encouraging communities to cooperate with each other. They are directed to many social groups and adapted to local needs.

Keywords: local security, prevention, civil protection, public safety.

Poprawa lokalnych programów bezpieczeństwa i prewencji

Streszczenie: W celu poprawy bezpieczeństwa lokalnego, będącego jedną z najważniejszych wartości w życiu człowieka, władze lokalne, przez odpowiednie działania, powinny dążyć do ograniczenia zagrożeń lokalnych. Budowa lokalnych programów prewencyjnych i ich realizacja może powodować przeciwdziałanie zagrożeniom, w tym wszelkiego rodzaju patologiom społecznym. Pierwsze programy prewencyjne pojawiły się w Anglii, integrując i zachęcając społeczności do wzajemnej współpracy. Skierowane są do wielu grup społecznych i dostosowywane do potrzeb lokalnych.

Autorka twierdzi, że stworzenie programu prewencyjnego i konsekwentne wykonywanie zawartych w nim założeń przez lokalne władze we współpracy z policją, strażą miejską, strażą pożarną, innymi lokalnymi służbami oraz członkami społeczności lokalnych przyczynia się do poprawy bezpieczeństwa i poczucia bezpieczeństwa mieszkańców. Za pomocą tych programów kształtuje się bezpieczną przestrzeń dla członków danej społeczności lokalnej. Zaznacza jednak, że programy te:

- często nie określają funduszy na realizację zadań,
- powtarzają zadania zawarte w innych programach lokalnych,
- zawierają skopiowane formy z innych programów nieprzystosowanych do lokalnych potrzeb.

Podkreśla, iż zadaniem przedmiotu edukacji dla bezpieczeństwa w szkołach jest wprowadzanie zmian w świadomości ludzi, w sposobie myślenia i zachowania w taki sposób, aby człowiek czuł się bezpiecznie. Ważnym aspektem jest wiedza o tym, jak dokonuje się zmian w ludzkiej świadomości i jakie działania można podjąć, aby zmiany były trwałe. Ogromne znaczenie ma także świadomość zasad tworzenia programów i zarządzania nimi, ponieważ ta wiedza oznacza, że programy profilaktyczne i lokalne projekty mogą być wykorzystywane do zaspokajania potrzeb społeczności lokalnej, przede wszystkim bez szkody dla innych grup.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo lokalne, zapobieganie, ochrona ludności, bezpieczeństwo publiczne.

ROZDZIAŁ 4

OLEKSII DMYTROYCH HUDZYNSKYI¹

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

VASYL FEDOROVYCH BAITSYM²

Volyn Institute for Economics & Management (Luck, Ukraine)

SVITLANA MYKHAILIVNA SUDOMYR³

Separated unit of the National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
“Berezhany Agricultural Institute” (Berezhany, Ukraine)

System and synergistic potential of social and economic organisations in intellectual and creative environment

Introduction

In the system of ensuring dynamic and strategic development of enterprises the priority is given to the organisational and intellectual factor, which is the process implementation basis in substantiating: enterprise development directions upon elaboration

1 Doktor ekonomii, profesor Narodowego Uniwersytetu Biozasobów i Zarządzania Naturą Ukrainy w Kijowie.

2 Doktor ekonomii, koordynator projektu Unii Europejskiej w programie współpracy transgranicznej Polska–Białoruś–Ukraina 2014–2020 w Polsce.

3 Doktor ekonomii, profesor oddzielnej jednostki Narodowego Uniwersytetu Biozasobów i Zarządzania Naturą Ukrainy „Bereżański Instytut Rolniczy”.

and implementation of business plans; ways to implement common management functions; directions of choice of enterprise behaviour types; choosing options and implementing a managerial profile type; portfolio of strategies and development of mechanisms for ensuring its implementation; development models of organisations and management system; implementation of production and management technologies; establishment and implementation of communication and business relations; upon development and implementation of a system of measures etc.

1. Intellectual and organisational potential

Authors consider organisational and intellectual components of enterprises as potentials that are organically interconnected and, in their interaction, potentially provide a synergistic effect in the process of their activities.

According to our understanding, organisational potential is considered as the formed capability and ability of economic entities to ensure the efficiency (synergistic effect) of the social and economic systems activities through the use of organisational components through organisational and managerial processes, organisational development in the organic unity of values, organisational culture, culture of organisation, organisational behaviour, and organisational interaction⁴.

Intellectual potential in the broad sense of this concept should be considered in the context of human potential (capital) development from social, biological, economic, functional and professional, dynamically developing innovative positions⁵.

We believe it is reasonable to consider the intellectual potential in the context of development of qualitative components of specific social and economic systems of production, functional and supporting, coordinating and regulatory, as well as project and system orientation: from social intrasystem positions as an actor of interpersonal, collective, group, and corporate relations; from organisational positions in the system of value orientations, business, communication, and information relations; culture of organisation, organisational culture, organisational behaviour, and organisational interaction; from professionally functional positions in the context of requirements of a balanced to potentially formed and necessary dynamically developing approach of intellectual and other potential (technical, innovative, managerial, etc.); from the leadership and managerial positions in the context of a manager subject ensuring the effective functioning of the social and economic system with a synergistic effect through a system of rational combination of regulation and self-regulation, reasonable distance of power, management styles, development of formal and informal leadership qualities, etc.⁶

4 O. Hudzynskyi, S. Sudomyr, T. Hurenko, *Theoretical and methodological principles of effective management of enterprise development (monograph)*, Kyiv 2017.

5 Ibidem.

6 Ibidem.

2. Basics of professionalism of entities conducting activity

The proposed conceptual approach made a basis for substantiation of the fundamental theoretical and methodological knowledge system of forming the basic foundations of activity entities' professionalism (Fig. 1).

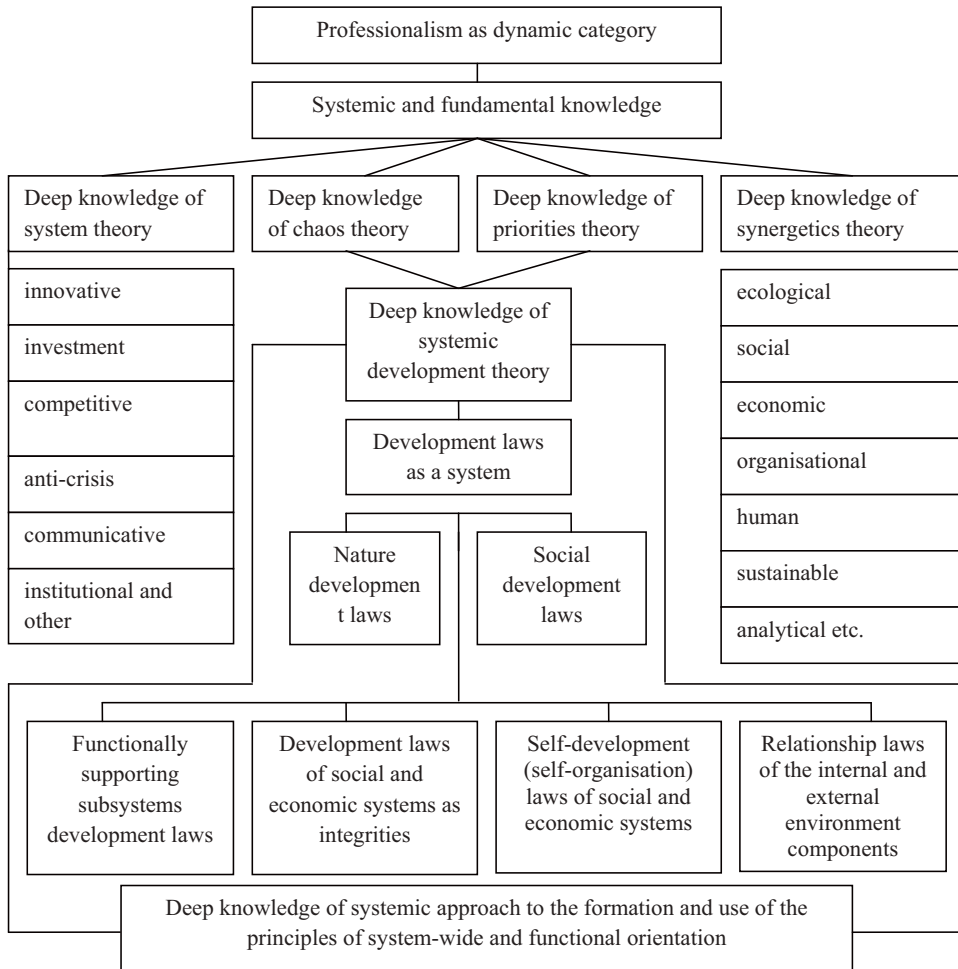

Fig. 1. The system of fundamental theoretical and methodological knowledge of forming the basic foundations of activity entities' professionalism

Source: O. Hudzynskiy, S. Sudomyr, T. Hurenko, *Theoretical and methodological principles of effective management of enterprise development (monograph)*, Kyiv 2017.

On the basis of developed scenario, we also substantiated the system of forming dynamic and professional knowledge depending on the specific features of functions performance in economic entities, both in the process of training staff in higher educational establishments, and directly in enterprises and management bodies in the process of their retraining and advanced training.

It is expedient to agree with the position of O.D. Hudzynskyi, who in the formation of abilities takes into account the following levels: algorithmic, creative, reproductive; in the formation of knowledge he considers conceptual, fundamental, and application level⁷.

The demand for the competence of management personnel and its competitiveness is increased in the current conditions of market relations development and transformation and integration processes. “Intellectual resource” is one of the main factors in ensuring the dynamic development of business entities, which significantly expands the “corridor of opportunities”.

Intellectual potential formation is one of the main tasks of higher educational establishments. This task can be solved by strengthening the theoretical and methodological training of specialists capable of adapting prematurely to changes in the competitive environment. It means forming creative abilities in contrast to the ability to copy achievements of competitors from other countries. A special role in the training of specialists with creative abilities is played by the economic theory and the theories of other sciences, the main groups of which are: management theory, economic theory, property theory, reproduction theory, theory of knowledge, theory of reflection, law theory, general development theory, etc.⁸

The knowledge and skills structure of economic profile specialists is not static, but dynamically changing and will be determined by: development level of organisational integration; nature of knowledge of activity target of the social and economic systems; selected business development strategies; level of enterprise economic development; behaviour types of social and economic systems; development of reorganisation, transformation processes; expansion of market geographical segments; development level of interconnections with activity entities in the world food markets; development of program-target structures of associative, corporate, foreign capital and other orientation.

In this regard management structures should be developed with advanced services of monitoring and diagnostic, marketing and logistics, control and analytical, controlling orientation, as well as management of the development of intellectual potential, innovation activities and economic security. In the management structures of this type a special role should be provided to the organisational and intellectual component, the main aspects of which are disclosed in Fig. 2.

⁷ O. Hudzynskyi et. al., *The system of management of institutional transformation of the Ukrainian economy (theoretical and methodological aspect) (multi-authored monograph)*, Kyiv 2012.

⁸ *Ibidem*, p. 356–257.

3. The balance of potential

We propose to use the methodology for determining the indices: of the level of regional intellectual and human development in general and by individual components as the management objects, level of intellectual potential development of innovative orientation.

Value orientation	Main purpose as the main system-forming criterion – level and quality of life	Recommended development strategies
Recommended motivational mechanism		Recommended type of enterprise behaviour
Recommended communication process		Recommended type of management profile
Recommended general direction of strategic development	System of organisational intellectual support of synergistic efficiency of enterprises	Recommended type of management structure
Development of ecological and social and innovative direction		Recommended management style
Development of innovative and humanist direction		Recommended intellectual potential
Development of organisational and innovative direction	Dynamically competitive dynamic development of enterprises as a system integrity	Recommended organisational climate
Other development components of integration and cluster, cooperative, corporate direction		Recommended organisational interaction
		Recommended life stance of manager

Fig. 2. Fragment of systemic approach to the organisational and intellectual ensuring of synergistic efficiency of enterprise strategic activities

Source: O. Hudzynskyi, S. Sudomyr, T. Hurenko, *Theoretical and methodological principles of effective management of enterprise development (monograph)*, Kyiv 2017.

On the basis of obtained information it is possible, using a systematic approach, to determine the real level of balance (adequacy) of: intellectual and technical potential; intellectual and technological potential; intellectual and biological potential; intellectual and innovative potential; intellectual and organisational potential; intellectual potential with

targets; intellectual potential and its adequacy to enterprise behaviour types and reactions; intellectual potential with directions of strategic development of the social and economic systems; intellectual potential with types of managerial profile; intellectual potential with value systems; intellectual potential with organisational culture and culture of organisation; intellectual potential with social and organisational behaviour; intellectual potential with goals and objectives of the social and economic systems on the life cycles of their development; intellectual potential with managerial potential as a system integrity.

Analytical interpretation of the balance levels allows by comparing the potential indices with the effective indicators determining: their impact on the final result, the level of risk and state of economic security of the social and economic systems, effectiveness of the management system of enterprise development, and others.

We developed basic prerequisites for ensuring synergistic effect in the activities of strategic enterprises (Fig. 3).

In this regard, we make much account of the processes and mechanisms of ensuring the dynamic competitiveness of the social and economic systems through competitive ability (as formed potential of opportunities) and competitive stability (stable growing ability in the dynamic and spatial dimension) (Fig. 4).

This approach may be schematically represented as follows:

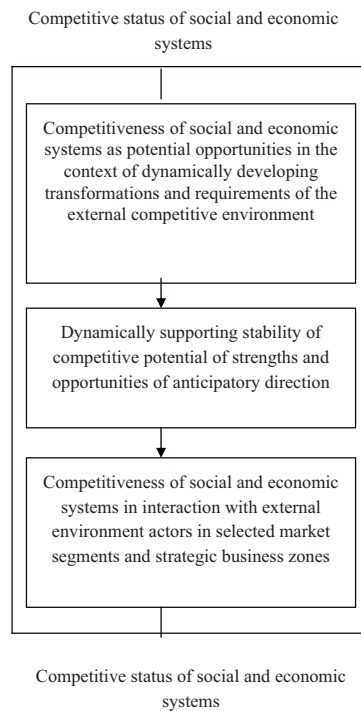

Fig. 3. Competitive status of social and economic systems

Source: O. Hudzynski, S. Sudomyr, T. Hurenko, *Theoretical and methodological principles of effective management of enterprise development (monograph)*, Kyiv 2017.

From position of the system approach requirements evaluation criteria are not formed in the management of enterprises competitiveness through the competitive status.

Economic literature during the study process does not address the whole set of factors that characterise the potential of enterprise competitive status. In this regard upon prospecting substantiation of the potential of enterprise competitive status, we propose to expand its components by including the enterprise business reputation in the system.

The business reputation of enterprises as open social and economic systems is a comprehensive problem, which is conditioned by external and internal environment factors.

Our research confirms that the high performance of the organisation as a social and economic system depends on the management team, in particular, organisation and manager, and its ability to form a successful team of extraordinary systemic, strategic thinking and action of linear and functional orientation in organic unity. This is especially evident in the current conditions of the so-called market self-regulation. Only systemic and strategic orientation, extraordinary creative thinking, manoeuvrability of resources, etc., can ensure the efficiency of organisation activities of productive and non-productive directions. The main requirement of higher education establishments can lead management specialists to this level of training with such thoughts and actions. In this regard, there is a need for a new scientific approach to the management specialists training. We make much account of the academic disciplines that develop the system view, the scale of thinking, giving preference to philosophy, economic theory, management theory and other functional theories in the system as integrity⁹.

According to our studies, achievement of such a goal is possible only on the basis of both developed philosophical, economic theory, and others as system integrities. However, in reality, this approach is not fully used due to the opposite directions of highly specialised academic disciplines. This is especially true for management theory. Therefore, in conditions of further development of market relations and formation of civil society, the role of management theory should be strengthened in developing a new approach to understanding the business and its target orientation, value orientations of business social and economic systems. This is required in a highly intellectual environment, the requirements of global civilised societies. In this regard, the general theory of management, general economic theory and law theory, based on the development laws of nature, society, and economy, should formulate methodological provisions for development of a management system aimed at ensuring the unity of interests in the system of relations: social and labour, property, power, property and power, of macro and micro-level and regional and territorial orientation.

9 O. Hudzynskyi, S. Sudomyr, *Innovative and creative component of organisational culture in the development of social and economic systems*, Kyiv 2017.

Conclusion

On the basis of empirical researches we established that one of the success factors in the enterprise activities is the management system formed on the basis of creative management theory with the following main postulates: systemic and management creativity; creative and activating management activities; systemic and creative organisational and structural flexibility; systemic and creative interaction in the organic unity of environmental, social and economic components; systemic and creative structural rationality of potentials, functional and process and activity targets of strategic orientation; systemic and creative methodology of research, diagnostics and evaluation of management as a system integrity; systemic and creative subsystems of management (responsibility, control, motivation), creatively activating and innovating organisational culture, organisational interaction, organisational behaviour and others.

Development level of systemic and creative features of organisations as integrity of social and economic organisations will be determined by the formation level of creative and intellectual potential.

Duality of forces of the creative components of organisation as a system integrity and intellectual potential is the basis of innovative development of enterprises, their innovative susceptibility, attractiveness and potential competitiveness.

On the basis of theoretical and empirical researches we established that the efficiency of enterprise activities can only be ensured in the conditions of a formed management system capable of ensuring unity of interests by fulfilling obligations towards consumers, contact audiences and other entities in the organisational interactions system.

Bibliography

- Hudzynskiy O., Sudomyr S., *Innovative and creative component of organisational culture in the development of social and economic systems*, Kyiv 2017.
- Hudzynskiy O., Sudomyr S., Hurenko T., *Theoretical and methodological principles of effective management of enterprise development (monograph)*, Kyiv 2017.
- Hudzynskiy O. et. al., *The system of management of institutional transformation of the Ukrainian economy (theoretical and methodological aspect) (multi-authored monograph)*, Kyiv 2012.
- Sudomyr S., *Formation of management system for development of agricultural enterprises: theory, methodology (monograph)*, Kyiv 2015.

Abstract: The article presents the logic of a systemic approach to the interaction of intellectual and organisational potential. The author's definition of the specified concepts is provided. We substantiated a system of fundamental theoretical and methodological knowledge of forming the basic foundations of professionalism of the activity entities. We established that one of

the success factors in the enterprise activities is a management system formed on the basis of creative management theory. We developed basic prerequisites for ensuring synergistic effect in the activities of strategic enterprises. We revealed systemic approach to the organisational and intellectual ensuring of synergistic efficiency of enterprise strategic activities.

Key words: environment, synergy, potential, organisation, balance

Systemowy i synergiczny potencjał organizacji społecznych i gospodarczych w środowisku intelektualnym i kreatywnym

Streszczenie: W artykule przedstawiono logikę systemowego podejścia do interakcji potencjału intelektualnego i organizacyjnego. Podana jest autorska definicja określonych pojęć. Usystematyzowano podstawową wiedzę i metodologię formowania podstaw profesjonalizmu podmiotów prowadzących działalność. Ustalono, że jednym z czynników sukcesu w działalności przedsiębiorstwa jest system zarządzania utworzony na podstawie teorii kreatywnego zarządzania. Opracowano podstawowe warunki dla zapewnienia efektu synergii w działaniach strategicznych przedsiębiorstw. Ukazano systemowe podejście do organizacyjnego i intelektualnego zapewnienia synergicznej efektywności strategicznych działań przedsiębiorstwa.

Na podstawie badań autorzy ustalili, że jednym z czynników sukcesu w działalności przedsiębiorstwa jest system zarządzania utworzony na podstawie teorii zarządzania kreatywnego z następującymi głównymi postulatami: kreatywność systemowa i zarządcza; kreatywne i aktywizujące działania zarządcze; systemowa i kreatywna elastyczność organizacyjna i strukturalna; systemowe i twórcze interakcje w organicznej jedności składników środowiskowych, społecznych i ekonomicznych; systemowa i twórcza racjonalność strukturalna potencjałów, celów funkcjonalnych oraz celów procesowych i działań o orientacji strategicznej; systemowa i kreatywna metodologia badań, diagnostyki i oceny zarządzania jako integralności systemu; systemowe i kreatywne podsystemy zarządzania (odpowiedzialność, kontrola, motywacja), twórcze aktywowanie i innowacje w kulturze organizacyjnej, interakcje organizacyjne, zachowania organizacyjne i inne. Poziom rozwoju cech systemowych i twórczych organizacji jako integralności organizacji społecznych i gospodarczych będzie determinowany poziomem formacji potencjału twórczego i intelektualnego.

Dwoistość sił twórczych elementów organizacji jako integralności systemu i potencjału intelektualnego stanowi podstawę innowacyjnego rozwoju przedsiębiorstw, ich innowacyjnej podatności, atrakcyjności i potencjalnej konkurencyjności. Na podstawie badań teoretycznych i empirycznych ustalono, że efektywność działań przedsiębiorstwa można zapewnić tylko w warunkach ukształtowanego systemu zarządzania, który może zapewnić jedność interesów poprzez wypełnianie obowiązków wobec konsumentów, odbiorców kontaktowych i innych podmiotów w systemie interakcji organizacyjnych.

Słowa kluczowe: środowisko, synergia, potencjał, organizacja, równowaga

CZĘŚĆ III

BEZPIECZEŃSTWO
W WIELOWYMIAROWEJ PRZESTRZENI
EGZYSTENCJI CZŁOWIEKA

ROZDZIAŁ 1

MILENA DURASIEWICZ¹
Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

Pomoc psychologiczna w medycynie pozapsychiatrycznej a poczucie bezpieczeństwa

Wstęp

Poczucie bezpieczeństwa jest subiektywnie doświadczanym stanem i kluczową potrzebą w życiu każdego człowieka. Podkreśla się wpływ wielu zewnętrznych i wewnętrznych czynników sprzyjających jego utracie oraz jego odbudowie. Zdarzenia traumatyczne, doświadczanie traumy interpersonalnej czy nieuleczalna choroba to wydarzenia, które mogą być odbierane jako zagrożenie, na skutek którego dochodzi do utraty poczucia bezpieczeństwa. Choroby onkologiczne czy somatyczne o podłożu psychogennym charakteryzuje nieprzewidywalność, która istotnie koreluje z zaburzeniem bądź utratą poczucia bezpieczeństwa. Stąd też odpowiednio dostosowana pomoc psychologiczna odgrywa niepodważalnie istotną rolę w medycynie pozapsychiatrycznej. Oddziaływania psychologiczne np. w postaci psychoterapii umożliwiają aktywizację zasobów (czyli cnót wewnętrznych, takich jak nadzieja, poczucie własnej skuteczności), prowadząc do odbudowy utraconego poczucia bezpieczeństwa. Niniejsza praca ma na celu ukazanie aktualnego stanu wiedzy dotyczącego wpływu pomocy psychologicznej na odbudowę utraconego poczucia bezpieczeństwa u osób chronicznie chorujących. Ukazuje znaczenie oddziaływań psychologicznych w medycynie pozapsychiatrycznej.

¹ Magister psychologii, wykładowca Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu.

1. Poczucie bezpieczeństwa

XXI wiek to era bardzo stresującego i szybkiego życia. Konsekwencją tego jest naruszenie poczucia bezpieczeństwa, które jest jedną z najważniejszych potrzeb w życiu człowieka. W związku z tym zaobserwowano zwiększoną zachorowalność na depresję, a także rozwój licznych chorób psychosomatycznych, cywilizacyjnych oraz różnego rodzaju uzależnień. Obecnie coraz częściej szukamy pomocy u psychologa bądź u psychoterapeuty.

Poczucie bezpieczeństwa odnosi się do subiektywnego stanu świadomości. Jest indywidualnie odczuwane przez ludzi w zależności od różnego rodzaju zasobów endogennych i egzogennych. Cnoty wewnętrzne, czyli zasoby endogenne, to m.in. wdzięczność, mądrość, nadzieja, a także poczucie własnej skuteczności. Natomiast do zasobów zewnętrznych zaliczamy wsparcie społeczne, które jest niezwykle cenne, a także wsparcie materialne, poznawcze oraz emocjonalne. Bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych potrzeb w życiu każdego człowieka, zapewnia prawidłowe funkcjonowanie procesów intrapsychicznych oraz interpersonalnych. Abraham Maslow w humanistycznej teorii motywacji do składowych potrzeb poczucia bezpieczeństwa zalicza oparcie, opiekę, stabilność, wolność od strachu czy lęku. Powyższe potrzeby mogą się ujawnić, gdy potrzeby niższego rzędu (fizjologiczne) zostaną wcześniej wystarczająco dobrze zaspokojone. Poczucie bezpieczeństwa jest przeciwieństwem zagrożenia, któremu towarzyszą różnorodne stany emocjonalne, takie jak strach, niepokój, niepewność, bezradność, bezsilność, frustracja bądź lęk. Zagrożone może być nasze zdrowie, zarówno psychiczne, jak i somatyczne, w wyniku zdiagnozowanej przewlekłej choroby bądź doświadczanej traumy. Dochodzi wówczas do zaburzenia poczucia bezpieczeństwa, a nawet jego utraty. Stąd też osoby zmagające się z różnorodnymi jednostkami chorobowymi zaczynają szukać pomocy psychologicznej w celu odbudowania i przywrócenia poczucia bezpieczeństwa. Różnego rodzaju oddziaływania psychologiczne, takie jak interwencja kryzysowa, poradnictwo psychologiczne, psychoedukacja, warsztaty, treningi psychologiczne czy psychoterapia, pomagają uzyskać homeostazę, poczucie koherencji, a także wspomniane poczucie bezpieczeństwa².

2. Pomoc psychologiczna

Pomoc psychologiczna stanowi jeden z istotnych elementów biopsychospołecznego podejścia do pacjentów. Pozwala na kompleksowe uwzględnienie problemu i głębszą diagnostykę. W związku z tym doprowadza do trafnej diagnozy i adekwatnego lecze-

2 S. Bębas, A. Gołębiowski (red.), *Prawne, instytucjonalne i społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa*, Radom 2014, s. 32.

nia dostosowanego indywidualnie do każdego pacjenta. Ważną kwestią dotyczącą leczenia pacjentów z chorobami somatycznymi jest także podejście interdyscyplinarne, które uwzględnia współpracę psychologa klinicznego z lekarzami oraz innym personelem medycznym. Dokonuje wstępnej diagnozy stanu psychicznego pacjenta, uwzględniając jednocześnie stan somatyczny. Koncentruje się także na orientacji autopsychicznej i allopsychicznej pacjenta. W przypadku wystąpienia u pacjenta myśli samobójczych psycholog konsultuje się z psychiatrą. Dokonuje wstępnej diagnozy przy użyciu różnych narzędzi diagnostycznych, np. Inwentarza Depresji Becka. Ocenia także poziom nastroju pacjentów w skali od 0 do 10, uwzględniając przy tym takie kwestie, jak afekt czy wskaźniki behawioralne. Zwraca szczególną uwagę na wsparcie emocjonalne ze strony rodziny, przyjaciół pacjenta. Jeśli jest taka konieczność, przeprowadza także wywiad, konsultację z członkiem rodziny osoby chorującej. Jest to szczególnie zaadresowane do młodszej grupy pacjentów, którzy są kierowani z ośrodków pediatrycznych, a także do rodzin pacjentów onkologicznych, zapewnione jest także wsparcie psychologiczne. Natomiast praca terapeutyczna polega na wydobyciu zasobów pacjenta, na poszukiwaniu możliwości w ograniczeniach, pozwalając jednocześnie na odbudowę samooceny i zachwianego bądź nawet utraconego poczucia bezpieczeństwa. Aktywizacja zasobów pacjenta jest niezwykle ważna, pozwala także na zwiększenie motywacji pacjenta do walki z chorobą. Najważniejszym elementem jest stworzenie między pacjentem a psychologiem relacji terapeutycznej opartej na zaufaniu i poczuciu bezpieczeństwa. Jej charakter jest asymetryczny, w związku z tym pozwala na uzyskanie kontaktu zarówno diagnostycznego, jak i terapeutycznego, zachowując przy tym dystans oraz tajemnicę zawodową. Ważny aspekt stanowi także psychoedukacja, która pozwala pacjentom lepiej zrozumieć chorobę i ograniczenia z nią związane. Dostarczając wiedzy, minimalizujemy obawy i lęk u osób chorujących. Wymienione oddziaływania psychologiczne pozwalają na odbudowanie utraconego poczucia bezpieczeństwa. Są indywidualnie dobierane w zależności od potrzeb osoby chorującej. Pomoc psychologiczna zależy od zdiagnozowanej jednostki nozologicznej³.

Problematyka psychologiczna w medycynie pozapsychiatrycznej stanowi istotny element zarówno dla samego pacjenta, jak i jego rodziny czy personelu medycznego. Przewlekłe choroby charakteryzują się etapami remisji i zaostrzeń, stąd też na pewnych etapach życia dochodzi do zachwiania bądź utraty bezpieczeństwa. Wiąże się to z różnorodną ilością stanów emocjonalnych. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) podkreśla, iż nieuleczalna choroba istotnie koreluje z chronicznym odchyleniem od normy, dlatego należy dobrać indywidualnie dostosowaną metodę leczenia. W związku z tym stres towarzyszy pacjentom w całym procesie chorobowym, a konsekwencją tego jest utrata poczucia bezpieczeństwa. Stres jest związany zarówno z samą diagnozą wywołującą przerażenie, strach i niepewność, jak i licznymi hospitalizacjami łączącymi się z wstydliwymi, uciążliwymi, bolesnymi badaniami, z lękiem przed nieznanym

3 J. Sowizdraniuk, *Choroby przewlekłe w aspekcie pracy zespołów ratownictwa medycznego oraz szpitalnych oddziałów ratunkowych* [w:] J. Rosińczuk-Tonderys, I. Uchmanowicz (red.), *Choroby przewlekłe – aspekty pielęgnacyjne, rehabilitacyjne, terapeutyczne*, Wrocław 2011, s. 111–117.

leczeniem i jego potencjalnymi skutkami ubocznymi, obniżoną samooceną powstałą w wyniku choroby, pogorszoną jakością życia oraz innymi utrudnieniami w każdej sferze życia somatycznej, psychicznej, seksualnej, rodzinnej, społecznej, zawodowej, edukacyjnej, duchowej czy materialnej. Wszystkie te deficyty w poszczególnych aspektach życia powodują stale narastającą frustrację połączoną z częściowo, a nawet całkowicie zaburzonym poczuciem bezpieczeństwa. Stany emocjonalne, takie jak przeżenie, bezsilność, bezradność, obawy, strach, niepokój, a nawet lęk, to jedne z wielu podstawowych emocji towarzyszących pacjentom. Niedowierzenie, walka, akceptacja to trzy etapy w chorobie przewlekłej. Każdy z nich wiąże się z różnorodnymi reakcjami emocjonalnymi ze strony osób chorujących. Niedowierzenie to próba zaprzeczania samemu sobie, pojawiają się bardzo trudne pytania (dlaczego to właśnie mnie spotkało?; czemu ja, a nie ktoś inny?; co zrobiłem złego, czy ta choroba to kara dla mnie?). Walka jest silnie związana z motywacją wewnętrzną, samozaparciem, samodyscypliną, chęcią poszukiwania rozwiązań, a także różnych form pomocy. Ostatni, a zarazem najtrudniejszy etap to akceptacja. Nie występuje jednak u każdej osoby chronicznie chorej. Wiąże się to z pogodzeniem się ze swoim stanem zdrowia, z zaakceptowaniem ograniczeń wynikających z choroby, jest też nadzieją na poprawę stanu zdrowia w przyszłości. Akceptacja to także dostrzeganie pozytywnych aspektów mimo różnorodnych trudności, to możliwość znalezienia i wydobycia zasobów tkwiących w samym chorym i w jego otoczeniu. Ten etap jest też związany z poczuciem własnej skuteczności. To również element, który wiąże się z głębokimi refleksjami dotyczącymi zmian w życiu od momentu diagnozy. Niekiedy występuje przewartościowanie prowadzące do potraumatycznego wzrostu. Wspomniane zasoby egzogenne i endogenne są pomocne w całym procesie terapeutycznym, umożliwiając przywrócenie utraconego poczucia bezpieczeństwa⁴.

3. Pomoc psychologiczna w medycynie pozapsychiatrycznej

W medycynie pozapsychiatrycznej warto zwrócić uwagę na rolę psychologa wśród pacjentów z dolegliwościami ze strony układu pokarmowego, takimi jak IBS (zespół jelita drażliwego), *Clostridium difficile*, *Helicobacter pylori*, wrzodziejące zapalenie jelita grubego oraz choroba Leśniowskiego-Crohna. Przewlekłe zapalenie trzustki, ostre zapalenie trzustki czy marskość wątroby z towarzyszącą toksykomią alkoholową to także spotykane jednostki chorobowe. Szczególną grupę pacjentów stanowią pacjenci z postawioną diagnozą onkologiczną lub też będący w stanie terminalnym, wymagający odpowiedniej opieki. Warto podkreślić współistnienie chorób somatycznych z zaburzeniami psychicznymi, stąd forma pomocy psychologicznej powinna być uwzględniona w każdym wymiarze. Dlatego pomoc psychologiczna jest odpowiednio

⁴ Ibidem.

dostosowana do specyfiki jednostki chorobowej oraz do indywidualnych potrzeb każdego z pacjentów.

Szczególną uwagę warto zwrócić na rolę pomocy psychologicznej u osób ze zdiagnozowanym zespołem jelita drażliwego, nazywanego dawniej nerwicą jelit, gdyż to właśnie stresory silnie oddziałują na samopoczucie somatyczne pacjenta, nasilając dolegliwości. Stąd też nauka radzenia sobie ze stresem, techniki relaksacyjne, wsparcie psychologiczne oraz praca terapeutyczna w nurcie poznawczo-behawioralnym są jak najbardziej wskazane dla tej grupy pacjentów, m.in. w celu przywrócenia utraconego poczucia bezpieczeństwa.

Przewlekłe i ostre zapalenie trzustki oraz marskość wątroby to jednostki chorobowe, które mogą być skutkiem toksykomanii alkoholowej. Jest to konsekwencja stałego, kilkuletniego nadużywania alkoholu. Samo uzależnienie powoduje utratę kontroli nad zażywaną substancją, a to nierozzerwalnie wiąże się z zachwianym bądź nawet utraconym poczuciem bezpieczeństwa. Stąd też pomoc psychologiczna dla tej grupy pacjentów jest niepodważalnie istotna, gdyż uświadomienie pacjenta na temat korelacji między spożywanym alkoholem a występującymi dolegliwościami i późniejszymi, bardzo poważnymi konsekwencjami stanowi jeden z elementów psychoedukacji. By móc poprawić stan somatyczny, warto zatem zacząć od czynnika nasilającego lub nawet wywołującego dolegliwości. Dlatego też psychoedukacja na temat możliwości leczenia wspomnianego uzależnienia, wsparcie psychologiczne, aktywizacja zasobów, a także odpowiednie zmotywowanie pacjenta do rozpoczęcia walki z głównym problem, jakim jest toksykomania alkoholowa, to wyzwanie właśnie dla psychologa.

Bardzo ważny, a zarazem niezwykle trudny aspekt stanowi praca psychologa klinicznego z pacjentami onkologicznymi. Jest to szczególna grupa pacjentów, u których dochodzi do utraty poczucia bezpieczeństwa. Istotny element stanowi właśnie świadomość osoby chorej na temat obecnej sytuacji zdrowotnej. Wsparcie psychologiczne pozwoli doprowadzić do zminimalizowania poziomu lęku i konstruktywnego zmobilizowania do walki z chorobą. Psychoedukacja nauczy pacjenta radzić sobie ze stresem, utrzymywać go na poziomie optymalnym, a także dostrzegać możliwości w ograniczeniach. Pomoc psychologiczna jest również zaadresowana dla rodziny pacjenta, tak aby oswoić się z chorobą bliskiej osoby i zaakceptować obecny stan zdrowia, w szczególności gdy jest to już stan terminalny. Opieka paliatywna uwzględnia pracę zespołu interdyscyplinarnego, w której to psycholog kliniczny dostarcza wsparcia psychicznego⁵.

Niewątpliwie warto skoncentrować uwagę na roli pomocy psychologicznej u osób z chorobami psychosomatycznymi, takimi jak nieswoiste zapalenia jelit. To właśnie tutaj psycholog odgrywa niezwykle ważną rolę. Nieswoiste choroby zapalne jelit (NChZJ), zwane także nieswoistymi zapaleniami jelita (NZJ), ang. *Inflammatory Bowel Disease* – IBD), obejmują takie jednostki nozologiczne, jak wrzodziejące zapalenie jelita grubego (WZJG, łac. *colitis ulcerosa*, ang. *ulcreative colitis*) oraz chorobę Leś-

5 J.W. Długosz, *Gastroenterologia w praktyce*, Warszawa 2002, s. 69–99.

niowskiego-Crohna (CHL-C, łac. *morbus Crohn*, ang. *Crohn's disease* – CD)⁶. Warto też zwrócić uwagę, iż w ubiegłej dekadzie pojawiły się badania wskazujące na rolę czynników psychogennych w nieswoistych zapaleniach jelit. W polskiej i zagranicznej literaturze przedstawiona została problematyka psychologiczna we wspomnianych jednostkach chorobowych.

Z badań wynika, iż pacjenci z IBD mają zwiększone ryzyko problemów ze zdrowiem psychicznym, w tym depresji, z powodu przewlekłej choroby i zmian w umiejętności radzenia sobie oraz samodzielnego zarządzania w czasie. Związek między IBD a depresją jest prawdopodobnie dwukierunkowy. Istnieją dowody na to, że zapalna choroba jelit (IBD), która obejmuje chorobę Leśniowskiego-Crohna (CD) i wrzodziejące zapalenie jelita grubego (UC), wiąże się z wyższymi wskaźnikami lęku i depresji w porównaniu z populacją ogólną oraz że depresja wiąże się ze zmniejszoną jakością życia u pacjentów z IBD. Badania pacjentów z przewlekłą chorobą i IBD wykazują, że obecność zaburzeń lękowych lub depresyjnych jest związana ze słabą podatnością na leczenie. Ponadto zaburzenia depresyjne wiążą się z gorszym funkcjonowaniem oraz wyższą chorobowością i śmiertelnością u osób z przewlekłymi schorzeniami⁷.

Niewątpliwie warto skoncentrować uwagę na badaniach dotyczących występowania depresji, lęku i obniżonej jakości życia u pacjentów ze zdiagnozowaną chorobą Leśniowskiego-Crohna. W badaniu wzięło udział łącznie 110 respondentów w przedziale wiekowym 21–59 lat, mężczyźni i kobiety. Wykorzystano wystandaryzowaną skalę depresji i lęku HADS. Jakość życia została oceniona za pomocą Inflammatory Bowel Disease Questionnaire. U 61,7% respondentów odnotowano symptomy lęku i depresji występujące łącznie i oddzielnie. 43,6% pacjentów oceniło jakość życia jako „zwykłą”, natomiast 3,6 % określiło ją jako „doskonałą”. Wykazano także korelacje między gorszą jakością życia a występowaniem symptomów lękowych i oraz depresyjnych. Z przedstawionych badań wysunięto konkluzję, iż choroba Leśniowskiego-Crohna istotnie oddziałuje na pogorszenie jakości życia i wpływa na aktywację objawów lękowo-depresyjnych⁸.

Odrębny nurt badań stanowi analiza konsekwencji w związku z doświadczaną traumą interpersonalną w dzieciństwie. Dane wskazują na różnego rodzaju dolegliwości, np. bóle brzucha, nadwagę, osłabienie układu immunologicznego. U niektórych osób w wyniku doświadczania traumy interpersonalnej może rozwinąć się PTSD, współwystępując z innymi zaburzeniami bądź chronicznymi chorobami somatycznymi⁹.

Badanie Song, Fang i Tomasson dotyczyło podwyższonego ryzyka rozwoju chorób o podłożu autoimmunologicznym, takich jak choroba Leśniowskiego-Crohna czy

6 M. Pawlik, G. Rydzewska, *Wrzodziejące zapalenie jelita grubego* [w:] A. Antczak, M. Myśliwiec, P. Puszyk (red.), *Wielka Interna*, Warszawa 2011, s. 294–307.

7 L. Keefer, S.V. Kane, *Depression and Inflammatory Bowel Disease*, „Gastroenterology & Hepatology” 2017, nr 3, s. 13.

8 E.I. Tomazoni, D.M. Benvegnú, *Symptoms of anxiety and depression and quality of life patients with Crohn's disease*, „Arquivos de gastroenterologia” 2018, nr 2, s. 148–153.

9 A. Widera-Wysoczyńska, A. Kuczyńska, (2011). *Wprowadzenie do problematyki interpersonalnej traumy*. [w:] A. Widera-Wysoczyńska, A. Kuczyńska (red.) *Interpersonalna trauma mechanizmy i konsekwencje*, Warszawa 2011, s. 11–19.

stwardnienie rozsiane w związku z doświadczeniem zdarzeń traumatycznych. Badanie wykazało, iż osoby ze zdiagnozowanym PTSD są o 30–40% bardziej podatni na ujawnienie się chorób autoimmunologicznych¹⁰.

Podsumowując, powyższe dane wskazują na znaczącą zależność między ekspozycją na traumę, doświadczaniem traumy interpersonalnej a występowaniem PTSD u osób z nieswoistym zapaleniem jelit. PTSD ujawnia się jako skutek podstawowej choroby somatycznej, która jest odbierana jako zdarzenie traumatyczne i w wyniku której dochodzi do utraty poczucia bezpieczeństwa.

Przedstawione jednostki chorobowe dotyczą w szczególności ludzi wkraczających w dorosłość, rozpoczynających swoją aktywność edukacyjną czy zawodową. Jest to również czas nawiązywania bliższych relacji interpersonalnych z płcią przeciwną, dochodzi do kształtowania się samoceny, która w wyniku choroby jest znacznie zaniżona. W związku z tym pojawiają się różne problemy natury psychologicznej, wynikające z samej choroby i związanych z nią ograniczeń. Sama diagnoza jest już ogromnym szokiem psychicznym, początkowa niewiedza co do leczenia wywołuje obawy, strach, a nawet lęk; dochodzi do utraty poczucia bezpieczeństwa. Opieka nad pacjentami z NZJ wymaga interdyscyplinarnego zespołu, w skład którego wchodzi lekarze gastrologów, psycholog kliniczny, dietetyk i pielęgniarki, wyspecjalizowani w tych konkretnych jednostkach chorobowych. Istotny aspekt stanowi także współpraca gastroenterologa z psychologiem klinicznym ze względu na psychosomatyczny wymiar choroby. Czynniki psychogenne oddziałują nie tylko na sferę emocjonalną, ale również na samopoczucie somatyczne. Profesjonalna pomoc psychologiczna dla powyższej grupy pacjentów opiera się na początku na przeprowadzeniu szczegółowego wywiadu psychologicznego, następnie na ustaleniu, na jakim etapie w chorobie przewlekłej jest pacjent: czy jest to niedowierzanie, walka, akceptacja. Ma to ogromne znaczenie dla doboru odpowiednich oddziaływań psychologicznych. Psychoedukacja, wiedza na temat choroby, rozpoznawanie swojego samopoczucia w kontekście remisji czy zaostrzeń to jeden z kluczowych elementów. Analizując dalszą pomoc psychologiczną wobec pacjentów z NZJ, można uwzględnić także MBSR (*Mindfulness Based Stress Reduction*), redukując w ten sposób poziom stresu, który nieodłącznie towarzyszy osobom chorującym przewlekle i wpływa na przebieg samej choroby. Kolejny element warty uwagi to MBBT (*Mindfulness Based Behavioral Therapy*), trening kierowany do osób z zaburzeniami depresyjnymi nawracającymi, które mogą występować przy nieswoistych chorobach zapalnych jelit. Ze względu na specyfikę powyższej jednostki chorobowej pomocnym oddziaływaniem psychologicznym będzie psychoterapia poznawczo-behawioralna, która pozwoli na wyeliminowanie dezadaptacyjnych nawyków lub schematów poznawczych i zastąpienie ich bardziej przystosowanymi. Większa świadomość swoich myśli oraz ich wpływu na emocje, zachowanie, reakcje fizjologiczne pozwoli na lepsze zrozumienie swoich stanów emocjonalnych¹¹.

10 H. Song, F. Fang, T. Gunnar, *Association of Stress-Related Disorders With Subsequent Autoimmune Disease*, „JAMA” 2018, nr 23, s. 2388–2400.

11 J. Hunter, *Inflammatory Bowel Disease*, London 2010, s. 43.

Zakończenie

Reasumując, pomoc psychologiczna w medycynie pozapsychiatrycznej to istotny aspekt. Pacjenci z przewlekłymi chorobami wymagają specyficznej pracy ze względu na swoją wyjątkową wrażliwość. W większym stopniu i zdecydowanie intensywniej reagują na bodźce płynące ze środowiska zewnętrznego. W wyniku doświadczanej choroby dochodzi do utraty poczucia bezpieczeństwa. Dlatego pomoc psychologiczna odgrywa niezwykle ważną rolę w całym procesie leczenia, pomagając w odbudowie utraconego poczucia bezpieczeństwa.

Bibliografia

- Bębas S., Gołębiowski A. (red.), *Prawne, instytucjonalne i społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa*, Radom 2014.
- Długosz J.W., *Nieswoista choroba zapalna jelit* [w:] A. Gabrylewicz (red.), *Gastroenterologia w praktyce*, Warszawa 2002.
- Hunter J., *Inflammatory Bowel Disease*, London 2010.
- Keefer L., Kane S.V., *Depression and Inflammatory Bowel Disease*, „Gastroenterology & Hepatology” 2017, nr 3.
- Pawlik M., Rydzewska G., *Wrzodziejące zapalenie jelita grubego* [w:] A. Antczak, M. Myśliwiec, P. Puszczyk (red.), *Wielka Interna*, Warszawa 2011.
- Song H., Fang F., Gunnar T., *Association of Stress-Related Disorders With Subsequent Autoimmune Disease*, „JAMA” 2018, nr 23.
- Sowizdraniuk J., *Choroby przewlekłe w aspekcie pracy zespołów ratownictwa medycznego oraz szpitalnych oddziałów ratunkowych* [w:] J. Rosińczuk-Tonderys, I. Uchmanowicz (red.), *Choroby przewlekłe – aspekty pielęgnacyjne, rehabilitacyjne, terapeutyczne*, Wrocław 2011.
- Tomazoni E.I., Benvegnù D.M., *Symptoms of anxiety and depression and quality of life patients with Crohn's disease*, „Arquivos de gastroenterologia” 2018, nr 2.
- Widera-Wysoczyńska A., Kuczyńska A., *Wprowadzenie do problematyki interpersonalnej traumy* [w:] A. Widera-Wysoczyńska, A. Kuczyńska (red.), *Interpersonalna trauma mechanizmy i konsekwencje*, Warszawa 2011.

Streszczenie: Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z najważniejszych potrzeb w życiu człowieka. Jego odczuwanie jest kwestią indywidualną w zależności od różnego rodzaju czynników, zarówno endogennych, jak i egzogennych. W wyniku różnych sytuacji życiowych może zostać zaburzone, a nawet utracone. Przewlekła somatyczna choroba, która może być odbierana jako zagrożenie stanu zdrowia bądź życia, charakteryzująca się nieprzewidywalnością, skutkuje często zaburzeniem czy utratą poczucia bezpieczeństwa. Powyższy proces jest znacząco widoczny w medycynie pozapsychiatrycznej u pacjentów onkologicznych oraz u osób ze zdiagnozowanymi chorobami psychosomatycznymi. Zaobserwowano dwukierunkową zależność

w postaci wpływu stanu psychicznego na stan somatyczny i odwrotnie. Zaakcentowano także współwystępowanie różnych zaburzeń psychicznych, m.in. depresji, zaburzeń lękowych oraz zaburzenia po stresie pourazowym u pacjentów z chronicznymi jednostkami chorobowymi. Oddziaływania psychologiczne (poradnictwo psychologiczne, psychoedukacja, interwencja kryzysowa czy psychoterapia) poprzez leczące właściwości relacji terapeutycznej umożliwiają odbudowę utraconego poczucia bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: pomoc psychologiczna, medycyna pozapsychiatryczna, poczucie bezpieczeństwa

Psychological counselling and sense of security in non-psychiatric medicine

Abstract: The sense of security is one of the most important needs in human life. Security perception is an individual matter depending on various types of factors, both endogenous and exogenous. As a result of various life situations, it can be disturbed and even lost. Chronic somatic disease, which can be perceived as a health threat or danger to life, characterized by unpredictability and disorder or loss of sense of security as a result. The above process is significantly visible with non-psychiatric medicine also oncology patients diagnosed with psychosomatic diseases. A two-way relationship was observed in the form of the influence of the mental state on the somatic state. The co-occurrence of various mental disorders was also emphasized, for example depression, anxiety disorders and post-traumatic stress disorder in patients with chronic disease entities. Psychological interactions such as psychological counselling, psychoeducation, crisis intervention or psychotherapy through the healing properties of the therapeutic relationship enable the restoration of the lost sense of security.

Key words: psychological counselling, non-psychiatric medicine, sense of security

ROZDZIAŁ 2

ANDRZEJ GOŁĘBIEWSKI¹, PAULINA WASILEWSKA²

Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

Samoocena w procesie rozwoju człowieka

Wstęp

Człowiek, będąc istotą relacyjną, wchodzi w związki z innymi ludźmi, ze światem zewnętrznym, z Bogiem, pozostając jednocześnie w ścisłej i podstawowej relacji z samym sobą. Jednym z elementów wspomnianych relacji jest poczucie własnej wartości, nazywane również samooceną. Rzeczywisty i realistyczny obraz samego siebie oraz własnego życia ulega modyfikacjom i zmianie w toku życia człowieka. Obraz siebie przynależy do podstawowej sfery funkcjonowania człowieka w świecie oraz poszczególnych kręgach społecznych, dając poczucie pewności, stabilności, celowości, ukierunkowania na rozwój. Rozwój osobowości człowieka w znacznej mierze opiera się na budowaniu poczucia własnej wartości. Często obserwuje się, że samoocena człowieka jest przez niego samego zawyżana lub zaniżana. Dzieje się tak pod wpływem wielu czynników zewnętrznych oraz dererminantów wewnętrznych, które prowadzą do ukształtowania się względnie trwałego obrazu samego siebie. Wydaje się, że samoocena odgrywa znaczącą rolę w procesie budowania przez człowieka satysfakcjonującego życia osobistego i relacji z otoczeniem³.

Samoocena nie jest terminem jednoznacznie definiowanym w literaturze przedmiotu, nie jest też jednoznacznie oceniana przez praktyków zajmujących się pomocą

1 Doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, profesor WSH w Radomiu, dziekan Wydziału Nauk Społecznych WSH, członek Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej, coach.

2 Magister psychologii, wykładowca WSH w Radomiu, członek Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej, koordynator Akademickiej Pracowni Consultingu Rozwoju Osobowości i Coachingu.

3 R. Peters, *Szczęśliwa rodzina, 25 zasad rodzicielstwa*, Warszawa 2003, s. 141.

psychologiczną czy psychoterapeutyczną. Jej wpływ na jakość życia człowieka i pełnionych przez niego ról społecznych czy np. skłonności do uzależnień jest jednak szeroko komentowany w literaturze przedmiotu.

1. Definicja i struktura samooceny

Ocena człowieka nie dotyczy tylko otoczenia, ale też jego własnej osoby. Rozwijając się, jednostka zbiera doświadczenia, co pozwala na ukształtowanie wyobrażeń, pojęć czy postaw. Tak powstaje obraz własnej osoby. Wyodrębnić w nim można dwa elementy: poznawczy i oceniająco-wartościujący. Pierwszy z nich to informacje, które składają się na wiedzę o sobie, dane dotyczące sfery fizycznej, psychicznej czy społecznej. Informacje te budują samowiedzę, która stanowi podstawę do oceny własnych możliwości w różnych sferach życia. Człowiek wartościuje posiadane cechy, samowiedza stanowi więc bazę samooceny⁴.

Termin *self-esteem* jest tłumaczony na język polski jako „samoocena” czy „poczucie własnej wartości”. Nie ma jednak jednomyślności co do wymiennego stosowania tych pojęć. Tacy badacze jak Reykowski czy Fila-Jankowska różnicują te terminy, Kofta i Doliński stosują je zamiennie⁵. Wśród teoretyków i empirystów brak jest również zgody co do definicji samooceny. W literaturze najczęściej określa się ją jako zespół sądów i opinii, które odnosimy do siebie samego⁶. Opinie te dotyczą właściwości fizycznych, psychicznych i społecznych, a także dotyczą potencjalnych możliwości. Uważa się, że ocena siebie dokonuje się na kilka sposobów – przez porównania „ja idealnego” (to, jacy chcielibyśmy czy powinniśmy być) z „ja realnym” (zbiór opinii o tym, jacy jesteśmy w rzeczywistości), a także przez porównanie własnych cech z cechami innych lub też na podstawie tego, jak oceniają nas inni. Istnieją więc zewnętrzne i wewnętrzne kryteria samooceny. Niektórzy badacze, tacy jak Reykowski (1970), postulują rozróżnienie między samooceną specyficzną a globalną⁷. Termin samooceny może dotyczyć pojedynczych aktywności czy charakterystyk podmiotu. Mówimy wtedy o samoocenie specyficzej. Możemy zatem mieć wysoką samoocenę w zakresie sprawności fizycznej, ale niską w obszarze nauki języków obcych. Samoocena globalna jest to natomiast całościowy stosunek do samego siebie. Możemy ujmować ją poznawczo. W tym podejściu jest to decyzja podmiotu na temat swojej wartości jako osoby. Możemy też spojrzeć na samoocenę globalną od strony emocjonalnej, gdzie oznacza afekt względem Ja niepochozący z racjonalnych sądów⁸. Samooceny cząstkowe mogą

4 T. Sankowski, *Wybrane psychologiczne aspekty aktywności sportowej*, Poznań 2001 (= Monografia AWF, 343).

5 M. Szpitalak, R. Polczyk, *Samoocena. Geneza, struktura, funkcje i metody pomiaru*, Kraków 2015, s. 9.

6 T. Sankowski, op.cit.

7 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 11.

8 Ibidem, s. 12.

ulec zmianie, globalna jest natomiast względnie stałą cechą. Wykazywane są słabe korelacje samooceny globalnej i specyficznej⁹.

Samoocena ma charakter cechy, jest trwałym stosunkiem osoby do samej siebie. Tak rozumianą można mierzyć i badać jej źródła, wpływ czy funkcje. Samoocena może być również postrzegana jako proces bieżącego wartościowania siebie, ukierunkowany na cel, jakim jest pozytywny sąd na temat siebie¹⁰. Samoocena może mieć postać jawną bądź utajoną. Pierwsza z nich jest świadomym przekonaniem na temat własnej wartości i jest dość stabilna. Ta druga jest niemożliwa do zidentyfikowania na drodze introspekcji. Nie wynika ze świadomych opinii na własny temat, jest automatyczna i kieruje spontanicznymi reakcjami na bodźce. Tym wyższa jest samoocena bezwiedna, im bardziej pozytywne są obiekty z nią skojarzone. Według Epsteina i Morlinga dysponujemy dwoma systemami: poznawczym (racjonalnym) i doświadczeniowym. System racjonalny działa na poziomie świadomym, odnosi się do zasad logiki i znaczny udział ma tu samoocena jawna. Drugi system działa na poziomie nieświadomym i największy udział ma tu samoocena utajona. Badania Spaldinga i Hardin potwierdzają ten podział. Według nich samoocena ukryta jest predyktorem zachowań emocjonalnych i spontanicznych, z kolei jawna jest związana z działaniami racjonalnymi¹¹.

Biorąc pod uwagę takie kryterium jak stopień stabilności samooceny, Niebrzydowski przedstawia następujące jej rodzaje:

- Samoocena niestabilna.
- Samoocena stabilna:
 - adekwatna;
 - nieadekwatna:
 - zawyżona;
 - zaniżona.

Samoocena stabilna to względnie stały zbiór sądów i opinii. Nie ulega ona nagłym zmianom i może być adekwatna bądź nie¹². Samoocena adekwatna to taka, która jest zgodna z faktycznymi możliwościami i cechami w okresie późnego dzieciństwa i dorostania. Adekwatność ta wzrasta wraz z wiekiem i stanowi istotny czynnik w procesie przystosowywania się do otoczenia. Sprzyja także osiągnięciu sukcesów w podejmowanych przez osobę aktywnościach. Samoocena nieadekwatną jednostka charakteryzuje się wtedy, gdy realizowane przez nią zadania są poniżej jej zdolności bądź też kiedy obierane cele znacznie przekraczają jej możliwości. Możemy zatem mówić o zaniżonej lub zawyżonej samoocenie. Ta pierwsza odnosi się do niedocenia-
nia swoich umiejętności oraz nadmiernej koncentracji na porażkach. W rezultacie, gdy jednostka staje przed wyzwaniem, budzi się w niej lęk przed niepowodzeniami i koniecznością dalszego obniżenia samooceny. Kiedy natomiast obiera ona cele ponad swoje możliwości, charakteryzuje ją samoocena zawyżona. W takim przypadku porażki przypisuje się przypadkowi lub czyjejś niesprawiedliwości, nigdy sobie. Ostatni

9 W. Łukaszewski, *Osobowość. Struktura i funkcje regulacyjne*, Warszawa 1974.

10 B. Wojciszke, *Psychologia Społeczna*, Warszawa 2013, s. 175.

11 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 13.

12 T. Sankowski, op.cit.

rodzaj samooceny to samoocena niestabilna. Może występować w formie jeszcze nieukształtowanej bądź też ulegającej zmianom pod wpływem nabywanych doświadczeń. W sytuacji określania swoich aspiracji występują duże wahania. Najbardziej widoczna postać tej samooceny przypada na okres dzieciństwa.

2. Źródła i rozwój samooceny

Wyróżnia się psychologiczne i biologiczne źródła samooceny. Do pierwszej grupy zalicza się źródła motywacyjne, poznawcze i społeczne. Motywacyjne odnoszą się do teorii opanowania trwogi Greenberga i in.¹³ Koncepcja ta mówi, że nasza świadomość nieuchronności śmierci jest źródłem trwogi, a jej opanowaniu służą światopogląd oraz pozytywna samoocena¹⁴. Do podłoży poznawczych Lachowicz-Tabaczek i Śniecińska zaliczają sądy o sobie i obrazy siebie w obszarach, które mogą wpływać na to, czy podmiot będzie oceniać się negatywnie, czy pozytywnie. W tym ujęciu jednostka jest aktywna w tworzeniu swojej samooceny. Społeczne źródła samooceny rolę jednostki postrzegają pasywnie. Zalicza się do nich teorię Coopersmitha, według której to opiekunowie dziecka mają ogromny wpływ na budowanie samooceny. Bezwarunkowa akceptacja dziecka jest determinantem wysokiej oceny samego siebie, ta natomiast, uzależniona od zrealizowanych wymagań i standardów, wpływa na budowanie się niskiej samooceny¹⁵. Zgodność z tą teorią wykazuje w swoich pracach Harter, który jako źródła samooceny wskazuje relacje z rodzicami i rówieśnikami¹⁶. Społeczne podłoża samooceny są także potwierdzone przez badania Bynum i Durm, które wskazują na strukturę rodziny jako determinant oceny własnej osoby, czy też badania Kernisa i in. o wpływie stylów komunikowania się opiekunów z dzieckiem¹⁷. U dzieci z niską samooceną ojcowie byli często krytyczni wobec nich i często wzbudzali poczucie winy. W przypadku dzieci z niską bądź chwiejną wysoką samooceną – w porównaniu z tymi z wysoką samoocena – dużo rzadziej pojawiały się pochwały czy rozmowy o ich sukcesach. Kolejną koncepcją odnoszącą się do społecznych źródeł samooceny jest teoria „Ja odzwierciedlonego” Cooleya. Według tej koncepcji definiowanie Ja i jego ocena są determinowane przez odbierane ze świata informacje na nasz temat¹⁸.

Do psychologicznych źródeł samooceny można również zaliczyć pozytywny styl atrybucji, który objawia się pozytywnym stosunkiem do siebie i innych; obiektywne

13 K. Lachowicz-Tabaczek, J. Śniecińska, *Samowiedza i samoocena – wzajemne relacje* [w:] A. Niedźwieńska, J. Neckar (red.), *Poznaj samego siebie, czyli o źródłach samowiedzy*, Kraków 2009, s. 238–270.

14 H. Hamer, *Psychologia społeczna. Teoria i Praktyka*, Warszawa 2005, s. 125.

15 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 47.

16 S. Harter, *The development os self-esteem* [w:] M.H. Kernis (red.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives*, New York 2006, s. 144–150.

17 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 47.

18 Ibidem, s. 48.

osiągnięcia czy ogólnie pozytywny autowizerunek, który wynika z nieświadomych i świadomych zniekształceń dotyczących Ja¹⁹.

Oprócz psychologicznych źródeł samooceny należy wymienić również biologiczne. Uznając, iż samoocena jest cechą, spodziewano się, że tak jak cechy osobowości powinna mieć podłoże genetyczne. Badania Neiss i in. wykazują odziedziczalność samooceny w stopniu podobnym do innych cech osobowości.

Odrębność psychiczna oraz poczucie własnego Ja rozwijają się już w okresie niemowlęcym. Jest to związane z opanowaniem pojęcia stałości przedmiotu, a także ze zwiększającą się samodzielnością dziecka, co jest podstawą poczucia sprawstwa. Nawiązując do teorii Cooleya, podkreśla się rolę innych ludzi w budującej się świadomości. W późniejszym okresie poczucie Ja staje się podstawą samowiedzy. Kształtowanie się samooceny następuje w wieku przedszkolnym. Dzieci do 7. roku życia nie różnicują kompetencji w konkretnych aktywnościach, oceniają swoje umiejętności wysoko, nie uwzględniają poziomu trudności zadań²⁰. Ta zawyżona ocena własnej osoby może być związana z nierealistycznie pozytywnymi sądami na temat siebie. Rozwój poznawczy powoduje, że dziecko zaczyna budować samoocenę na informacjach zwrotnych z otoczenia. W okresie dzieciństwa samoocena jest stosunkowo wysoka, drastycznie spada zaś w okresie dojrzewania²¹. Wiek dorosły, który często niesie ze sobą stabilizację ekonomiczną i rodzinną, charakteryzuje się systematycznym wzrostem samooceny aż do 69. roku życia.

Wpływ na to, jak pozytywny jest nasz obraz siebie, częściowo zależy od stylu wychowania²². Wymienia się trzy style wychowawcze, które różnią się poziomem wymagań oraz wrażliwości na potrzeby dziecka. Jednostki z wysoką samooceną są najczęściej wychowywane przez opiekunów autorytatywnych, którzy są wymagający wobec swoich dzieci, narzucają reguły i dyscyplinują. Te z kolei, które charakteryzują się niższą samooceną, byli wychowywani przez rodziców wymagających, ale niepotrafiących reagować na potrzeby swojego dziecka. Są to tzw. rodzice apodyktyczni. Dzieci wychowywane przez opiekunów wrażliwych na ich potrzeby, ale niepotrafiących wymagać i dyscyplinować, również wykazują niższą samoocenę.

Zmiany w zakresie samooceny nie dotyczą jedynie jej wysokości, ale również stabilności. Samoocena może się zmieniać pod wpływem różnych sytuacji życiowych doświadczanych przez osobę²³. To, co jednostka spotyka w swoim życiu, może modyfikować poziom jej samooceny. Abstrahując jednak od takich sytuacji, obserwuje się krzywoliniową zależność między wiekiem a stabilnością. Najbardziej dynamiczne zmiany w ocenie własnej osoby występują w okresie wczesnej dorosłości, kiedy to

19 Ibidem, s. 49.

20 B. Harwas-Napierała, J. Trempała, *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, Warszawa 2007, s. 121.

21 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 53.

22 R.J. Crisp, R.N. Turner, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2009, s. 44.

23 K.H. Trzeńniewski, R.W. Robins, B.W. Roberts, A. Caspi, *Personality and self-esteem development across the life span* [w:] P.T. Costa, I.C. Siegler (red.), *Recent advances in psychology and aging*, Amsterdam 2004, s. 163–185.

następuje silny wzrost samooceny, oraz w okresie senioralnym, kiedy obserwuje się największy spadek²⁴. Może to być wynikiem występujących w tym okresie zmian, takich jak przejście na emeryturę, śmierć innych osób ze swojego pokolenia czy też pogorszenie stanu zdrowia. Wiek dzieciństwa charakteryzuje się dość słabą stabilnością, wzrost następuje dopiero od okresu adolescencji²⁵. Brak jednoznacznych wyników na temat różnic międzypłciowych w wysokości samooceny.

3. Funkcje samooceny

Pozytywna samoocena spełnia istotne funkcje. Do najważniejszych możemy zaliczyć ochronę przed lękiem, wspomaganie w realizacji swoich celów, ochronę przed stresem i nieszczęściami, zapobieganie wykluczeniu społecznemu i zapewnienie optymalnej czujności²⁶. Pierwsza z wymienionych funkcji wiąże się z koncepcją opanowania trwogi Greenberga. Lęk związany ze śmiercią uruchamia dwa mechanizmy obronne. Zwiększa wiarę w prawdziwość światopoglądu własnej kultury oraz podtrzymuje samoocenę. Ocena własnej osoby jest w tym kontekście rozumiana jako ocena stopnia spełniania standardów narzuconych przez kulturę. Teoria ta ma duże wsparcie empiryczne. W licznych badaniach znalazło potwierdzenie kilka przypuszczeń: podniesienie samooceny wpływa na obniżenie lęku przed śmiercią; podniesiona samoocena obniża lęk spowodowany przez inne zagrożenia; poprawa oceny własnej osoby hamuje dostęp do myśli o śmierci; myśli o śmiertelności zwiększają tendencje do podbudowywania samooceny²⁷. Pomimo licznych potwierdzeń tej teorii wystosowano wobec niej poważny zarzut. Myśli o własnej śmiertelności występują relatywnie rzadko, a motywacja do podnoszenia oceny własnej osoby jest jednak stała. Dlatego lęk przed śmiercią nie może być postrzegany jako podstawowy mechanizm poprawy samooceny.

Drugą funkcją samooceny jest wspomaganie w realizacji celów. Wysoki poziom samooceny zwiększa starania podmiotu o osiągnięcie wyznaczonych zadań, zwłaszcza w sytuacji zagrożenia wartości własnej osoby oraz samego celu. W takiej sytuacji jednostki z niską samooceną szybciej podejmują decyzję o wycofaniu się niż osoby z wysoką samooceną²⁸. Istnieją jednak wyjątkowe sytuacje, gdy zwiększenie wysiłku nie wpływa pozytywnie na jednostkę. Dzieje się tak, kiedy mamy do czynienia z zadaniem nierozwiązywalnym. Wysoka samoocena może w takich przypadkach spowodować znaczne koszty, zwiększając wytrwałość w dążeniu do realizacji zadań beznadziejnych. Sytuacje takie występują jednak relatywnie rzadko. Mechanizm wysokiej samooceny możemy przyrównać do mechanizmu samospełniającego się proroctwa. Wzrost samooceny

24 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 24.

25 Ibidem, s. 25.

26 Ibidem, s. 33.

27 B. Wojciszke, *Psychologia Społeczna...*, s. 191.

28 Ibidem, s. 192.

wpływa na subiektywne prawdopodobieństwo sukcesu, to z kolei maksymalizuje wysiłki, co zwiększa szanse na osiągnięcie celu, a to w konsekwencji poprawia samoocenę.

Trzecią funkcją jednostki jest ochrona przed stresem. Baumeister i współpracownicy stwierdzili, że osoby z wysoką samooceną dysponują większymi zasobami pozwalającymi na uporanie się z sytuacją trudną i stresogenną²⁹. Jednostki z niską oceną własnej osoby ponoszą większe koszty emocjonalne i są bardziej podatne na spadki nastroju.

Kolejną istotną funkcją samooceny jest zapobieganie wykluczeniu społecznemu. Koncepcja socjometru Leary'ego ujmuje samoocenę jako wskaźnik akceptacji podmiotu przez otoczenie³⁰. Ocena własnej osoby jest w tej teorii jedynie środkiem, a nie celem samym w sobie. Podmiot monitoruje otoczenie. Wysoka samoocena oznacza, że jest pozytywnie odbierany przez innych. Niska natomiast jest sygnałem, iż może zostać wykluczony. Takie ewolucjonistyczne założenie trudno jednak jednoznacznie zweryfikować. Poważnym zarzutem wobec tej teorii jest również to, że zdrowa samoocena nie powinna opierać się jedynie na informacji płynącej z otoczenia.

Ostatnią wymienioną funkcją jest zapewnienie optymalnej czujności. Teoria Roesego i Olsona zakłada, że wysoka samoocena i związany z nią pozytywny stan emocjonalny umożliwiają zachowanie optymalnej czujności³¹. Jednostka, która jest w negatywnym stanie emocjonalnym, może słabo odróżniać doświadczane emocje negatywne od negatywnych emocji związanych z nadchodzącym wydarzeniem. Kiedy sytuacja jest zagrażająca, podmiot próbuje ją zmienić, jeśli jednak sytuacja jest słabo modyfikowalna, działania będą zmierzać do podniesienia samooceny. W tej teorii samoocena dynamicznie się zmienia, jest zatem ujmowana bardziej jako stan niż jako cecha.

Zakończenie

W świetle powyższych uwag należy podkreślić istniejący związek kształtowania się samooceny z rozwojem człowieka oraz jakością jego życia. Wielu autorów zaznacza również, że rozwój osobowości jest wartością moralną w życiu człowieka³². Poczucie własnej wartości ma zatem znaczący wpływ na postrzeganie przez niego jakości życia, odnoszenia sukcesu zawodowego, poczucia bezpieczeństwa i ostatecznie bycia szczęśliwym. W sposób szczególnie dostrzega się to w perspektywie bliskiego związku i miłości³³. Wydaje się zatem, że praca nad budowaniem poczucia własnej wartości w pewnych aspektach życia człowieka staje się pracą nad budowaniem szczęśliwego życia.

29 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 34.

30 B. Wojciszke, *Psychologia Społeczna...*, s. 192.

31 M. Szpitalak, R. Polczyk, op.cit., s. 37.

32 P. Oleś, *Rozwój osobowości* [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, Warszawa 2009, s. 144.

33 B. Wojciszke, *Psychologia miłości*, Gdańsk 2018, s. 44.

Bibliografia

- Crisp R.J., Turner R.N., *Psychologia społeczna*, Warszawa 2009.
- Hamer H., *Psychologia społeczna. Teoria i Praktyka*, Warszawa 2005.
- Harter S., *The development of self-esteem* [w:] M.H. Kernis (red.), *Self-esteem issues and answers: A source-book of current perspectives*, New York 2006.
- Harwas-Napierała B, Trempała J., *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, Warszawa 2007.
- Lachowicz-Tabaczek K., Śniecińska J., *Samowiedza i samoocena – wzajemne relacje* [w:] A. Niedźwieńska, J. Neckar (red.), *Poznaj samego siebie, czyli o źródłach samowiedzy*, Kraków 2009.
- Łukaszewski W., *Osobowość. Struktura i funkcje regulacyjne*, Warszawa 1974.
- Oleś P., *Rozwój osobowości* [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*, Warszawa 2009.
- Peters R., *Szczęśliwa rodzina, 25 zasad rodzicielstwa*, Warszawa 2003.
- Sankowski T., *Samoocena i jej znaczenie w aktywności sportowej. Wybrane psychologiczne aspekty aktywności sportowej*. Poznań 2001 (= Monografia AWF, 343).
- Szpitalak M., Polczyk R., *Samoocena. Geneza, struktura, funkcje i metody pomiaru*, Kraków 2015.
- Trzeźniowski K.H., Robins R.W., Roberts B.W., Caspi A., *Personality and self-esteem development across the life span* [w:] P.T. Costa, I.C. Siegler, *Recent advances in psychology and aging*, Amsterdam 2004.
- Wasilewska-Stańczak P., *Związki lęku i samooceny u siatkarzy*, Kraków 2011.
- Wojciszke B., *Psychologia Społeczna*, Warszawa 2013.
- Wojciszke B., *Psychologia miłości*, Gdańsk 2018.

Stereszczenie: Jednym z podstawowych elementów, które wywierają istotny wpływ na rozwój człowieka i jego funkcjonowanie w społeczeństwie, jest poczucie własnej wartości. Od właściwej oceny samego siebie w znacznej mierze zależy tworzenie satysfakcjonujących związków człowieka z innymi ludźmi. Samoocena odgrywa również kluczową rolę w budowaniu relacji między małżonkami, rodzeństwem, kręgiem przyjaciół, znajomych czy partnerów biznesowych. Obniżone lub zafałszowane poczucie własnej wartości staje się często powodem wchodzenia człowieka na drogę uzależnień, prowadzi do stanów lękowych, depresyjnych, izolacji społecznej, a nawet prób samobójczych. Samoocena człowieka wpływa na budowanie jego obrazu, wizji swojego życia, kreślenia perspektyw rozwoju osobistego i zawodowego. Prezentowany materiał stanowi próbę ukazania struktury samooceny, podstawowych funkcji, składowych i etapów jej kształtowania.

Słowa kluczowe: samoocena, rozwój człowieka, obraz siebie, relacje społeczne.

Self assessment in the process of human development

Abstract: One of the basic elements that have a significant impact on human development and its functioning in society is self-esteem. Creating a satisfying relationship of man with other people depends to a large extent on the proper assessment of himself. Self-assessment

also plays a key role in building relationships between spouses, siblings, a circle of friends, acquaintances or business partners. Reduced or falsified self-esteem often becomes a reason for entering a path of addiction, leads to drug and depression states, social isolation and even suicide attempts. Man's self-assessment influences the building of his image, vision of his life, outlining perspectives of personal and professional development. The presented material is an attempt to show the structure of self-esteem, its basic functions, components and stages of self-esteem formation.

Keywords: self-assessment, human development, self-image, social relations.

ROZDZIAŁ 3

PAULINA MARCINKIEWICZ¹
Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

Odpowiedzialność i obowiązki kierownika w zakresie ochrony bezpieczeństwa i higieny pracy

Wstęp

Rola kierowników we współczesnym świecie jest niezwykle istotna. W zależności od miejsca w hierarchii organizacyjnej kierują oni ludźmi, zarządzają procesami produkcyjnymi, zmianami czy całymi organizacjami. Wyposażeni w odpowiednią wiedzę, doświadczenie i kompetencje stanowią dla wielu firm cenny zasób. Ich rola nie skupia się tylko na osiągnięciu zamierzonych celów, zwiększaniu zysków i pozyskiwaniu nowych klientów czy produkcji nowych przedmiotów. Koncentruje się także na dbałości o personel, zaspokajaniu potrzeb pracowniczych i wywiązywaniu z zobowiązań wynikających z przepisów prawnych, mających na celu zwiększenie jakości i komfortu pracy czy poprawę bezpieczeństwa organizacji i zatrudnionych w niej osób. Celem artykułu jest analiza zobowiązań pracodawcy i osób kierujących pracownikami w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy, wynikających z Kodeksu pracy oraz przybliżenie tej tematyki z wykorzystaniem dostępnych źródeł literaturowych, *desk research* i obserwacji.

¹ Magister, wykładowca Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu.

1. Kierownicy w organizacjach

Kierownik to zwierzchnik lub podmiot kierujący danym zespołem ludzkim, będącym organizacją formalną, prowadzący do osiągnięcia przez zespół założonego celu, którego miarą oceny pracy jest zdolność pobudzenia wykonawców do realizacji przydzielonych im zadań². Z. Janowska pisze, że od kierownika XXI wieku oczekuje się przede wszystkim umiejętności pozwalających wyzwolić aktywność i zaangażowanie podwładnych; pragnie się, by potrafił on wykorzystać i rozwijać kompetencje pracownicze, pozwalające na wspólne uczestnictwo w procesie podejmowania decyzji i ponoszenie odpowiedzialności³. Bez względu na szczebel organizacyjny, kierownicy odpowiadają za kierowanie, które jest procesem planowania, organizowania, przewodzenia, motywowania i kontrolowania, odnosi się do ludzi i relacji międzyludzkich zachodzących między kadrą kierowniczą a pracownikami. Kierowanie jest procesem, w którym jedna osoba wpływa na działania innych, by w oparciu o silną i atrakcyjną wizję organizacji osiągnąć jej cele⁴; jest procesem przewodzenia podwładnym, wpływania na ich pracę i osiągania określonych indywidualnych lub organizacyjnych celów⁵. H. Mintzberg pisze o dziesięciu różnych rolach kierowników łączących się w trzy kategorie: decyzyjne, informacyjne oraz interpersonalne⁶. W. Kieżun upatruje zaś roli kierownika w pełnieniu funkcji organizatora, przedsiębiorcy oraz funkcji interpersonalnej. Pierwsza odnosi się do odpowiedniego doboru podwładnych, określenia zakresu ich działania, zbudowania struktur organizacyjnych, systemu kontroli, systemu motywacyjnego, nadzorowania, podziału zasobów, planowaniu itp. Druga – nawiązuje do realizacji celów organizacji w zakresie produkcji, zaopatrzenia czy zbytu. Trzecia – dotyczy relacji międzyludzkich, dbałości o zaspokojenie potrzeb ludzkich, podnoszenie kultury współzycia czy dbałości o rozwój osobowościowy pracowników organizacji⁷. Właśnie dbałość o zaspokojenie potrzeb ludzkich, w tym potrzeby bezpieczeństwa i higieny pracy, stanowi nie lada wyzwanie dla współczesnej kadry. Jakość życia w miejscu pracy, eliminacja schorzeń i chorób zawodowych (stres, alienacja, apatia) czy problemów życiowych, a także działania profilaktyczne zapobiegające występowaniu patologii w miejscu zatrudnienia, czynią pracę bardziej efektywną.

2 M. Mroziowski, *Style kierowania i zarządzania. Wybrane koncepcje*, Warszawa 2005, s. 22.

3 Z. Janowska, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2010, s. 195.

4 I. Winkler, *Contemporary Leadership Theories*, Berlin 2010, s. 7.

5 N.C. Jain, N.C.J. Saakshi, *Management: theory and practice*, A.I.T.B.S. Publishers, 2008, s. 62.

6 H. Mintzberg, *The Nature of Managerial Work – Roles of Characteristics and Managerial Work*, London 1983, s. 180.

7 W. Kieżun, *Sprawne zarządzanie organizacją. Zarys teorii i praktyki*, Warszawa 1977, s. 188–189

2. Obowiązki pracodawcy wynikające z przepisów prawnych

Kwestie obowiązków pracodawców i osób kierujących pracownikami w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy regulują przepisy Kodeksu pracy – ustawy z dn. 26 czerwca 1974 r. oraz Ogólne przepisy BHP, znajdujące się w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dn. 26 września 1997 r. Podstawowe obowiązki pracodawców zawarte w dziale dziesiątym Kodeksu pracy są dosyć rozbudowane – jest ich ponad 80, natomiast obowiązki osób kierujących pracownikami możemy znaleźć tylko w art. 207 § 3 i art. 212 wspomnianego kodeksu.

Pracodawcy oraz osoby kierujące pracownikami powinny znać przepisy o ochronie pracy, w tym przepisy oraz zasady bezpieczeństwa i higieny pracy, w zakresie niezbędnym do wykonywania ciężących na nich obowiązków. Pracodawca ponosi bowiem odpowiedzialność za stan bezpieczeństwa i higieny pracy w zakładzie pracy. Obowiązany jest, przy odpowiednim wykorzystaniu nauki i techniki, do ochrony zdrowia i życia pracowników poprzez zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, do szkolenia ich i zaznajamiania z przepisami.

Do obowiązków pracodawcy należy:

- organizowanie pracy w sposób zapewniający bezpieczne i higieniczne warunki pracy;
- zapewnianie przestrzegania w zakładzie pracy przepisów oraz zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, wydawanie poleceń usunięcia uchybień w tym zakresie oraz kontrolowanie wykonania tych poleceń;
- reagowanie na potrzeby w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i higieny pracy oraz dostosowywanie środków podejmowanych w celu doskonalenia istniejącego poziomu ochrony zdrowia i życia pracowników, z uwzględnieniem zmieniających się warunków wykonywania pracy;
- zapewnianie rozwoju spójnej polityki zapobiegającej wypadkom przy pracy i chorobom zawodowym, uwzględniającej zagadnienia techniczne, organizację pracy, warunki pracy, stosunki społeczne oraz wpływ czynników środowiska pracy;
- uwzględnianie ochrony zdrowia młodocianych, pracownic w ciąży lub karmiących dziecko piersią oraz pracowników niepełnosprawnych w ramach podejmowanych działań profilaktycznych;
- zapewnianie wykonania nakazów, wystąpień, decyzji i zarządzeń wydawanych przez organy nadzoru nad warunkami pracy;
- zapewnianie wykonania zaleceń społecznego inspektora pracy.

Ponadto pracodawca jest obowiązany przekazywać pracownikom informacje o: zagrożeniach dla zdrowia i życia występujących w zakładzie pracy, na poszczególnych stanowiskach pracy i przy wykonywanych pracach, w tym o zasadach postępowania w przypadku awarii i innych sytuacji zagrażających zdrowiu i życiu pracowników, działaniach ochronnych i zapobiegawczych podjętych w celu wyeliminowania lub ograniczenia zagrożeń, pracowników wyznaczonych do udzielania pierwszej pomocy i wykonywania działań w zakresie zwalczania pożarów i ewakuacji pracowników.

Przepisy art. 209 k.p. zobowiązują pracodawcę także do zapewnienia środków niezbędnych do udzielania pierwszej pomocy w nagłych wypadkach, zwalczania pożarów i przeprowadzania ewakuacji pracowników, a ponadto zapewnienia łączności z wyspecjalizowanymi służbami zewnętrznymi, w szczególności w zakresie udzielania pierwszej pomocy w nagłych wypadkach, ratownictwa medycznego oraz ochrony przeciwpożarowej.

W przypadku możliwości wystąpienia zagrożenia dla zdrowia lub życia pracodawca jest obowiązany do niezwłocznego poinformowania pracowników o tych zagrożeniach oraz podjęcia działania w celu zapewnienia im odpowiedniej ochrony, a także do niezwłocznego dostarczenia pracownikom instrukcji umożliwiających, w przypadku wystąpienia bezpośredniego zagrożenia, przerwanie pracy i oddalenie się z miejsca zagrożenia w miejsce bezpieczne. § 2 artykułu 209 k.p. mówi, iż w razie wystąpienia bezpośredniego zagrożenia dla zdrowia lub życia pracodawca jest zobowiązany do wstrzymania pracy i wydania pracownikom polecenia oddalenia się w miejsce bezpieczne oraz, do czasu usunięcia zagrożenia, nie wydawania polecenia wznowienia pracy.

Pracodawca obowiązany jest umożliwić pracownikom, w przypadku wystąpienia bezpośredniego zagrożenia dla ich zdrowia lub życia albo dla zdrowia lub życia innych osób, podjęcie działań w celu uniknięcia niebezpieczeństwa – nawet bez porozumienia z przełożonym – na miarę ich wiedzy i dostępnych środków technicznych. Pracownicy, którzy podejmą tego typu działania, nie mogą ponosić jakichkolwiek niekorzystnych konsekwencji tych działań, pod warunkiem że nie zaniedbali swoich obowiązków. Pracodawca jest zobowiązany do nieodpłatnego dostarczenia pracownikowi środków ochrony indywidualnej zabezpieczających przed działaniem niebezpiecznych i szkodliwych dla zdrowia czynników występujących w środowisku pracy oraz informowania pracownika o sposobach posługiwania się tymi środkami.

Tabela 1. Obowiązki pracodawcy wynikające z rozdziałów III–VI k.p.

L.P.	Rodzaj obowiązku	Artykuł regulujący obowiązek pracodawcy
1	Zapewnianie, by budowa lub przebudowa obiektu budowlanego, w którym przewiduje się pomieszczenia pracy, była wykonywana na podstawie projektów uwzględniających wymagania bezpieczeństwa i higieny pracy	Art. 213. § 1
2	Zapewnianie pomieszczeń pracy odpowiednich do rodzaju wykonywanych prac i liczby zatrudnionych pracowników	Art. 214. § 1
3	Utrzymywanie obiektów budowlanych i znajdujących się w nich pomieszczeń pracy, a także terenów i urządzeń z nimi związanych w stanie zapewniającym bezpieczne i higieniczne warunki pracy	Art. 214. § 2
4	Zapewnianie, by stosowane maszyny i inne urządzenia techniczne uwzględniały zasady ergonomii oraz zapewniały bezpieczne i higieniczne warunki pracy, w szczególności zabezpieczały pracownika przed urazami, działaniem niebezpiecznych substancji chemicznych, porażeniem prądem elektrycznym, nadmiernym hałasem, działaniem drgań mechanicznych i promieniowania oraz szkodliwym i niebezpiecznym działaniem innych czynników środowiska pracy	Art. 215

L.P.	Rodzaj obowiązku	Artykuł regulujący obowiązek pracodawcy
5	Niedopuszczalne jest stosowanie materiałów i procesów technologicznych bez uprzedniego ustalenia stopnia ich szkodliwości dla zdrowia pracowników i podjęcia odpowiednich środków profilaktycznych	Art. 220. § 1
6	Niedopuszczalne jest stosowanie substancji chemicznych i ich mieszanin nieoznakowanych w sposób widoczny, umożliwiający ich identyfikację	Art. 221. § 1
7	Stosowanie substancji niebezpiecznej, mieszaniny niebezpiecznej, substancji stwarzającej zagrożenie lub mieszaniny stwarzającej zagrożenie jest dopuszczalne pod warunkiem zastosowania środków zapewniających pracownikom ochronę ich zdrowia i życia	Art. 221. § 3
8	W razie zatrudniania pracownika w warunkach narażenia na działanie substancji chemicznych, ich mieszanin, czynnikami lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym, pracodawca zastępuje te substancje chemiczne, ich mieszaniny, czynniki lub procesy technologiczne mniej szkodliwymi dla zdrowia lub stosuje inne dostępne środki ograniczające stopień tego narażenia, przy odpowiednim wykorzystaniu osiągnięć nauki i techniki	Art. 222. § 1
9	Prowadzenie rejestru wszystkich rodzajów prac wykonanych w kontakcie z substancjami chemicznymi, ich mieszaninami, czynnikami lub procesami technologicznymi o działaniu rakotwórczym lub mutagennym czy prac narażających pracowników na działanie szkodliwych czynników biologicznych wraz z rejestrem pracowników zatrudnionych przy tych pracach	Art. 222. § 1 i § 2
10	Ochrona pracowników przed promieniowaniem jonizującym, pochodzącym ze źródeł sztucznych i naturalnych, występujących w środowisku pracy	Art. 223. § 1
11	Zapewnianie, by prace, przy których istnieje możliwość wystąpienia szczególnego zagrożenia dla zdrowia lub życia ludzkiego, były wykonywane przez co najmniej dwie osoby, w celu zapewnienia asekuracji	Art. 225. § 1
12	Dokonywanie ocen i dokumentowanie ryzyk zawodowych związanych z wykonywaną pracą, stosowanie niezbędnych środków profilaktycznych zmniejszających ryzyko, informowanie pracowników o ryzyku zawodowym, które wiąże się z wykonywaną pracą oraz o zasadach ochrony przed zagrożeniami. Stosowanie środków zapobiegających chorobom zawodowym i innym chorobom związanym z wykonywaną pracą	Art.226 i Art. 227
13	Kierowanie na wstępne badania lekarskie osób przyjmowanych do pracy, pracowników młodocianych przenoszonych na inne stanowiska pracy, innych pracowników przenoszonych na stanowiska pracy, na których występują czynniki szkodliwe dla zdrowia lub warunki uciążliwe	Art. 229. § 1
14	Kierowanie na okresowe badania lekarskie, w przypadku niezdolności do pracy trwającej dłużej niż 30 dni, spowodowanej chorobą, kontrolne badania lekarskie, a ponadto brak możliwości dopuszczenia do pracy pracownika bez aktualnego orzeczenia lekarskiego stwierdzającego brak przeciwwskazań do pracy na określonym stanowisku, przechowywanie orzeczeń	Art. 229 § 2, § 4, § 7
15	W razie stwierdzenia u pracownika objawów wskazujących na powstawanie choroby zawodowej przeniesienia pracownika do innej pracy nienarażającej go na działanie czynnika, który wywołał te objawy	Art. 230. § 1
16	Zapewnianie pracownikom zatrudnionym w warunkach szczególnie uciążliwych, nieodpłatnie, odpowiednich posiłków i napojów, jeżeli jest to niezbędne ze względów profilaktycznych, zapewnienie odpowiednich urządzeń higieniczno-sanitarnych oraz dostarczenie niezbędnych środków higieny osobistej	Art.232, Art.233

Źródło: zestawienie własne na podstawie Kodeksu pracy – ustawa z dn. 26 czerwca 1974 r. (Dz.U. 1974, Nr 24, poz. 141 z późn. zm.).

3. Odpowiedzialność kierującego pracownikami

Pracownik kierujący innymi pracownikami zobowiązany jest do stałego czuwania nad tym, żeby praca podległych mu osób była realizowana zgodnie z przepisami i zasadami bezpieczeństwa i higieny pracy. Zgodnie z art. 207 § 3 k.p. osoba kierująca pracownikami jest obowiązana znać, w zakresie niezbędnym do wykonywania ciążących na niej obowiązków, przepisy o ochronie pracy, w tym przepisy oraz zasady bezpieczeństwa i higieny pracy.

W razie stwierdzenia poważniejszych naruszeń przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy przez pracowników kierujący pracą powinien wyciągać wobec nich konsekwencje służbowe, a jeżeli nie jest pracodawcą – odpowiedni wniosek powinien skierować do pracodawcy. Przestrzeganie przepisów i zasad bhp przez pracownika stanowi bowiem jego podstawowy obowiązek, którego naruszenie wyczerpuje pojęcie „ciężkiego naruszenia podstawowych obowiązków pracowniczych” (art. 52 § 1 pkt 1 k.p.) i może być podstawą do ukarania nie tylko w ramach odpowiedzialności porządkowej, lecz nawet do rozwiązania umowy o pracę bez wypowiedzenia.

Na podstawie zapisów artykułu 212 k.p. osoba kierująca pracownikami ma obowiązek organizowania stanowisk pracy zgodnie z przepisami bezpieczeństwa i higieny pracy i w ramach przydzielonego jej odcinka pracy; powinna dbać o sprawność środków ochrony indywidualnej oraz ich stosowanie zgodnie z przeznaczeniem; powinna także organizować, przygotowywać i prowadzić prace, uwzględniając zabezpieczenie pracowników przed wypadkami przy pracy, chorobami zawodowymi i innymi chorobami związanymi z warunkami środowiska pracy. Dodatkowym obowiązkiem jest dbanie o bezpieczny i higieniczny stan pomieszczeń pracy i wyposażenia technicznego oraz o sprawność środków ochrony zbiorowej i ich stosowanie zgodnie z przeznaczeniem. Obowiązkami kierującego pracownikami, wynikającymi z art. 212, są także egzekwowanie przestrzegania przez pracowników przepisów i zasad bezpieczeństwa i higieny pracy oraz zapewnianie wykonania zaleceń lekarza sprawującego opiekę zdrowotną nad pracownikami.

Pracodawca powinien więc stanowczo wymagać od kadry kierowniczej przestrzegania przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy.

4. Wypadki przy pracy i choroby zawodowe

Każdy pracodawca w sytuacji zajścia wypadku przy pracy zobowiązany jest do podjęcia niezbędnych działań ograniczających zagrożenie lub eliminujących je. Pracodawca zobowiązany jest do udzielenia pierwszej pomocy osobom poszkodowanym i ustalenia w przewidzianym trybie okoliczności i przyczyn tego wypadku. Pracodawca powinien również zastosować odpowiednie środki zapobiegające podobnym wypadkom.

Rozdział VII k.p. wskazuje na obowiązek niezwłocznego zawiadomienia okręgowego inspektora pracy i prokuratora o śmiertelnym, ciężkim lub zbiorowym wypadku przy pracy. Pracodawca obowiązany jest do prowadzenia rejestru wypadków przy pracy i przechowywania protokołów i dokumentacji powypadkowych przez okres 10 lat. Artykuł 235 § 1 mówi, iż pracodawca jest obowiązany niezwłocznie zgłosić właściwemu państwowemu inspektorowi sanitarnemu i właściwemu okręgowemu inspektorowi pracy każdy przypadek podejrzenia choroby zawodowej u zatrudnionego pracownika. W przypadku rozpoznania choroby pracodawca powinien ustalić jej przyczynę, charakter i rozmiar oraz niezwłocznie przystąpić do redukcji lub usunięcia czynników ją wywołujących. Zobowiązany jest także do zgłoszenia stosownej informacji do inspektora sanitarnego i prowadzenia rejestru.

Art. 235 k.p. za chorobę zawodową uważa chorobę wymienioną w wykazie chorób zawodowych, jeżeli w wyniku oceny warunków pracy można stwierdzić bezspornie lub z wysokim prawdopodobieństwem, że została ona spowodowana działaniem czynników szkodliwych dla zdrowia występujących w środowisku pracy albo w związku ze sposobem wykonywania pracy, zwanych „narażeniem zawodowym”. Choroba zawodowa dotknąć może każdego, bez względu na wiek. Wykaz chorób zawodowych zawiera tabela.

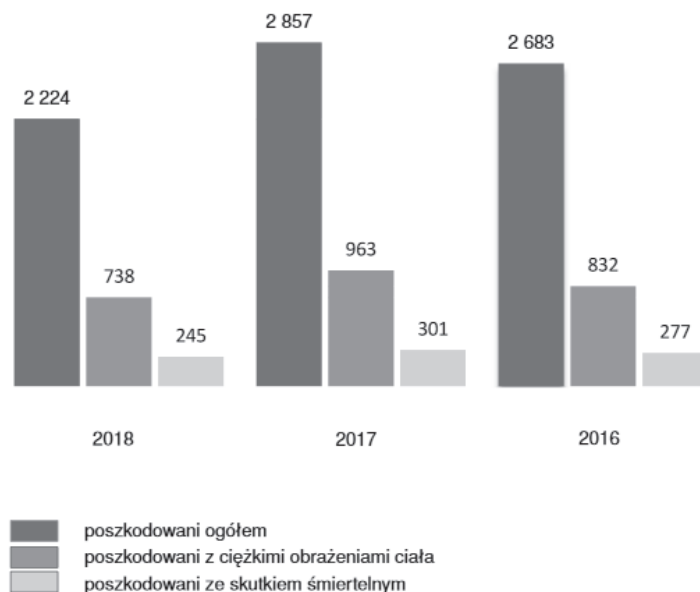
Tabela 2. Choroby zawodowe

L.P.	Ogólne choroby zawodowe
1.	Zatrucia ostre albo przewlekłe lub ich następstwa wywołane przez substancje chemiczne
2.	Gorączka metaliczna
3.	Pylice płuc
4.	Choroby opłucnej lub osierdzia wywołane pyłem azbestu
5.	Przewlekłe obturacyjne zapalenie oskrzeli, które spowodowało trwałe upośledzenie sprawności wentylacyjnej płuc z obniżeniem natężonej objętości wydechowej pierwszosekundowej (FEV1) poniżej 60% wartości należytnej, wywołane narażeniem na pyły lub gazy drażniące, jeżeli w ostatnich 10 latach pracy zawodowej co najmniej w 30% przypadków stwierdzono na stanowisku pracy przekroczenia najwyższych dopuszczalnych stężeń
6.	Astma oskrzelowa
7.	Zewnątrzpoходne alergiczne zapalenie pęcherzyków płucnych
8.	Ostre uogólnione reakcje alergiczne
9.	Byssinoza
10.	Beryloza
11.	Choroby płuc wywołane pyłem metali twardych
12.	Alergiczny nieżyt nosa
13.	Zapalenie obrzękowe krtani o podłożu alergicznym
14.	Przedziurawienie przegrody nosa wywołane substancjami o działaniu żrącym lub drażniącym
15.	Przewlekłe choroby narządu głosu spowodowane nadmiernym wysiłkiem głosowym, trwającym co najmniej 15 lat
16.	Choroby wywołane działaniem promieniowania jonizującego
17.	Nowotwory złośliwe powstałe w następstwie działania czynników występujących w środowisku pracy, uznanych za rakotwórcze u ludzi
18.	Choroby skóry

L.P.	Ogólne choroby zawodowe
19.	Przewlekłe choroby układu ruchu wywołane sposobem wykonywania pracy
20.	Przewlekłe choroby obwodowego układu nerwowego wywołane sposobem wykonywania pracy
21.	Obustronny trwały odbiorczy ubytek słuchu typu ślimakowego lub czuciowo-nerwowego spowodowany hałasem, wyrażony podwyższeniem progu słuchu o wielkości co najmniej 45 dB w uchu lepiej słyszającym, obliczony jako średnia arytmetyczna dla częstotliwości audiometrycznych 1, 2 i 3 kHz
22.	Zespół wibracyjny
23.	Choroby wywołane pracą w warunkach podwyższonego ciśnienia atmosferycznego
24.	Choroby wywołane działaniem wysokich albo niskich temperatur otoczenia
25.	Choroby układu wzrokowego wywołane czynnikami fizycznymi, chemicznymi lub biologicznymi
26.	Choroby zakaźne lub pasożytnicze albo ich następstwa

Źródło: zestawienie własne na podstawie Obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 4 września 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie chorób zawodowych (Dz.U., 25.11.2013, poz. 1367).

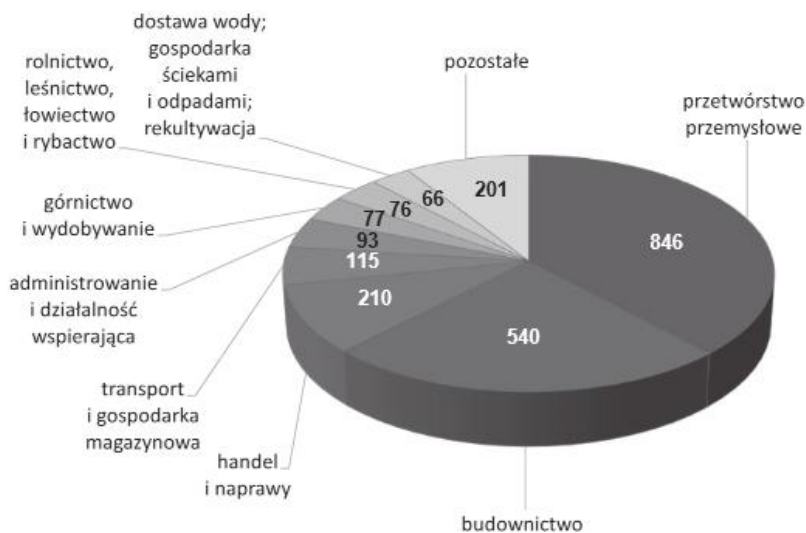
Według danych publikowanych przez Państwową Inspekcję Pracy (PIP) w roku 2018 inspektorzy pracy przeprowadzili 80,2 tys. kontroli i zbadali okoliczności i przyczyny zaistniałych i zgłoszonych do PIP 2064 wypadków przy pracy. W wyniku tych zdarzeń poszkodowane zostały 2224 osoby, w tym 245 poniosło śmierć, a 738 doznało ciężkich obrażeń ciała. Wiedza o zdarzeniach jest pozyskiwana głównie od policji, pracodawców, związków zawodowych czy poszkodowanych lub ich rodzin. W porównaniu do roku 2017 ogólna liczba wypadków zmniejszyła się o 633 przypadki, mniejsza o 56 była również liczba tych zakończonych skutkiem śmiertelnym, na co wskazuje wykres.

Wykres 1. Poszkodowani w wypadkach przy pracy w latach 2016–2018

Źródło: Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2018 r., Warszawa 2019, s. 22.

Do wypadków najczęściej dochodziło w nominalnym czasie pracy. Liczna grupa pracujących uległa wypadkom w porze nocnej – ogółem 165 osób, wśród których 58 doznało ciężkich obrażeń ciała, a 21 zginęło. Praca w godzinach nocnych wpływa na desynchronizację wewnętrznych rytmów biologicznych człowieka, samopoczucie, układ krążenia, może prowadzić do przewlekłego stresu, a także do zmniejszonej czujności u pracującego. Czynniki te wielokrotnie doprowadzają do błędów człowieka i katastrof, jednak niektóre firmy, szczególnie produkcyjne, pracują w oparciu o system trzy- lub cztero-zmianowy. Analizując sektory działalności, można zauważyć, iż najczęściej do wypadków dochodzi w przetwórstwie przemysłowym, budownictwie, w handlu i naprawach, co prezentuje wykres.

Wykres 2. Wypadki przy pracy według sekcji PKD

Źródło: *Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2018 r.*, Warszawa 2019, s. 23.

Rozpatrując wiek poszkodowanych, można zauważyć, że jego struktura w ostatnich trzech latach nie uległa zmianie. Największą liczbę poszkodowanych stanowią wciąż osoby w wieku 30–39 lat. Analiza miejsc wypadków ze skutkiem śmiertelnym dla poszkodowanych wskazuje, że najczęściej do wypadków dochodzi:

- na hali produkcyjnej (33,5% poszkodowanych ze skutkiem śmiertelnym);
- na terenie budowy (30,6%);
- na terenach leśnych i zielonych oraz miejscach hodowli (10,2%);
- w miejscach i środkach komunikacji (8,6%)⁸.

Wśród najczęstszych nieprawidłowości stwierdzonych w trakcie kontroli PIP w zakładach objętych wzmożonym nadzorem w roku 2018 wymienia się:

⁸ *Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2018 r.*, Warszawa 2019, s. 30.

- niewłaściwą eksploatację maszyn i urządzeń, np. brak osłon – 31% zakładów;
- niewłaściwą eksploatację urządzeń i instalacji elektrycznych – 27% zakładów;
- nieprawidłowości dotyczące oceny ryzyka zawodowego – 10% zakładów;
- nieprawidłowości w dokumentacji powypadkowej (np. niedokładne ustalanie okoliczności wypadków, ustalanie przyczyn niewynikających z okoliczności wypadków – 7% kontrolowanych zakładów)⁹.

Jeśli chodzi o zaniedbania pracodawców w obszarze bezpieczeństwa i higieny pracy, dominują te dotyczące oceny ryzyka zawodowego, braku wymaganych badań, braku pomiarów czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy; inne to nieprawidłowości dotyczące szkoleń wstępnych, nieprzestrzeganie przepisów o profilaktycznych badaniach lekarskich, nieprawidłowości w zakresie badań wstępnych i badań okresowych, uchybienia związane z wyposażeniem w odzież i obuwie robocze, stosowanie substancji i mieszanin chemicznych w procesach dezynfekcji i sterylizacji, brak spisów substancji i mieszanin chemicznych stwarzających zagrożenie i ich kart charakterystyki, nieudostępnianie pracownikom instrukcji bezpiecznej pracy z substancjami i mieszaninami chemicznymi stosowanymi w procesach dezynfekcji i sterylizacji oraz nieprawidłowe składowanie tych preparatów¹⁰.

Zakończenie

Problematyka bezpieczeństwa i higieny pracy nie od dziś zajmuje jedną z czołowych pozycji w hierarchii problemów organizacyjnych. Wdrożenie systemu zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy może gwarantować sprawne, zgodne z przepisami funkcjonowanie, poprawę jakości pracy, wzrost poziomu kultury bezpieczeństwa, zmniejszenie liczby zdarzeń wypadkowych czy zachorowań na choroby zawodowe. Ważna jest zatem znajomość obowiązujących przepisów, uczestnictwo w szkoleniach i stałe podnoszenie poziomu wiedzy i kwalifikacji, nie tylko w zakresie bhp.

Bibliografia

- Jain N.C., Saakshi N.C.J., *Management: theory and practice*, A.I.T.B.S. Publishers, 2008.
- Janowska Z., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2010.
- Kieżun W., *Sprawne zarządzanie organizacją. Zarys teorii i praktyki*, Warszawa 1977.
- Kodeks pracy – ustawa z dn. 26 czerwca 1974 r. (Dz.U. 1974, Nr 24, poz. 141 z późn. zm.).
- Mintzberg H., *The Nature of Managerial Work – Roles of Characteristics and Managerial Work*, London 1983.

⁹ Ibidem, s. 38

¹⁰ Ibidem, s. 190

Mroziewski M., *Style kierowania i zarządzania. Wybrane koncepcje*, Warszawa 2005.

Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 4 września 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie chorób zawodowych (Dz.U., 25.11.2013, poz. 1367).

Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2018 r., Warszawa 2019.

Winkler I., *Contemporary Leadership Theories*, Berlin 2010.

Streszczenie: W artykule zostały przedstawione podstawowe role kierowników z wyjaśnieniem pojęć „kierownik” i „kierowanie”. Przeanalizowane zostały przepisy Kodeksu pracy – ustawy obowiązującej w Polsce od roku 1974 r., regulującej wiele kwestii dotyczących zatrudniania, praw czy obowiązków pracodawców i pracowników. Główny akcent położono na obszar bezpieczeństwa i higieny pracy z krótką, pokontrolną analizą danych dotyczącą wypadków przy pracy, ale i wyszczególnieniem chorób uznanych za zawodowe.

Słowa kluczowe: kierownik, bhp, choroby zawodowe, wypadki

The manager's responsibility and obligations arising from legal provisions in the field of health and safety at work

Summary: The article presents the basic roles of managers with an explanation of the terms 'manager' and 'management'. The provisions of the Labor Code – the Act in force in Poland since 1974, regulating many issues related to employment, rights or obligations of employers and employees were analyzed. The main emphasis was placed on the area of occupational health and safety with a short, post-audit analysis of data on accidents at work, but also a list of diseases recognized as occupational.

Keywords: manager, safetywork, occupationaldiseases, accidents

ROZDZIAŁ 4

TOMASZ ŚMIETANKA¹

Ład środowiskowy jako kluczowa determinanta jakości życia w gminie (na przykładzie dziesięciu najzamożniejszych gmin miejsko-wiejskich w Polsce)

Wstęp, uzasadnienie problemu badawczego

Jakość życia w gminach jest rezultatem ciągłego procesu równoważenia wszystkich obszarów rozwoju lokalnego na możliwie wysokim poziomie, a przede wszystkim obszaru środowiskowego, który w ostatnich dekadach nabiera szczególnego znaczenia. Istnieje zatem naukowa i praktyczna potrzeba, aby określić rolę i wagę obszaru środowiskowego (przyrodniczego i ekologicznego) w kształtowaniu jakości życia w polskich gminach. Pogłębione badania naukowe w tym właśnie kierunku mają obecnie i w przyszłości strategiczne i priorytetowe znaczenie, aspekty środowiskowe w rozwoju lokalnym są bowiem dobrem rzadkim, często niezbywalnym. Ochrona, kształtowanie i pomnażanie walorów środowiskowych, w odróżnieniu od aspektów gospodarczych czy społecznych, to złożony i długotrwały proces, przekraczający często horyzont czasowy dekady czy generacji.

Szczególna rola w tym procesie przypada młodemu pokoleniu, w tym studentom, którzy z uwagi na to, że w edukacji ekologicznej, w odróżnieniu od starszych generacji, uczestniczyli już od najmłodszych lat, lepiej rozumieją aspekt środowiskowy i z uwagi na swój wiek widzą go w znacznie dłuższej perspektywie. Wynika z tego na bliższą i dalszą przyszłość konieczność wieloaspektowej współpracy ośrodków naukowych

¹ Doktor inżynier, burmistrz gminy Kozienice (1998–2018), radny sejmiku Mazowsza (2018–2023)

z regionalnym i lokalnym otoczeniem instytucjonalnym, które najlepiej reprezentują samorządy terytorialne. Ważną rolę w tym procesie mogą odegrać uczelnie ściśle identyfikujące się z regionem, m.in. radomskim, wśród których na szczególną uwagę zasługuje Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu. Autor składa serdeczne podziękowanie Władzom uczelni za dotychczasową współpracę z gminą Kozienice, która należy do grupy dziesięciu najzamożniejszych *per capita* gmin miejsko-wiejskich w Polsce, będąc zarazem liderem rozwoju w wielu dziedzinach. Autor żywi nadzieję, że jako radny województwa, reprezentujący region radomski, będzie miał możliwość rozwijania dalszej naukowej współpracy z korzyścią dla mieszkańców regionu.

Zaprezentowane w niniejszym artykule wyniki badań własnych są niewielką częścią rozwijanego i pogłębianego obecnie przez autora nowatorskiego projektu badawczego, który dotyczy relacji między jakością i intensywnością publicznego zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym a jakością życia w polskich gminach.

Ważnym aspektem służącym realizacji celu opracowania jest zdefiniowanie równoważenia rozwoju, w tym rozwoju lokalnego. Genezy koncepcji zrównoważonego rozwoju należy szukać w „krytyce dominujących teorii wzrostu i dobrobytu, w tym neoklasycznej teorii wzrostu, próbie stworzenia nowej idei moralnej i filozoficznej – jak i historycznej – krytyce dotychczasowych trendów w produkcji i konsumpcji oraz dominujących polityk makroekonomicznych i sektorowych”².

Pojęcie trwałego i zrównoważonego rozwoju zostało użyte po raz pierwszy na konferencji w Sztokholmie w 1972 roku, ale nie zostało wówczas precyzyjnie zdefiniowane. Jak pisze A. Kurzynowski, „zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny to taki rozwój, który nie powoduje ostrych konfliktów społecznych, zapewnia rozwój harmonijny, najbardziej sprzyjający społeczeństwu (nie wyklucza dopuszczalnych różnicowań społecznych i przestrzennych)”³. Na szczeblu regionalnym i lokalnym jest tworzona i utrzymywana infrastruktura społeczna i gospodarcza. To podmioty społeczności lokalnej kształtują i chronią środowisko przyrodnicze, promują i realizują zasady zrównoważonego rozwoju, kształtują warunki i poziom życia mieszkańców⁴.

W innym, perspektywicznym ujęciu rozwój zrównoważony jest takim rozwojem, który realizując obecne cele, nie pozbawia przyszłych generacji zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb⁵. Towarzyszą mu w sposób trwały trzy zasady: równość społeczna, efektywność ekonomiczna i jakość środowiska⁶. Ważne jest zatem, aby owo równoważenie głównych składowych (filarów) rozwoju lokalnego było osiąganane na możliwie wysokim dostępnym poziomie, w wyniku czego wzrasta jakość życia na poziomie lokalnym. Równoważenie – bądź w bardziej precyzyjnym tłumaczeniu z języka angielskiego „podtrzymywalność” (*sustainability*) – rozwoju na poziomie lokalnym

2 S. Czaja, B. Fiedor, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, Warszawa 2002, s. 225.

3 A. Kurzynowski, *Polityka społeczna*, Warszawa 2002, s. 20.

4 Por. M. Janoś-Kresło, *Usługi społeczne a zrównoważony rozwój regionów*, Warszawa 2008.

5 Brundtland, *Our common future*, Oxford 1987, s. 43.

6 Por. M. Duczkowska-Piasecka, *Marketing terytorialny – jak podejść do rozwoju z korzyścią dla wszystkich*, Warszawa 2013, s. 214–215.

jest ciągłym procesem (nie stanem!) zbliżania się do postulowanych, modelowych rozwiązań i wskaźników niemożliwych w praktyce do jednoczesnego osiągnięcia⁷.

W literaturze można także spotkać sceptyczne podejścia do idei zrównoważonego rozwoju lokalnego. A. Zalewski, odpowiadając na pytanie: czy zrównoważony rozwój lokalny jest możliwy?, stwierdza w konkluzji, że „zapewnienie równowagi między społeczeństwem, gospodarką i przyrodą w rozwoju lokalnym wymaga osiągnięcia naraz wielu równowag częściowych, które [...] nie powstaną samoczynnie” ani tym bardziej nie będą stale utrzymywane. W tej sytuacji „zrównoważony rozwój lokalny jest bardziej postulatem, niż rzeczywistością”⁸.

Jak wynika z podsumowania tej części analizy literatury przedmiotu, aktualny poziom (stan) rozwoju lokalnego determinuje jakość życia w gminach. Co więcej, równoważenie jego głównych filarów na możliwie wysokim poziomie, zgodnie z ideą ładu zintegrowanego, jeszcze bardziej oddziałuje na jakość życia mieszkańców. Główne obszary równoważenia rozwoju lokalnego to: społeczny, gospodarczy i ekologiczny. Natomiast organy gminy oddziałują na te trzy obszary poprzez mechanizmy administracyjne, instytucjonalne i polityczne, dążąc do osiągnięcia pożądanego ładu zintegrowanego. Adekwatnym klasycznym, obiektywnym miernikiem służącym do określenia owego „ładu”, czyli jakości życia w gminie, będą dane GUS, w szczególności wskaźniki rozwoju zrównoważonego (dodatkowo uzupełnione przez autora) w łącznej liczbie 78 wskaźników częściowych, w czterech ładach segmentowych: społecznym, gospodarczym, środowiskowym i instytucjonalno-politycznym⁹. Wskaźniki częściowe GUS rozwoju lokalnego (w tym zrównoważonego) określają zarazem niejako źródła klasycznych (tradycyjnych) „częściowych” determinant rozwoju lokalnego (w tym finansowych i ludnościowych). Spośród wymienionych trzech obszarów równoważenia rozwoju (w procesie zarządzania rozwojem przez gminę) najbardziej obszerny i istotny jest segment społeczny, polityka społeczna gminy jest bowiem ważnym i istotnym czynnikiem rozwoju lokalnego¹⁰.

Istnieje zatem potrzeba zbudowania nowego narzędzia badawczego służącego pomiarowi jakości życia w gminie w oparciu o twarde, obiektywne i porównywalne wskaźniki określające poziom tego rozwoju. Można tego dokonać, przyjmując za punkt odniesienia definicje rozwoju lokalnego, a w szczególności rozwoju zrównoważonego. Równoważenie rozwoju lokalnego odbywa się między trzema ładami: społecznym, gospodarczym i środowiskowym, na które oddziałuje czwarty ład, związany z ogólną organizacją lokalnej samorządności terytorialnej, czyli ład instytucjonalno-polityczny.

Celem artykułu jest określenie poziomu równoważenia rozwoju lokalnego (jakości życia) poprzez ład środowiskowy w dziesięciu gminach na tle ich lokalnych, środowiskowych uwarunkowań rozwojowych.

7 J. Hausner (red.), *Raport o stanie samorządności w Polsce*, Kraków 2013, s. 49, 71.

8 A. Zalewski, *Czy zrównoważony rozwój lokalny jest możliwy?* [w:] R. Bról (red.), *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, Wrocław 2008, s. 307.

9 <https://wskaznikizrp.stat.gov.pl> (w artykule przedstawiono szczegółowo obliczenia wskaźników częściowych jedynie dla ładu środowiskowego, wyliczenia dla pozostałych ładów w celach porównawczych przedstawiono jedynie zbiorczo i sumarycznie).

10 Por. T. Śmietanka, *Polityka społeczna gminy jako czynnik rozwoju lokalnego (na przykładzie gmin miejsko-wiejskich: Grójec, Koźienice, Szydłowiec)*, Poznań–Koźienice 2016, <http://www.zmp.poznan.pl/strony/publikacje-zwiazku-miast-polskich>.

Jako tezę główną przyjmuje się, że ład środowiskowy, jako kluczowa determinanta i zarazem bariera rozwoju, ma wpływ na jakość życia w badanych gminach.

Przedmiotem badań jest dziesięć najzamożniejszych *per capita* gmin miejsko-wiejskich w Polsce.

Metoda badań: studia literatury przedmiotu, badania własne, analiza wskaźników rozwoju zrównoważonego GUS (2010–2016), obserwacja uczestnicząca autora, ranking zamożności gmin P. Swianiewicza.

1. Próba badawcza gmin

Grupa dziesięciu najzamożniejszych gmin miejsko-wiejskich w Polsce jest wewnątrznie bardzo zróżnicowana pod wieloma względami (tabela 1), niemniej wśród wszystkich 638 gmin miejsko-wiejskich w Polsce¹¹ stanowią one elitę finansową na poziomie lokalnym. Różnice finansowe w badanej próbie widać wyraźnie, gdyż już sam dochód ogółem *per capita* w 2016 roku był w Polkowicach dwa razy większy (!) niż w Słubicach. Pod względem powierzchni największa gmina Goleniów ponad czterokrotnie przewyższa najmniejszą gminę Grodzisk Mazowiecki. Podobne zróżnicowanie można zauważyć w liczbie ludności, która w Piasecznie jest cztery razy większa niż w Słubicach. Różnica w gęstości zaludnienia w badanej grupie gmin jest jeszcze większa. Uwagę zwraca również nierównomierność regionalna w aspekcie położenia gmin: cztery należą do województwa zachodniopomorskiego, trzy do mazowieckiego, po jednej do dolnośląskiego, lubuskiego i kujawsko-pomorskiego.

Gminy są uszeregowane (tabela 1) według uśrednionej zamożności liczonej w maksymalnym przedziale czasowym dostępnym w rankingu Swianiewicza, czyli od roku 2001 do roku 2016 (16 lat). Relatywnie długi okres pozwolił wyodrębnić te gminy, które mają względnie stabilną sytuację dochodową, i dał możliwość eliminacji tych samorządów, których dochodowość w niektórych latach była okazjonalnie wysoka. Wysokie dochody każdej z gmin wynikają z wyjątkowej głównej renty położeniowo-zasobowej. Polkowice – wydobywanie i przetwarzanie rud miedzi; Piaseczno i Grodzisk Mazowiecki – aglomeracja warszawska; Kozienice i Gryfino – elektrownia; Police – przemysł chemiczny; Drawsko Pomorskie – poligon wojskowy; Świecie – przemysł papierniczy; Goleniów i Słubice – bardzo dobrze rozwinięta działalność gospodarcza, w tym z dużym udziałem kapitału zagranicznego.

11 GUS, stan na 1 stycznia 2019 r.

Tabela 1. Ogólna charakterystyka badanych gmin

Gmina	Podregion	Województwo	Powierzchnia w km ²	Ludność tan na 31.12.16	Gęstość zaludnienia/ km ²	Budżet ogółem w tys. zł w 2016 r.	Dochód ogółem per capita w zł w 2016 r.	uśredniona zamożność 2001–2016	Uśredniona pozycja zamożności
Polkowice	legnicko-głogowski	dolnośląskie	168	27 443	164	217217,0	7 922,42	1	1
Piaseczno	warszawski zachodni	mazowieckie	128	81 207	633	413865,3	5142,01	5,9	2
Kozienice	radomski	mazowieckie	244	30018	123	173562,3	5773,48	7,9	3
Police	szczeciński	zachodniopomorskie	252	41543	165	178535,1	4293,36	14,5	4
Drawsko Pomorskie	szczecinecko-pyrzycki	zachodniopomorskie	344	16 335	47	72585,7	4429,74	15,1	5
Świecie	świecki	kujawsko-pomorskie	175	34148	195	169289,1	4957,66	17,8	6
Gryfino	szczeciński	zachodniopomorskie	254	32192	127	135230,4	4206,86	20,1	7
Goleniów	szczeciński	zachodniopomorskie	443	35845	81	162022,1	4532,47	23,15	8
Grodzisk Mazowiecki	warszawski zachodni	mazowieckie	107	45837	427	207355,5	4546,87	23,9	9
Słubice	gorzowski	lubuskie	186	19971	108	80332,1	4017,00	24,9	10

Źródło: Bank Danych Lokalnych; Ministerstwo Finansów; Czasopismo „Wspólnota”, ranking zamożności samorządów za 2016 r. opublikowany w nr 14/2017 i rankingi 2001–2015.

2. Jakość życia w gminach na podstawie GUS (2010–2016)

2.1. Ład środowiskowy

Na podstawie trzynastu określonych przez GUS podstawowych wskaźników rozwoju zrównoważonego (segment środowiskowy) autor wyodrębnił jedenaście wskaźników cząstkowych charakteryzujących ład środowiskowy. Do powyższych dołączono dwa wskaźniki z dziedziny ochrony powietrza i wód gruntowych (korzystający z instalacji gazowej i kanalizacyjnej), przyjęto bowiem, że wpływają one istotnie na kształtowanie ładu środowiskowego. Łącznie poddano analizie trzynaściewskaźników cząstkowych (tabele 2 i 3).

Pierwsze zestawienie (Tabela 2) zawiera informację dotyczącą bezwzględnych wartości trzynastu środowiskowych wskaźników cząstkowych w badanych dziesięciu

Tabela 2. Kształtowanie jakości życia poprzez ład środowiskowy w latach 2010–2016 (w odsetkach lub wg opisu wskaźnika)

Dziedzina	Wskaźnik	Miejscowości												
		Stubice	Grodzisk Mazowiecki	Goleniów	Gryfino	Świecie	Drańsko Pomorskie	Police	Kozienice	Piaseczno	Polkowice			
I	Zmiany klimatu	0,41	0,24	0,48	0,36	0,40	2,14	0,44	21,11*	0,46	0,47			
	Ochrona powietrza i wód gruntowych	bd	92,21	10,37	61,61	2,20	bd	61,67	55,99*	93,77	5,63			
		86,83	bd	74,74	99,94	99,31	57,96	96,51	99,90*	44,55	87,36			
II		76,60	75,16	59,89	65,96	58,83	66,41	81,54	64,63	81,41	80,30			
		80,67	65,81	81,57	77,43	87,03	76,53	87,13	84,71	81,80	98,07			
		36,94	7,04	48,30	20,57	22,04	37,56	47,99	39,97	27,26	48,46			
		39,60	23,59	4,30	24,52	48,15	45,59	3,30	11,84 Gmina: 72,11	52,48	26,67			
		0,10	0,40	0,20	0,20	0,40	0,07	0,23	0,19	0,51	0,80			
III	Użytkowanie gruntów													
	Bioróżnorodność													
IV		213,27	215,35	243,37	196,25	256,23	139,02	219,72	192,75	129,20	226,82			
		100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00			
		208,00	130,00	372,00	566,00	1337,00	186,00	199,00	208,00*	146,00	98,00			
		0,63	0,70	0,96	0,16	0,10	0,51	0,89	0,80*	2,87	1,83			
		136,00	105,00	199,60	1364,14	1393,00	326,57	1960,14	382,00*	191,29	4180,14			
V														

* dane dostępne dla powiatu

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel Wskaźniki zrównoważonego rozwoju wg ładu: społecznego, gospodarczego, środowiskowego i instytucjonalno-politycznego; <https://bdl.stat.gov.pl>; <https://wskaźnikizrp.stat.gov>.

Tabela 3. Kształtowanie jakości życia poprzez ład środowiskowy w latach 2010–2016 (w odsetkach lub wg opisu wskaźnika) – punktacja względna

Dziedzina	Wskaźnik	Punkty										
		Ślubice	Grodzisk Mazowiecki	Goleniów	Gryfino	Świecie	Drańsko Pomorskie	Police	Kozienice	Piaseczno	Polkowice	
I	Zmiany klimatu	1	4	1	8	2	3	9	5	10	6	7
		Razem	4	1	8	2	3	9	5	10	6	7
II	Ochrona powietrza i wód gruntowych	2	0	9	5	7	3	0	8	6	10	4
		3	5	0	4	9	8	3	7	10	2	6
		4	7	6	2	4	1	5	10	3	9	8
		5	4	1	5	3	8	2	9	7	6	10
		Razem	16	16	16	23	20	10	34	26	27	28
III	Użytkowanie gruntów	6	5	1	9	2	3	6	8	7	4	10
		Razem	5	1	9	2	3	6	8	7	4	10
IV	Bioróżnorodność	7	10	6	0	5	7	0	8	9	0	4
		8	4	8	6	6	8	3	7	5	9	10
		Razem	14	14	6	11	15	3	15	14	9	14
V	Gospodarka odpadami	9	5	6	9	4	10	2	7	3	1	8
		10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
		11	7	3	8	9	10	5	6	7	4	2
		12	7	6	3	9	10	8	4	5	1	2
Razem segmenty:	13	9	10	7	4	3	6	2	5	8	1	
	Razem	38	35	37	36	43	31	29	30	24	23	
	Razem	77	67	76	74	77	59	91	87	70	78	

* dane dostępne dla powiatu

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel Wskaźniki zrównoważonego rozwoju wg ładów: społeczny, gospodarczy, środowiskowy i instytucjonalno-polityczny; <https://bdl.lst.gov.pl; https://wskaźnikizrp.stat.gov>.

gminach, bądź w powiatach, których „stolicą” jest badana gmina – w przypadku gdy dany wskaźnik był niedostępny statystycznie na poziomie gminy. Są one przedstawione z reguły w odsetkach, albo według opisu danegowskiego wskaźnika częściowego.

Dla uproszczenia założono jednakowe wagi wszystkich częściowych wskaźników w czterech obszarach określających równowagę rozwoju, którego pozytywnym skutkiem jest jakość życia mieszkańców: 1. Ład społeczny, 2. Ład gospodarczy, 3. Ład środowiskowy (tabela 2), 4. Ład instytucjonalno-polityczny. W rzeczywistości jednak w różnym stopniu oddziałują one na jakość życia mieszkańców. Zależy to m.in. od lokalnej specyfiki danej jednostki samorządu terytorialnego i jej otoczenia zewnętrznego, która na poziomie analizy statystycznej jest trudne bądź niemożliwa do określenia.

W celu zapewnienia jak największej przejrzystości w ocenie głównych wskaźników częściowych wpływających na lokalną jakość życia w badanej próbie gmin i ujednoczenia kryteriów oceny autor przeprowadził dodatkowo ich wewnętrzną, względną kwantyfikację w oparciu o wartości bezwzględne (rzeczywiste). Do celów porównawczych przyjęto 10-punktową skalę (1–10), przy czym, w zależności od charakteru wskaźnika, tj. stymulanta bądź destymulanta, przyznawano punkty rosnąco lub malejąco dla dziesięciu gmin (tabela 3) na podstawie względnego, wewnętrznego porównania w badanej próbie. W przypadku braku danych dotyczących wartości wskaźnika częściowego nie przyznawano żadnych punktów.

Wskaźniki częściowe (13) opisujące ład środowiskowy (tabela 3) określają jego poziom w pięciu dziedzinach. W dziedzinie zmiany klimatu, w wydatkach gmin na ochronę powietrza atmosferycznego najwyższą punktację odnotowały Kozienice, zaś najniższą Grodzisk Mazowiecki. W segmencie ochrony powietrza i wód gruntowych najlepsza sytuacja jest w gminie Police, a względnie najgorsza w gminach Słubice Grodzisk Mazowiecki i Goleniów. Lesistość jest największa w gminie Polkowice, zaś najmniejsza w gminie Grodzisk Mazowiecki. Najlepszą bioróżnorodność mają Świecie i Police, a relatywnie najgorszą Drawsko Pomorskie. Gospodarka odpadami jest najwyżej oceniana w gminie Świecie, a względnie najniżej w gminie Polkowice.

Łączna kolejność punktacji w pięciu dziedzinach ładu środowiskowego dla dziesięciu gmin (tabela 3 i 4, kursywa, dane pogrubione) przedstawia się następująco, od najwyższej: Police, Kozienice, Świecie, Polkowice, Słubice, Goleniów, Gryfino, Piaseczno, Grodzisk Mazowiecki, Drawsko Pomorskie

3.2. Poziom równowagi rozwoju w czterech ładach segmentowych

Zbiórą punktacji poziomu wszystkich czterech ładów (jakości życia w gminie), obliczonych według takiej samej metody jak szczegółowo omawiany ład środowiskowy, prezentuje zestawienie (tabela 4). Znamienny jest fakt, że Piaseczno i Grodzisk Mazowiecki – liderzy w ładach społecznym i gospodarczym – znalazły się prawie na końcu punktacji ładu środowiskowego. Świadczy to o dużym zaburzeniu rozwoju

zrównoważonego w tych gminach. Zestawienie zawiera także informację o miejscach gmin według punktów razem, które określają poziom ładu zrównoważonego – jakość życia w gminach, kolejność od najwyższej: Piaseczno, Grodzisk Mazowiecki, Police, Goleniów, Kozienice, Słubice, Polkowice, Gryfino, Świecie, Drawsko Pomorskie. Gminy mają również przyporządkowane miejsca w poszczególnych czterech ładach. Suma tych miejsc dla każdej z gmin prezentuje pozycję gminy w rozwoju zrównoważonym (cztery łady – „suma miejsc w rozwoju zrównoważonym”) obrazuje poziom tego rozwoju. Im mniejsza „suma miejsc”, tym wyższe miejsce w rozwoju zrównoważonym (dane w nawiasach).

W dalszej analizie wyodrębniono te gminy, w których miejsce w rozwoju zrównoważonym jest wyższe lub równe miejscu w punktacji razem (Police, Kozienice i Goleniów – dane pogrubione). Są to zarazem gminy o względnie wysokim poziomie rozwoju lokalnego – jakości życia (miejsca 3, 5, 4), a jednocześnie mające najlepsze zrównoważenie tego rozwoju (miejsca 1, 3, 4).

Tabela 4. Jakość życia w grupie dziesięciu najzamożniejszych gmin miejsko-wiejskich w Polsce na podstawie wskaźników zrównoważonego rozwoju – porównanie względne

Suma miejsc w r. zrównoważ. (miejsce, max 1)	Pkt max	Słubice 23 (6)	Grodzisk Mazowiecki 17 (3)	Goleniów 20 (4)	Gryfino 27 (6)	Świecie 25 (7)	Drawsko Pomorskie 36 (9)	Police 14 (1)	Kozienice 17 (3)	Piaseczno 15 (2)	Polkowice 21 (5)
Ład społeczny (miejsce max 1)	320	179 (4)	225 (2)	175 (5)	165 (6)	140 (8)	117 (9)	175 (5)	181 (3)	233 (1)	155 (7)
Ład gospodarczy (miejsce max 1)	170	133 (5)	143 (3)	161 (1)	116 (8)	134 (4)	94 (9)	128 (6)	118 (7)	146 (2)	111 (9)
Ład środowiskowy (miejsce max 1)	130	77 (5)	67 (9)	76 (6)	74 (7)	84 (3)	59 (10)	91 (1)	87 (2)	70 (8)	82 (4)
Ład instytucjonalno-polityczny (miejsce max 1)	100	45 (9)	66 (3)	48 (8)	51 (6)	43 (10)	49 (7)	73 (2)	52 (5)	56 (4)	76 (1)
Razem pkt (miejsce, max 1)	720	434 (6)	501 (2)	460 (4)	406 (8)	401 (9)	319 (10)	467 (3)	438 (5)	505 (1)	424 (7)

Źródło: opracowanie własne.

Gminy Piaseczno i Grodzisk Mazowiecki to liderzy „punktacji razem”, jednak ze względu na relatywnie niską ocenę ładu środowiskowego nie mają dobrego zrównoważenia rozwoju lokalnego (tabela 4).

4. Wnioski i rekomendacje

Gminy o najwyższym poziomie ładu środowiskowego (Police i Kozienice) mają zarazem najlepsze równoważenie rozwoju lokalnego (miejsce 1 i 2) oraz względnie wysoki wskaźnik rozwoju zintegrowanego – jakości życia (miejsce 3 i 5), co potwierdza kluczowy charakter determinanty środowiskowej w rozwoju lokalnym. Natomiast gminy o najwyższej jakości życia (rozwój zintegrowany – suma czterech łałów), czyli Piaseczno i Grodzisk Mazowiecki, mają zarazem względnie niski poziom ładu środowiskowego (miejsce 8 i 9), co może być w przyszłości istotną barierą rozwojową dla tych gmin.

Wyniki badań własnych autora w (porównywalnej względnie i wewnątrznie) grupie dziesięciu najzamożniejszych gmin miejsko-wiejskich w Polsce potwierdzają istotny wpływ ładu środowiskowego jako kluczowej determinanty i zarazem bariery rozwoju zrównoważonego – jakości życia w badanych gminach. Aby jednak dodatkowo zweryfikować powyższą tezę, konieczne jest przeprowadzenie kolejnych badań w co najmniej dwóch porównywalnych grupach, po dziesięć gmin miejsko-wiejskich, każda o średniej i najniższej zamożności *per capita* w Polsce.

Postuluje się rozszerzenie wskaźników rozwoju zrównoważonego GUS: w ładzie społecznym – o wskaźniki cząstkowe GUS z dziedziny kultury i sztuki, w ładzie gospodarczym – o wskaźniki cząstkowe z dziedziny rolnictwa, w ładzie środowiskowym – o wskaźniki cząstkowe z dziedziny ochrony powietrza i wód gruntowych (korzystający z instalacji gazowej i kanalizacyjnej), w ładzie instytucjonalno-politycznym – o wskaźnik cząstkowy z dziedziny instrumenty ekonomiczne (wartość mienia komunalnego), uznano bowiem, że wpływają one istotnie i kompleksowo na kształtowanie wszystkich czterech łałów segmentowych.

Skoro ład środowiskowy ma tak istotne i kluczowe znaczenie w podnoszeniu jakości życia w gminach, to jego prawidłowe kształtowanie powinno być priorytetowe dla samorządów lokalnych, powinno być także wspierane i promowane przez państwo oraz pogłębiane w badaniach naukowych. Jest to niewątpliwie ważne wyzwanie dla uczelni wyższych, szczególnie tych, które silnie identyfikują się z regionem i z Polską Lokalną. Młode pokolenie Polaków, z uwagi na uczestnictwo w edukacji ekologicznej od najmłodszych lat, lepiej rozumie aspekt środowiskowy jakości życia w porównaniu do starszych generacji i przy odpowiedniej edukacji na poziomie wyższym chętniej włączy się w jego aktywne kształtowanie w kolejnych dekadach.

Wnioski z badań mogą być naukową inspiracją do dalszych, pogłębionych i bardziej kompleksowych projektów badawczych dotyczących znaczenia ładu środowiskowego w kształtowaniu jakości życia w polskich gminach, które powinny być realizowane w pogłębionej współpracy między ośrodkami naukowymi i samorządami gminnymi. Mogą być one pomocne w bieżącej praktyce zarządzania rozwojem lokalnym.

Bibliografia

- Brundtland, *Our common future*, Oxford 1987.
- Czaja S., Fiedor B., Graczyk A., Jakubczyk Z., *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, Warszawa 2002.
- Duczowska-Piasecka M., *Marketing terytorialny – jak podejść do rozwoju z korzyścią dla wszystkich*, Warszawa 2013.
- Hausner J. (red.), *Raport o stanie samorządności w Polsce*, Kraków 2013.
- Janoś-Kresło M., *Usługi społeczne a zrównoważony rozwój regionów*, Warszawa 2008.
- Kurzynowski A., *Polityka społeczna*, Warszawa 2002.
- Swianiewicz P., *Ranking dochodów jst 2016*, „Wspólnota” 2017, nr 14.
- Śmietanka T., *Polityka społeczna gminy jako czynnik rozwoju lokalnego (na przykładzie gmin miejsko-wiejskich: Grójec, Koźnice, Szydłowiec)*, Poznań–Koźnice 2016, <http://www.zmp.poznan.pl/strony/publikacje-zwiazku-miast-polskich>.
- Zalewski A., *Czy zrównoważony rozwój lokalny jest możliwy?* [w:] R. Brol (red.), *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*, Wrocław 2008.

<https://wskaznikizrp.stat.gov.pl>.

Streszczenie: Aspekt środowiskowy w równoważeniu rozwoju polskich gmin był dotychczas mało dostrzegany, istnieje zatem potrzeba, będąca zarazem wyzwaniem dla regionalnych i lokalnych ośrodków naukowych, aby nadal badać jego wpływ na kształtowanie jakości życia w polskich gminach. Celem artykułu jest określenie poziomu równoważenia rozwoju lokalnego (jakości życia) poprzez ład środowiskowy w wybranych dziesięciu gminach na tle ich lokalnych, środowiskowych uwarunkowań rozwojowych. Jako tezę główną przyjmuje się, że ład środowiskowy jako kluczowa determinanta i zarazem bariera rozwoju ma wpływ na jakość życia w badanych gminach. Próbę badawczą stanowi dziesięć najzamożniejszych *per capita* gmin miejsko-wiejskich w Polsce. Cel opracowania jest realizowany za pomocą następujących metod badawczych: studia literatury przedmiotu, badania własne, analiza wskaźników rozwoju zrównoważonego GUS (2010–2016), obserwacja uczestnicząca autora, ranking zamożności gmin P. Swianiewicza.

Słowa kluczowe: ład środowiskowy, rozwój zrównoważony, jakość życia, gmina

Environmental order as a key determinant of quality of life in the commune (on the example of the ten wealthiest urban-rural communes in Poland)

Abstract: The environmental aspect in balancing the development of Polish communes has been hardly noticed so far. Therefore, there is a need and challenge for the regional and local research centers to further explore its impact on the quality of life in Polish municipalities. The aim of the article is to determine the level of balancing local development (quality of life)

through environmental order in ten selected municipalities against their background local, environmental development conditions. As the main thesis it is assumed that environmental order as a key determinant and at the same time a barrier to development has an impact on quality living in the examined communes. The research sample is the ten wealthiest per capita urban-rural communes in Poland. The purpose of the study is implemented through the following research methods: literature studies, own research, analysis of sustainable development indicators CSO (2010–2016), author's observation - ranking of the wealth of the municipalities (by P. Swianiewicz).

Keywords: environmental order, sustainable development, quality of life, commune

ROZDZIAŁ 5

EWELINA MARKOWSKA¹
Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

Funkcjonowanie gmin w wybranych państwach Unii Europejskiej

Wstęp

Ważnym elementem struktury i funkcjonowania współczesnych państw członkowskich Unii Europejskiej jest samorząd lokalny oraz regionalny. W literaturze przedmiotu wszystko co odnosi się do terminu „lokalny”, jest niejednokrotnie rezerwowane dla najniższego szczebla struktur administracji publicznej, a zatem poziomu gminnego. W innych z kolei ujęciach wskazuje się na występowanie różnych rodzajów lokalności, odnoszonej do innych poziomów władztwa publicznego, w tym pośredniego (powiat, departament), regionalnego czy centralnego. Powszechnie uważa się, iż samorząd terytorialny jako forma władztwa publicznego polega w głównej mierze na takim zorganizowaniu danej zbiorowości, by była ona zdolna do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów (zaspokajania zbiorowych potrzeb oraz interesów) bezpośrednio bądź poprzez jej przedstawicieli.

W poszczególnych państwach członkowskich Unii Europejskiej występuje zróżnicowana pozycja podsektora samorządowego w systemach gospodarczych oraz finansowych. Wynika to przede wszystkim ze zróżnicowanej organizacji terytorialnej podsektora samorządowego. Jednoszczeblowy samorząd terytorialny występuje m.in. w Irlandii, Luksemburgu, Estonii, Słowenii, dwuszczeblowy w Danii, Holandii, Słowacji, Szwecji, zaś trójszczeblowy w Belgii, Hiszpanii, Polsce, Wielkiej Brytanii².

1 Doktor. Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu, Zespół Szkół Ekonomicznych w Radomiu.

2 *Local and regional government in Europe*, Council of European Municipalities and Regions.

Uwzględniając zarówno sprawność, jak i efektywność działania samorządu terytorialnego, a także związany z tym model zarządzania publicznego w podsektorze samorządowym określonych państw członkowskich Unii Europejskiej, w oparciu o literaturę wyróżnia się pięć grup państw³.

Najbardziej rozwinięty model samorządności terytorialnej występuje w Danii, Szwecji, Finlandii oraz Luksemburgu. Najistotniejsze cechy tego modelu to:⁴

- wysoki udział dochodów oraz wydatków podsektora samorządowego w stosunku do dochodów, a także wydatków sektora finansów publicznych ogółem;
- wysoki poziom fiskalnej autonomii samorządu lokalnego;
- duże wsparcie samorządu terytorialnego ze strony państwa opiekuńczego w zakresie podstawowych usług społecznych;
- znaczna pozycja organów korporacyjnych;
- wysoki poziom kultury politycznej w relacji państwo–samorząd terytorialny;
- wykorzystywanie przez administrację publiczną nowoczesnych metod oraz narzędzi zarządzania publicznego;
- duża aktywność obywateli i instytucji obywatelskich;
- znaczny stopień zaufania publicznego w stosunku do funkcjonujących instytucji publicznych;
- zadowolenie obywateli z jakości dóbr oraz usług publicznych.

Kolejną grupę państw o rozwiniętym modelu samorządności terytorialnej stanowią Niemcy, Irlandia, Holandia oraz Austria. W tych krajach samorząd terytorialny działa w sposób zgodny ze standardami nowoczesnego zarządzania publicznego, aczkolwiek jego sprawność i wydajność są niższe niż w przypadku państw skandynawskich. Do trzeciej grupy, charakteryzującej się średnim poziomem sprawności i wydajności samorządności terytorialnej, należą Belgia, Cypr, Francja, Wielka Brytania, Estonia oraz Malta. Czwarta grupa obejmuje państwa, w których wskaźniki skuteczności lokalnego zarządzania publicznego kształtują się na poziomie poniżej średniego poziomu w Unii Europejskiej. Należą do nich Słowenia, Hiszpania, Portugalia, Polska, Węgry, Republika Czeska, Słowacja, Łotwa oraz Litwa. Kraje należące do tej grupy wprowadzają reformy w celu usprawnienia efektywności oraz sprawności działania samorządności terytorialnej. Ostatnią, piątą grupę reprezentują państwa, w których występuje niski wskaźnik efektywności zarządzania w sektorze samorządowym. Należą do nich pozostałe państwa członkowskie Unii Europejskiej⁵.

Poniżej zaprezentowano funkcjonowanie gmin w poszczególnych państwach.

Luksemburg (Lëtzebuerg), Wielkie Księstwo Luksemburga (Grossherzogtum Luxemburg, Groussherzog dem Lezebuurg) – położone w Europie Zachodniej, graniczy z Francją od południa, Niemcami od wschodu oraz z Belgią od zachodu i północy. Luksemburg to najmniejsze państwo członkowskie Unii Europejskiej, zajmuje bowiem obszar zaledwie 2,6 tys. km². Miano monarchii konstytucyjnej nosi od roku 1866.

3 *Facing the Challenge – How to effectively support public administration reform by ESF funds*, Work Package 4. Integrated Project Review, Deliverable 4, Final Report, s. 5–6.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*.

Tabela 1. Terytorialne struktury organizacyjne samorządu terytorialnego wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej

Państwo członkowskie Unii Europejskiej	Liczba struktur samorządowych		
	Poziom I	Poziom II	Poziom III
Belgia	Geementen – 589	Provincies – 10	–
Czechy	Obec – 6258	Kraj – 14	–
Dania	Kommuner – 98	Regioner – 5	–
Francja	Commune – 36 658	Departement – 95	Region – 27
Finlandia	Kunta – 313	Maakunnanliitto – 13	–
Holandia	Gemeenten – 390	Provincie – 12	
Irlandia	Borough – 5 Town – 80 City – 5 Country – 29	–	–
Luksemburg	Gemeinden – 105	–	–
Niemcy	Gemeinden, Städte – 11 313	Kreise – 295	Länder – 16
Polska	Gmina	Powiat	Województwo – 16
Słowacja	Obec – 2 751 Mesto – 140 mestskáčasť – 39	Samosprávny kraj – 8	–
Szwecja	Kommuner – 290	andsting – 11 Regioner – 9	–
Włochy	Comuni – 8 006	Provincia – 100	Regioni – 20

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.ccre.org/en/article/introducing_cemr (29.09.2019).

Ustrój państwa reguluje jedna z najstarszych obowiązujących w Europie ustaw zasadniczych: Konstytucja Wielkiego Luksemburga (17 października 1868 r.). Luksemburg składa się z dwunastu kantonów, te z kolei dzielą się na 105 gmin. Przed 3 października 2015 roku państwo było dodatkowo podzielone na trzy dystrykty. Samorząd terytorialny funkcjonuje na szczeblu gmin. Rada gminy jest organem ustawodawczym gminy i składa się z radnych wybieranych na okres sześciu lat z wykorzystaniem systemu proporcjonalnego lub pierwszego przejścia w przeszłość, w zależności od wielkości demograficznej gminy. Rada reprezentuje gminę, której przewodniczy burmistrz. Collège des bourgmestres et échevins jest organem wykonawczym oraz organem administracyjnym gminy. Składa się z burmistrza i radnych, których liczba różni się w zależności od wielkości demograficznej gminy, nominowanych przez rząd krajowy spośród członków rady gminy. Kolegium jest zarówno organem gminy (samorządu terytorialnego), jak i organem państwowym (wdrażanie przepisów prawa, rozporządzeń ministerialnych i dekretów, z wyjątkiem policji). Burmistrz jest wyznaczany przez rząd krajowy spośród członków rady gminy na sześcioletnią kadencję. Kieruje kolegium burmistrza i radnych miejskich oraz rady miejskiej. Może działać zarówno jako organ miejski, jak i jako organ państwowy. Zajmuje się w szczególności wdrażaniem przepisów prawnych i przepisów policyjnych. Gminy Luksemburga są finansowane z trzech źródeł, a każde z nich stanowi blisko 1/3 przychodów: z podatku handlowego

pobieranego przez państwo w imieniu gmin, z części dochodów państwowych (VAT, przychody osobiste i fundusz drogowy) oraz z niezależnych funduszy (czynsze, opłaty za wodę, gaz, elektryczność, transport publiczny, oczyszczanie i służby publiczne)⁶.

Dania to państwo unitarne, w skład którego wchodzi gminy (*kommuner*) i regiony (*regioner*). Poziom lokalny obejmuje 98 gmin, zaś poziom regionalny pięć regionów. Przed 1970 rokiem, zanim wprowadzono reformy, występowało znaczne rozdrobnienie jednostek. Istniało blisko 1300 parafii w ramach 25 dystryktów, a także 86 hrabstw⁷. Obecnie, po reformach wprowadzonych w samorządzie duńskim, na szczeblu lokalnym występuje rada gminy (*kommunalbestyrelsenorbyradet*), która składa się z członków wybieranych w bezpośrednich wyborach powszechnych na cztery lata oraz z systemu proporcjonalnej reprezentacji. Odpowiada za budżet gminy, prowadzenie lokalnych instytucji i przyjmowanie lokalnych polityk. Komitety wykonawcze (*kommunaleudvalg*) są odpowiedzialne za administrację lokalną. Ich członkowie są mianowani przez radę miejską na okres czterech lat. Stałe komisje wspierają radę gminną w przygotowaniu decyzji. Rada jest zobowiązana do utworzenia komitetu finansowego, ale może również powołać specjalne komitety, takie jak komitet ds. edukacji, komitet ds. zatrudnienia oraz komitety ds. zdrowia i spraw społecznych. Rada miejska wybiera burmistrza (*borgmesteren*) na cztery lata. Kieruje on administracją gminy oraz radą miejską. Regionalna rada (*regionsrådet*) jest organem obradującym w regionie i składa się z członków wybieranych w powszechnych wyborach bezpośrednich na okres czterech lat przez system proporcjonalnej reprezentacji. Może ustanowić specjalne komitety, takie jak komitet szpitali, komitet rozwoju regionalnego i komitet ds. zrównoważonego rozwoju, któremu mogą pomóc specjalne sekretariaty. Rada regionalna powołuje również swojego przewodniczącego. Komitety wykonawcze (*udvalg*) składają się z członków wybranych przez radę regionalną na cztery lata. Nadzorują administrację regionu i pomagają radzie regionalnej w przygotowaniu i realizacji jej decyzji⁸.

Republika Czeska powstała w rezultacie podziału Czechosłowacji 1 stycznia 1993 roku. W tym samym roku weszła w życie konstytucja. Dokument był w następnych latach pięciokrotnie nowelizowany. Republika Czeska jest państwem jednolitym, w skład którego wchodzi gminy (*obec*) i regiony (*kraj*). Obecnie funkcjonuje 6 258 gmin oraz czternaście regionów. Rada gminy (*zastupitelstvo obce*) składa się z członków wybieranych w bezpośrednich wyborach powszechnych na czteroletnią kadencję. Komitet miejski (*rada obce*) jest organem wykonawczym gminy i składa się z członków wybranych przez radę gminy na czteroletnią kadencję. Burmistrz i wiceburmistrz są również członkami komitetu, który może tworzyć specjalne komisje, takie jak prowidza finansowa, prowidza kulturalna i prowidza mniejszości. Burmistrz (*starosta* dla mniejszych gmin lub miast i *prym wiedni* dla większych miast) jest wybierany przez izbę gminną na czteroletnią kadencję. Kieruje komisją miejską i administracją oraz reprezentuje gminę. W gminach z mniej niż piętnastoma członkami rady miejskiej władzę wykonawczą zapewnia

6 W. Schuster, F. Vallier, *Local and regional government in Europe. Structures and competences*, CEMR, s. 32.

7 *The Local Government Reform – in Brief*, Kopenhaga 2006, s. 5.

8 W. Schuster, F. Vallier, op.cit., s. 14.

burmistrz. Zgromadzenie regionalne (*zastupitelstvo kraje*) jest organem obradującym w regionie i składa się z członków wybieranych w bezpośrednich wyborach powszechnych na czteroletnią kadencję. Kontroluje budżet regionalny i dotacje przyznawane gminom. Może również przedkładać projekty aktów prawnych do krajowej izby deputowanych. Komitet regionalny (*rada kraje*) jest organem wykonawczym regionu i składa się z prezydenta (*hejtman*), wiceprzewodniczących i innych członków wybranych przez zgromadzenie regionalne na cztery lata. Wspomaga go organ regionalny (*krajský urad*) kierowany przez dyrektora i podzielony na kilka działów odpowiedzialnych za określone dziedziny, takie jak sprawy społeczne, transport, planowanie przestrzenne i środowisko. Prezydent (*hejtman*) jest wybierany przez zgromadzenie regionalne na okres czterech lat. Reprezentuje region na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Miasto Praga jest zarówno gminą, jak i regionem z tylko jednym zgromadzeniem⁹.

Finlandia jest państwem, którego system władz publicznych i podziału terytorialno-administracyjnego był ukształtowany poprzez skomplikowaną historię oraz położenie geopolityczne. Jest krajem unitarnym, podzielonym od roku 1997 na sześć prowincji, a mianowicie Finlandię Południową, Zachodnią, Wschodnią, Laponię, Oulu, a także Wyspy Alandzkie. W Finlandii samorząd terytorialny jest złożony z gmin (*kunt*), których administracja opiera się przede wszystkim na samorządności jej mieszkańców. Lokalny system sprawowania władzy ma jednopoziomowy charakter. Zakłada on występowanie jednego rodzaju gmin. Gmina może jednak w swojej nazwie zawierać słowo „miasto”, aczkolwiek fakt ten związany jest jedynie z prestiżem, ponieważ prezydent Finlandii przyznaje niniejsze określenie jako formę uhonorowania danej gminy¹⁰. Rada gminy (*kunnanvaltuusto*) składa się z członków wybieranych w systemie proporcjonalnej reprezentacji na okres czterech lat. Ten organ deliberacyjny powołuje zarząd i wybiera burmistrza. Rada ma wiele uprawnień dotyczących spraw ważnych dla społeczności gminnej, a także finansów lokalnych. Uprawnienia fińskich gmin dotyczą również m.in. ochrony zdrowia i opieki zdrowotnej, oświaty oraz infrastruktury komunalnej¹¹. Zarząd (*kunnanhallitus*) składa się z członków mianowanych przez radę gminy. Odpowiada za prowadzenie administracji miejskiej i jej finansów. Zarząd jest wspierany w swoich pracach przez komisje branżowe¹². Gminy fińskie są podstawowymi i właściwymi jednostkami samorządów lokalnych, którym powierzono obowiązek stanowienia prawa. Mają prawo do nakładania podatków oraz przeprowadzania wyborów bezpośrednich do rad gmin. Wszelka ich działalność obejmuje m.in. finansowanie związków międzygminnych, lokalnych czy też regionalnych. Samorząd stopnia regionalnego tworzą przede wszystkim związki międzygminne. Pierwszy z nich powstał w 1930 roku¹³. Każda gmina, niezależnie od jej wielkości, ma

9 <http://www.ccre.org/en/pays/map> (29.09.2018).

10 J. Nousiainen, *The Finnish System of Government: From Mixed Constitution to Parliamentarism* [w:] *The Constitution of Finland*, Vammala 2001, s. 14.

11 S. Tyry-Salo, *The World of Finnish Local and Regional Authorities*, Iisalmi 2002, s. 8.

12 G. Mike, L. Helge, *Local Political Leadership: Nordic Style*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2004, t. 28, nr 1, s. 121.

13 S. Siv, *Local Government in Finland*, Åbo 2004, s. 5.

te same kompetencje w realizacji swoich zadań, jednak ich realizacja jest uzależniona od indywidualnych możliwości. Na poziomie lokalnym oraz regionalnym działa także administracja państwowa, aczkolwiek organy rządowe na tym szczeblu nie mają kompetencji służących koordynacji działalności gminnych. Ich głównym zadaniem jest ocena decyzji podjętych przez gminę w kwestii finansowania oraz realizacji projektów¹⁴. W Finlandii występuje przekonanie, że samorząd lokalny wymaga uzgodnienia formalnych zasad przywództwa politycznego, a także przeświadczenie o potrzebie oddzielenia politycznych obowiązków dyrektora od obowiązków o charakterze administracyjnym. Konsekwencją rozwoju kontaktów międzynarodowych lokalnych władz i współuczestnictwa gmin w wielu organizacjach europejskich była dyskusja na temat politycznego przywództwa. Obecnie wiele gmin rozważa niniejszą możliwość¹⁵.

Francja to stały członek Rady Bezpieczeństwa ONZ, Unii Europejskiej i Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). W ciągu wielu wieków odgrywała ważną rolę w Europie. Fundamentem funkcjonowania aktualnie obowiązującej struktury samorządowo-terytorialnej Francji są założenia wdrożone ustawami po 1982 roku. W latach 1982–1985 przeprowadzono reformy administracji lokalnej. System obowiązujący do 1982 roku miał centralistyczny charakter. Mimo że na szczeblu gminy istniała rada, która wybierała mera oraz jego zastępców, to jednak jej decyzje przed ich wprowadzeniem w życie przez mera musiały uzyskać akceptację prefekta. Zasadnicze rozwiązania wielkiej reformy decentralizacyjnej zostały zapoczątkowane ustawą z dn. 2 marca 1982 roku, dotyczącą praw i wolności gmin, departamentów i regionów. Zmiany te miały na celu rozłączny podział uprawnień dostosowany do rodzaju i możliwości działania społeczności lokalnych. W oparciu o przyjęte rozwiązania zostały zniesione postanowienia dotyczące sprawowania przez władze państwowe nadzoru administracyjnego w odniesieniu do podejmowanych aktów prawnych oraz nadzoru finansowego nad wykorzystywaniem przez wspólnoty lokalne środków finansowych. Nadzór administracyjny został zastąpiony kontrolą legalności sprawowaną przez sąd. Podejmowane przez lokalne rady uchwały są badane pod względem ich zgodności z obowiązującym prawem. Bezpośrednią kontrolę wstępną sprawuje prefekt, który w razie wątpliwości co do zgodności uchwały z prawem przesyła sprawę do Trybunału Administracyjnego. Struktura francuskiego samorządu terytorialnego składa się z trzech szczebli, a mianowicie gminy, departamentu oraz regionu. Odpowiada ona administracyjnemu podziałowi terytorium Francji. Podstawową jednostką samorządową (wspólnotą lokalną) są gminy wiejskie i miejskie, w których preferuje się koncepcję opierającą się na współpracy między zbiorowościami lokalnymi w kierunku tworzenia odrębnych ugrupowań gmin działających w ramach wspólnot miast, wspólnot aglomeracyjnych, syndykatów gmin oraz wspólnot gmin¹⁶. Rada francuskiej gminy składa się z radnych wybieranych w bezpośrednich wyborach powszechnych na sześcioletnią

14 A. Lis, *Samorząd terytorialny w Finlandii* [w:] P. Szreniawski (red.), *Samorząd terytorialny w Europie – studia z nauk administracyjnych*, Lublin 2009, s. 346–347.

15 L. Jaana, J. Pekka, *Leadership Competences in Changing Local Government*, Madrid 2007, s. 6.

16 A. Jajuga, *Gmina jako podstawowa społeczność lokalna we Francji* [w:] P. Szreniawski (red.), *Samorząd terytorialny w Europie – studia z nauk administracyjnych*, Lublin 2009, s. 427–429.

kadencję. Burmistrz i jego zastępcy reprezentują władzę wykonawczą gminy. Burmistrz jest wybierany przez radę miejską na sześcioletnią kadencję. Kieruje on administracją miejską i jest wspierany przez swoich zastępców. Gminy we Francji korzystają z klauzuli o ogólnych kompetencjach, co oznacza, iż mogą interweniować ponad swoje kompetencje we wszystkich dziedzinach o znaczeniu lokalnym¹⁷.

Niemcy to państwo federalne składające się ze szczebla federalnego i regionalnego. Gminy (*Gemeinden*), miasta (*Städte*) i powiaty (*Kreise*) są konstytucyjną częścią regionów (*Länder*). Aktualnie jest trzynaście landów (krajów związkowych) i trzy miasta-kraje, mające równocześnie status landu. Należą do nich: Berlin, Hamburg oraz Brema. Landy posiadają możliwość swobodnego kształtowania swojego wewnętrznego ustroju, przy czym muszą spełnić następujący warunek: wewnętrzne ustawodawstwo landu musi być zgodne z konstytucją federalną. Początki nowożytnego niemieckiego samorządu terytorialnego opierają się na dokonaniach pruskiego ministra barona Heinricha Friedricha Karla von Steina, który uznał gminę miejską jako istotę polityczną oraz nadał jej nowoczesny ustrój reprezentacyjny¹⁸. Niemiecki system samorządowy jest złożony i różnorodny. Wpływ na to miały czynniki o charakterze historycznym, narodowym, społecznym, a także politycznym. Sam system federalny Niemiec generuje wysoki poziom skomplikowania struktury samorządu. Niemniej wspomniane złożoność i różnorodność nie stanowią bariery oraz zagrożenia dla właściwego działania niemieckich gmin. Charakteryzuje je duży zakres swobody organizacyjnej oraz samorządności, przy czym nacisk jest kładziony na silne ukierunkowanie na zaspokajanie potrzeb i oczekiwań społeczności lokalnych, co stało się skutkiem wielu reform samorządowych na poziomie gminnym w latach 90.¹⁹ Współcześnie samorząd w Niemczech jest definiowany jako prawo obywateli do kierowania oraz regulowania spraw obejmujących sferę publiczną na poziomie lokalnym oraz regionalnym²⁰.

Włochy jako zjednoczone państwo powstało w roku 1861 (monarchia konstytucyjna), kiedy to król Wiktor Emmanuel zjednoczył państwa-miasta Półwyspu Apenińskiego oraz Sycylię. Państwo jest podzielone na 20 regionów autonomicznych (w tym pięć regionów o statutach specjalnych) obejmujących sto prowincji. We Włoszech funkcjonuje 8 006 gmin. Terytorium państwa zgodnie z konstytucją z roku 1948 dzieli się na regiony, prowincje oraz gminy. Prowincje oraz gminy są autonomicznymi korporacjami. Gmina jako korporacja samorządowa ma własne terytorium i wykonuje na nim uprawnienia, które wynikają z przyznania jej osobowości prawa prywatnego oraz publicznego. W terminologii samorządowej Włoch występuje rozróżnienie na gminy (*comune*) i miasta (*citta*), mające swe podłoże w tradycji historycznej, ponie-

17 W. Schuster, F. Vallier, op.cit., s. 19.

18 A. von Saldern, *Ruckblicke. Zur Geschichte der kommunalen Selbstverwaltung in Deutschland* [w:] H. Wollmann, R. Roth (red.), *Kommunalpolitik. Politisches Handeln in den Gemeinden*, Bonn 1998, s. 23.

19 K. Kociubiński, *Samorząd Terytorialny w Republice Federalnej Niemiec. Przegląd modeli ustrojowych współczesnych gmin* [w:] K. Kociubiński (red.), *Samorząd Terytorialny w Europie i Polsce*, Toruń 2008, s. 160–161.

20 H. Wollmann, *Kommunalpolitik – zu neuen (direct) demokratischen Ufern?* [w:] H. Wollmann, R. Roth (red.), *Kommunalpolitik. Politisches Handeln in den Gemeinden*, Bonn 1998, s. 39.

waż nie zawsze można uzasadnić je rodzajem wykonywanych zadań. Wśród organów gminy wyszczególnia się radę gminną (*consilio communale*), zarząd gminy (*giunta*), syndyka (*sindaco*) i sekretarza gminy. Rada (*Consiglio*) jest wybierana w powszechnych wyborach bezpośrednich na okres pięciu lat. Jest to główny organ decyzyjny gminy, odpowiedzialny za planowanie i kontrolę spraw związanych z zarządzaniem. Rada miasta w szczególności przyjmuje budżet miasta. Zarząd miasta (*Giunta comunale*) jest organem wykonawczym gminy. Realizuje decyzje podjęte przez radę. Jego członkowie są nazywani zastępcami burmistrzów (*Assessori*) i są mianowani przez burmistrza. Burmistrz (*Sindaco*) jest wybierany w powszechnych wyborach bezpośrednich na okres pięciu lat. Przekazuje on część swoich uprawnień mianowanemu przez siebie zastępcy. Burmistrz kieruje również lokalną służbą cywilną²¹.

Angielski system samorządowy wywodzi się z czasów podboju Anglii przez Normanów. Królowie angielscy nie przeciwstawiali się wówczas rozwojowi stosunków feudalnych na wzór kontynentalny. Terytorialny podział Anglii nie oznaczał bowiem feudalnej decentralizacji. Przedstawicielem króla w hrabstwie od średniowiecza był sędzia pokoju. Przewodniczył on zgromadzeniu hrabstwa, które składało się z panów feudalnych. Zgromadzenia hrabstwa realizowało funkcję sądu hrabstwa. Hrabstwa dzieliły się na okręgi zwane *hundreds*. Okręgi te przetrwały aż do XIX wieku. Na czele okręgu stał *reeve*, a później baliw (królewski przedstawiciel okręgu). Współczesny kształt samorządu lokalnego na Wyspach Brytyjskich ukształtował się w latach 70. XX wieku. Parlament uchwalił wówczas ustawę o samorządzie lokalnym dla Anglii, Walii i Szkocji. Zredukowano w tym czasie liczbę jednostek samorządowych. Utworzono Komisję do spraw Granic Samorządów Lokalnych. Organem przedstawicielskim dystryktu oraz hrabstwa jest rada. Pochodzi ona z wyborów bezpośrednich. Wybory w hrabstwach Anglii i Walii odbywają się co cztery lata, zawsze w pierwszy czwartek maja. Główną cechą, która charakteryzuje działalność samorządu lokalnego w Anglii niemalże od początku jego wyodrębnienia, było przyznanie władzom lokalnym znacznej samodzielności w obszarze podejmowania decyzji obejmujących kwestie lokalne. Autonomiczność władz lokalnych opiera się na występowaniu dwustronnych zależności. Rząd rezygnuje bowiem ze szczegółowej ingerencji w funkcjonowanie władz samorządowych, pozostawiając ostatecznie swobodę podejmowania decyzji w obrębie katalogu spraw uznanych za lokalne (*local government autonomy*). Rozdzielność obszarów funkcjonowania administracji rządowej i samorządowej wynika również z niewykonawczego (*non-executant*) charakteru tej pierwszej. Nie dysponuje ona bowiem wystarczającymi informacjami i zasobami, które umożliwiłyby zarówno efektywną ingerencję w sprawy lokalne, jak i bieżącą kontrolę działalności władz samorządowych. Związane jest to z brakiem jednolitego w skali całego państwa systemu terenowych organów rządu. W przeciwieństwie do administracji rządowej władze lokalne dysponują instrumentami, które w konsekwencji umożliwiają realizację zadań samorządowych²².

21 W. Schuster, F. Vallier, op.cit., s. 28.

22 A. Pawusiak, *Tradycje samorządu terytorialnego w Anglii* [w:] P. Szreniawski (red.), *Samorząd terytorialny w Europie – studia z nauk administracyjnych*, Lublin 2009, s. 427–430.

Zakończenie

Współcześnie samorząd terytorialny stanowi ważne ogniwo systemu władzy publicznej. Ustrojowa pozycja samorządu jest odzwierciedleniem idei udziału obywateli oraz ich organizacji w rozwiązywaniu wielu zadań publicznych, obejmujących przede wszystkim problemy zbiorowości społeczności terytorialnych. Historyczne doświadczenia wielu państw członkowskich Unii Europejskiej ukazują, iż samorząd terytorialny jest zdolny realizować szeroki zakres zadań publicznych, mających na celu zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej.

Obecnie samorząd terytorialny w większości państw członkowskich jest trwałym elementem instytucjonalnym porządku ustrojowego. Samorząd m.in. gmin, miast, prowincji, departamentów jest ważnym czynnikiem postępu gospodarczego oraz cywilizacyjno-kulturowego danego państwa. Samorzady terytorialne pretendują do roli partnera w stosunku do władz unijnych w procesach obejmujących kwestie dotyczące podejmowania działań w ramach praktycznego stosowania unijnych aktów prawnych. Wraz z pogłębiającą się integracją europejską wzrasta rola samorządów terytorialnych we wszystkich państwach członkowskich.

Bibliografia

- Facing the Challenge – How to effectively support public administration reform by ESF funds*, Work Package 4. Integrated Project Review, Deliverable 4, Final Report.
- Jaana L., Pekka J., *Leadership Competences in Changing Local Government*, Madrid 2007.
- Jajuga A., *Gmina jako podstawowa społeczność lokalna we Francji* [w:] P. Szreniawski (red.), *Samorząd terytorialny w Europie – studia z nauk administracyjnych*, Lublin 2009.
- Kociubiński K., *Samorząd Terytorialny w Republice Federalnej Niemiec. Przegląd modeli ustrojowych współczesnych gmin* [w:] K. Kociubiński (red.), *Samorząd Terytorialny w Europie i Polsce*, Toruń 2008.
- Lis A., *Samorząd terytorialny w Finlandii* [w:] P. Szreniawski (red.), *Samorząd terytorialny w Europie – studia z nauk administracyjnych*, Lublin 2009.
- Local and regional government in Europe*, Council of European Municipalities and Regions.
- Mike G., Helge L., *Local Political Leadership: Nordic Style*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2004, t. 28, nr 1.
- Nousiainen J., *The Finnish System of Government: From Mixed Constitution to Parliamentarism* [w:] *The Constitution of Finland*, Vammala 2001.
- Pawusiak A., *Tradycje samorządu terytorialnego w Anglii* [w:] P. Szreniawski (red.), *Samorząd terytorialny w Europie – studia z nauk administracyjnych*, Lublin 2009.
- Saldern A. von, *Ruckblicke. Zur Geschichte der kommunalen Selbstverwaltung in Deutschland* [w:] H. Wollmann, R. Roth (red.), *Kommunalpolitik. Politisches Handeln in den Gemeinden*, Bonn 1998.
- Schuster W., Vallier F., *Local and regional government in Europe. Structures and competences*, CEMR. *The Local Government Reform – in Brief*, Kopenhagen 2006.
- Tyry-Salo S., *The World of Finnish Local and Regional Authorities*, Iisalmi 2002.

Siv S., *Local Government in Finland*, Åbo 2004.

Wollmann H., *Kommunalpolitik – zu neuen (direct) demokratischen Ufern?* [w:] H. Wollmann, R. Roth (red.), *Kommunalpolitik. Politisches Handeln in den Gemeinden*, Bonn 1998.

<http://www.ccre.org/en/pays/map>

Streszczenie: Samorząd lokalny i regionalny jest ważnym elementem struktury i funkcjonowania państw członkowskich Unii Europejskiej. W poszczególnych państwach członkowskich Unii Europejskiej istnieje zróżnicowana pozycja podsektora samorządu terytorialnego w systemach gospodarczych i finansowych. Wynika to z różnorodnej organizacji terytorialnej podsektora samorządu terytorialnego. W artykule przedstawiono funkcjonowanie wybranych gmin w Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: jednostki samorządu terytorialnego, struktury organizacyjne samorządu terytorialnego

Functioning of communes in selected European Union countries

Abstract: Local and regional government is an important element of the structure and functioning of the Member States of the European Union. In individual Member States of the European Union there is a diverse position of the local government sub-sector in economic and financial systems. This is due to the diverse territorial organization of the local government sub-sector. The article presents the functioning of selected municipalities in the European Union.

Keywords: local government units, organizational structures of local government

ROZDZIAŁ 6

MIROSŁAW K. SZPAKOWSKI¹

Zarządzanie w organizacjach pozarządowych

*Wielu mianowicie ludzi zjednoczonych, z których każdy z osobna
niczym szczególnym się nie wyróżnia, może mimo to
być lepszym od tamtych, nie jako jednostki, ale jako ogół.*

Arystoteles

Wstęp

W 1989 roku weszła w życie ustawa o stowarzyszeniach (Dz.U. 1989, Nr 20, poz. 104), której wprowadzenie zaowocowało dużym wzrostem aktywności obywatelskiej oraz powstaniem wielu nowych organizacji pozarządowych. Aktywność ta wzbudza zainteresowanie badaczy oraz autorów publikacji naukowych. Niniejsze opracowanie wpisuje się w tę tendencję, ponieważ w opinii autora zarządzanie organizacjami pozarządowymi zasługuje na szczególną uwagę zarówno z socjologicznego, jak i ekonomicznego punktu widzenia.

Podjmując zatem próbę zrozumienia tego zjawiska, warto na wstępie odnieść się do słów Jerzego Hausnera, który twierdzi, że żeby organizacje te (pozarządowe) mogły „[...] realizować swoje statutowe cele, zwłaszcza w zakresie dostarczania usług społecznych, muszą współpracować z administracją publiczną. Potrzebują tej współpracy również po to, aby pozyskać publiczne środki na finansowanie swej działalności”².

¹ Doktor. DBA.

² J. Hausner, *Ekonomia społeczna a państwo*, [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 111.

Bez tej czysto ekonomicznej współpracy ich funkcjonowanie byłoby niemożliwe. Nie mogłyby więc realizować swych misji, w które wpisane jest dostarczanie wielu społecznych wartości.

Oczywiście należy w tym miejscu podkreślić, że ekonomiczne podejście do zarządzania organizacją komercyjną różni się od tego, które ma zastosowanie w obszarze ekonomii społecznej. Różnice te są współcześnie coraz bardziej wyraźne, a biorą się m.in. stąd, że tzw.

[...] „ekonomia głównego nurtu” nie dość wystarczająco, szczególnie w ostatnim okresie, zwracała uwagę na *społeczny*³ aspekt działalności gospodarczej, koncentrując się głównie na instrumentalnej (efektywnościowej) i materialnej (w tym głównie finansowej) stronie tej działalności⁴.

Takie podejście musiało więc prowadzić do coraz większych różnic i podziałów.

Odwołując się do ekonomicznego wymiaru funkcjonowania organizacji, nie można pominąć nauk o zarządzaniu. W tym obszarze obserwujemy także wiele różnic, które biorą się przede wszystkim stąd, że różnego rodzaju „[...] instytucje, fundacje i stowarzyszenia, choć pełnią zbliżoną funkcję społeczną, istotnie różnią się od siebie pod względem prawnym, a w związku z tym co do mechanizmów zarządzania”⁵.

Zarządzanie tego rodzaju organizacjami stanowi zasadniczy wątek niniejszych rozważań i dlatego też pierwszy rozdział traktuje o zarządzaniu organizacjami pożytku publicznego.

1. Zarządzanie organizacjami pożytku publicznego

Analizując działalność dowolnego rodzaju organizacji, trudno nie podjąć problematyki zarządzania oraz roli, jaką zarządzanie odgrywa w jej funkcjonowaniu, gdyż „[...] jest konkretnym i wyróżniającym się instrumentem działania każdej organizacji”⁶. Skoro przywołujemy w tym miejscu (kolejny już raz) termin „organizacja”, to należy wyjaśnić: po pierwsze – jak należy go rozumieć; po wtóre – jak odnosić ten termin do podejmowanej w niniejszym opracowaniu problematyki.

3 Należy w tym miejscu odnieść się do *ekonomii społecznej* i dodać, że „[...] w problematykę ekonomii społecznej oraz jej relacji z sektorem prywatnym wpisuje się kwestia przedsiębiorstwa społecznego, które stanowi formę powiązania społeczeństwa obywatelskiego z sektorem prywatnym”. Zob. A. Machnik-Pado, M. Pokora, *Ekonomia społeczna a rynek* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 125.

4 J. Filek, *Teorie filozoficzne a ekonomia społeczna* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 35.

5 H. Izdebski, *Prawo* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 215.

6 P.F. Drucker, *Zarządzanie XXI wieku – wyzwania*, tłum. A. i L. Śliwa, Warszawa 2009, s. 17.

Dlaczego wydaje się to tak ważne? Ponieważ z ekonomicznego punktu widzenia „[...] omówienie specyfiki zarządzania podmiotami ekonomii społecznej, wymaga wyjaśnienia podstawowego pojęcia, jakim jest *organizacja*. Podmioty ekonomii społecznej należą do grupy podmiotów, które nazywamy »organizacjami«⁷.

Odniesienie do zarządzania organizacją jest zatem ze wszech miar zasadne, zwłaszcza, że jak wiadomo „[...] zarządzanie jest nauką społeczną, która zajmuje się problematyką podejmowania *decyzji*⁸ w sytuacjach niedoboru takich zasobów, jak: ziemia, siła robocza, kapitał i przedsiębiorczość⁹. Podejmowane decyzje (zwłaszcza te zarządческие) w istotny sposób oddziałują na funkcjonowanie organizacji. Często nawet jedna decyzja może zaważyć na losach i przyszłości całej organizacji.

Zwłaszcza współcześnie, w dobie powszechnej globalizacji, globalnej gospodarki i komunikacji, szybkie i adekwatne do okoliczności podejmowanie decyzji zarządczych jest niezmiernie ważne. Należy tutaj przyznać, że przecież „[...] świat współczesny jest światem organizacji. Nie oznacza to jednak, iż są one zjawiskiem nowym, gdyż towarzyszą ludzkiemu doświadczeniu od najdawniejszych czasów¹⁰ (choć nie były dokładnie tym terminem określane).

Niemniej w działalności tychże organizacji, zarówno wcześniej, jak i współcześnie, ważne było i nadal jest – skuteczne zarządzanie. Jest to gotowość do podejmowania ważnych, systemowych decyzji. To także podejmowanie ryzyka, branie odpowiedzialności, szybka reakcja na zmiany otoczenia oraz gotowość do wprowadzenia adekwatnych do okoliczności, niezbędnych i szybkich zmian. Tak właśnie wygląda zarządzanie tzw. organizacjami dziś, czyli organizacjami XXI wieku¹¹.

Można więc powiedzieć, że

organizacja dziś, to system, który powstał wczoraj, w wyniku szczególnego przejawiania się takich cech jak: nieporządek (zastępujących tradycyjną sztuczną surowość i dyscyplinę), zmieniające się, w szybszym niż dotąd tempie, wyzwania i rozczarowania. *Organizacja jutro*, to rozwiązany dylemat: czy zachować status quo w sytuacji, gdy *zmiany* wydają się konieczne, czy też bezzwłocznie iść za modą¹².

Odpowiedź na tego rodzaju dylematy wydaje się oczywista. Z tego rodzaju dylematami muszą się mierzyć przede wszystkim menedżerowie, przedsiębiorcy i liderzy zarządzający współczesnymi organizacjami.

7 P. Markiewicz, *Strategia* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 227.

8 „Do podjęcia decyzji o założeniu firmy niezbędne jest policzenie wszystkich kosztów, które są potrzebne do jej rozpoczęcia, tzn. tych wszystkich kosztów, które trzeba ponieść, zanim firma zacznie przynosić jakiegokolwiek dochody”. Zob. M. Grodzka, *Zarządzanie małą i średnią firmą w warunkach zmienności otoczenia* [w:] B. Kościak, M. Sławińska (red.), *Przedsiębiorczość akademicka*, Lublin 2010, s. 99.

9 J. Kisielnicki, *MIS – systemy informatyczne zarządzania*, Warszawa 2008, s. 16.

10 M. Kostera, *Współczesne koncepcje zarządzania*, Warszawa 2008, wstęp.

11 W sposób szczegółowy autor podejmuje tę problematykę w podręczniku *Management of Organization in the Age of Globalization*, Zamość 2012.

12 S. Galata, *Podstawy zarządzania nowoczesną organizacją. Ekonomia, kultura, bezpieczeństwo, etyka*, Warszawa 2007, s. 11.

Zarządzając więc dziś dowolną organizacją, należy mieć świadomość, że zarządzanie „[...] jest procesem złożonym z wielu składowych pozostających we wzajemnych relacjach. Stąd istotnym jego elementem powinna być spójność, czyli dbałość o integrację koncepcji (i wynikających z nich metod oraz technik), na których opiera się proces zarządzania”¹³.

W powyższym kontekście dodajmy, że

[...] zarządzanie jest zestawem działań obejmujących planowanie i podejmowanie decyzji, organizowanie, przewodzenie (kierowanie ludźmi) i kontrolowanie, skierowanych na zasoby organizacji (ludzkie, finansowe, rzeczowe i informacyjne) i wykonywanych z zamiarem osiągnięcia celów organizacji w sposób sprawny i skuteczny¹⁴.

O skuteczności w zarządzaniu już wspomniano, jednak żeby być skutecznym w zarządzaniu organizacją, należy najpierw trafnie zdefiniować jej misję oraz cele, przez osiągnięcie których będziemy dążyć do realizacji przyjętej misji. W tego rodzaju działaniach konieczny jest lider, który weźmie na swoje barki cały ciężar i odpowiedzialność za zarządzanie organizacją.

2. Przywództwo w modelowym zarządzaniu organizacją

W zarządzaniu organizacją bardzo ważną rolę odgrywa przywództwo.

Przywódca, który prowadzi zespół do osiągnięcia skoordynowanych celów na pewnym odcinku prac we wcześniejszym etapie kariery, teraz ponownie koncentruje się na rozwoju osobistym, gdyż zajmuje wyższe stanowisko w organizacji, wymagające innych umiejętności. Każdy lider przejdzie wszystkie etapy, wiele razy w czasie swojej kariery. Dopiero gdy przywódcy na każdym poziomie organizacji przejdą przez wszystkie stopnie kilka razy, możemy powiedzieć, że organizacja osiągnęła pewien etap modelu¹⁵.

Osiągnięcie tego etapu stanowi tzw. kamień milowy dla liderów zespołów w procesie zarządzania organizacją. Modelowe działanie skutkuje z kolei efektywnością wykorzystania czasu i zasobów organizacji. Nie należy jednak mylić modelowej pracy ze zwykłą rutyną. Ta prowadzi bowiem nader często do różnego rodzaju problemów, m.in. w zarządzaniu personelem, zasobami oraz ogólnie rzecz ujmując – całą organizacją.

13 E. Kruk, *Zarządzanie wiedzą* [w:] A. Szewczyk (red.), *Spółeczeństwo informacyjne – problemy rozwoju*, Warszawa 2007, s. 190.

14 R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 2006, s. 98.

15 J.K. Liker, G.L. Convis, *Droga Toyoty do Lean Leadership, Osiągnięcie i utrzymanie doskonałości dzięki kształtowaniu przywódców*, tłum. D. Gasper, Warszawa 2012, s. 75.

Należy tutaj jednak zauważyć, że istnieje pewna specyfika odróżniająca zarządzanie organizacją biznesową od podmiotów ekonomii społecznej. W tym drugim przypadku, np.

[...] uwzględnienie fundamentalnych zasad funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej pozwala stwierdzić, że zarządzanie personelem w tych organizacjach posiada pewną specyfikę, która jest determinowana głównie poprzez sposób osiągania celów, jak również powiązanie celów organizacji z celami osobistymi pracowników¹⁶.

Mamy tutaj do czynienia z pewnymi charakterystycznymi procesami.

Bez względu jednak na charakter organizacji zawsze ważne jest wypracowanie indywidualnych procesów pracy, a tutaj nieodzowne są: pozytywne nastawienie, otwartość, życzliwość i uprzejmość obsługi klientów/interesantów. Należy w tym miejscu dodać, że w każdej dobrze zarządzanej organizacji

[...] znajdziemy zbiór procesów służących dostarczeniu klientowi materialnego produktu, informacji albo usługi. Jeśli zdołamy osiągnąć spójność owych procesów – to znaczy zredukować zmienność oraz skrócić czas przejścia – możemy zbliżyć się do ideału: dostarczenia klientom tego, czego chcą, w ilości, jaka jest im potrzebna, i w czasie, gdy jest im to potrzebne¹⁷.

Wówczas będzie można z pełnym przekonaniem przyznać, że opracowany model i przyjęte procesy zarządzania są optymalne dla sprawnego działania danej organizacji.

3. Pozarządowe organizacje (NGO)

We współczesnej gospodarce rynkowej, w dobie powszechnej globalizacji, wyróżniamy trzy obszary (sektory) działalności organizacji. Pierwszy sektor stanowią przedsiębiorstwa. Drugi sektor to różnego rodzaju instytucje administracji rządowej i samorządowej. Na przecięciu tych dwóch sektorów (publicznego i prywatnego) działają organizacje pozarządowe, czyli tzw. trzeci¹⁸ sektor działalności¹⁹. Jest to sektor nazywany często pozarządowym.

16 A. Poczowski, U. Pauli, *Zarządzanie personelem* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Małopolska Kraków 2012, s. 125.

17 J.K. Liker, G.L. Convis, op.cit., s. 35.

18 „Z czysto logicznego punktu widzenia pojęcie trzeciego sektora można uznać za pojęcie najbardziej ogólne. O taką pozycję trzeci sektor w ogóle nie musi walczyć, wynika ona bowiem wprost z przyjęcia zasady pozostałości. Jest tym, co nie jest rynkiem ani państwem – czyli sektorem pierwszym lub drugim”. Zob. J.J. Wygnański, *Ekonomia społeczna a trzeci sektor* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 144.

19 A. Zielińska, *Strategie zarządzania organizacjami pozarządowymi*, „Master of Business Administration” 2011, nr 4 (111), s. 95.

Należy przyznać, że jest to specyficzny sektor. Nie może prawidłowo funkcjonować bez cech widocznych wśród jego członków: entuzjazmu, spontaniczności, zaangażowania społecznego oraz indywidualnej i charakterystycznej dynamiki działania. Podobnie jak pozostałe sektory, także i ten podlega określonym normom i przepisom prawnym. Poza obowiązkami, które są wpisane w zarządzanie tego rodzaju organizacją, wskazane jest posiadanie własnych standardów oraz tzw. dobrych praktyk²⁰.

Organizacje z sektora pozarządowego (trzeciego) są wysoce zinstytucjonalizowane. Mogą być zarejestrowane i działać formalnie lub działać niemal zupełnie nieformalne. Istotą działalności tego rodzaju organizacji jest posiadanie przez nie struktury organizacyjnej oraz określona regularność spotkań ich członków. Przyjęte przez nie do realizacji cele osiąga się w oparciu o ustalone wcześniej procedury. Organizacje tego typu mają też jasno określone granice organizacyjne, określone funkcje członkowskie oraz liczbę członków²¹.

Tak więc organizacje pozarządowe (ang. *non governmental organisation*), popularnie nazywane „NGO”, są podmiotami, które nie są jednostkami bądź organami administracji publicznej, a ich działalność nie jest nastawiona na zysk. Swoistą cechą tych organizacji jest brak jakichkolwiek powiązań z władzą publiczną i dlatego też nazywane są też organizacjami pozarządowymi. W Polsce pojęcie to definiuje ustawa z 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Wprowadza ona rozszerzoną definicję organizacji pozarządowych o podmioty prowadzące tzw. działalność pożytku publicznego.

Jakie organizacje można zaliczyć do tej grupy? Różnego rodzaju: stowarzyszenia, związki stowarzyszeń, organizacje działające na podstawie odrębnych przepisów, komitety społeczne, koła łowieckie, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, fundacje, kluby sportowe, spółdzielnie socjalne, spółki non-profit, partie polityczne, związki zawodowe, samorządy zawodowe, kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich, federacje i konfederacje pracodawców, izby gospodarcze, izby rzemieślnicze, organizacje kościelne, związki rolników, grupy i kluby osiedlowe, grupy wsparcia i grupy samopomocowe²² itd.

Dosyć powszechnie używa się także innych terminów, często stosowanych naprzemiennie. Są to np.

Organizacje non-profit – określenie to odwołuje się do cechy, jaką jest działalność nienastawiona na zysk; *Organizacje charytatywne* – określenie to odwołuje się do pomocy najuboższym, chorym i pokrzywdzonym przez los (charitable organizations); *Organizacje społeczne* – określenie to odwołuje się do „pracy społecznej” oraz do celów działania, które mają charakter społeczny; *Organizacje obywatelskie* – określenie odwołuje się do faktu, że organizacje są formą samoorganizacji obywateli; *Organizacje ochotnicze* – określenie odwołuje się do wolontariatu, jako cechy podstawowej i podkreśla znaczący wkład działań ochotniczych; *Organizacje użyteczności*

20 A. Moskwa [w:] W. Wcisł (red.), *Podręcznik zarządzania NGO*, Warszawa 2015, s. 5.

21 A. Zielińska, op.cit., s. 96.

22 <http://fakty.ngo.pl/organizacja-pozarządowa-ngo> (15.11.2017).

publicznej – określenie nawiązuje do sfer działania, jakimi są ochrona zdrowia, szeroko rozumiana pomoc społeczna, edukacja itp., czyli działania na rzecz dobra publicznego; *Organizacje niezależne* – nazwa podkreśla niezależność, jako jedną z najważniejszych zasad filozofii organizacji pozarządowych (independent organizations)²³.

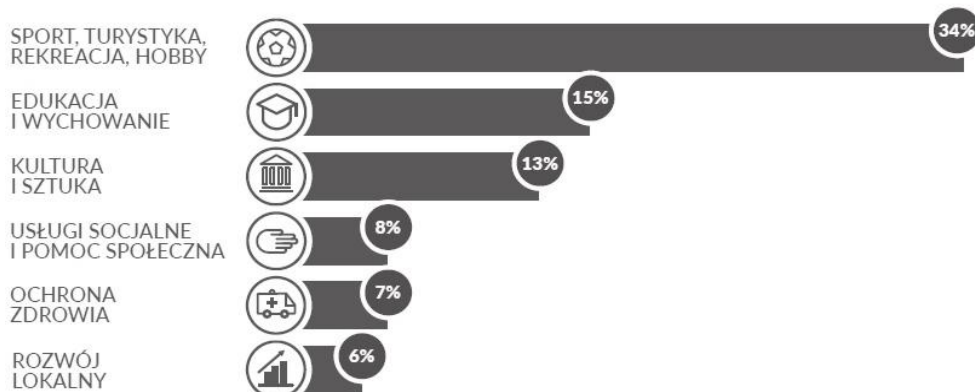
Analizując działalność organizacji pozarządowych w Polsce, warto zapoznać się z badaniami, które odpowiadają na pytanie o to, czym szczególnie zajmują się organizacje pozarządowe w Polsce.

Okazuje się, że organizacje te zajmują się przede wszystkim

sportem, turystyką, rekreacją i hobby (34%): np. prowadzenie zajęć sportowych, organizowanie imprez rekreacyjnych, opieką nad obiektami sportowymi; edukacją i wychowaniem (15%): np. prowadzeniem kółek zainteresowań dla dzieci i młodzieży, organizowaniem kursów i szkoleń dla dorosłych, prowadzeniem szkół; kulturą i sztuką (13%): np. organizowanie festynów, festiwali, edukacja kulturalna, działania podtrzymujące tradycję regionalną; usługami socjalnymi i pomocą społeczną (8%): pomoc osobom niepełnosprawnym, ubogim, wsparcie rodzin wielodzietnych, osób uzależnionych; ochroną zdrowia (7%): np. promocja zdrowia, edukacja zdrowotna, prowadzenie ośrodków rehabilitacyjnych; rozwojem lokalnym (6%): np. animowanie działań wspólnot lokalnych, działania sąsiedzkie, rozwój terenów wiejskich²⁴.

Poniższy wykres prezentuje główne dziedziny działalności organizacji pozarządowych w Polsce.

GŁÓWNE DZIEDZINY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI

Źródło: <http://fakty.ngo.pl/dziedziny-dzialan-ngo> (16.11.2017).

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

W tym miejscu należy dodać, że w polskim społeczeństwie wciąż jeszcze funkcjonuje pewien stereotyp w postrzeganiu trzeciego sektora. Dla większości Polaków organizacje pozarządowe kojarzą się przede wszystkim z instytucjami pomocowymi i charytatywnymi. Respondenci pytani o działania najbardziej kojarzące się z sektorem pozarządowym w większości odpowiadają, że jest to niesienie pomocy potrzebującym (aż 79%), a także prowadzenie zbiorów publicznych (77% odpowiedzi)²⁵. Powyższe wyniki skłaniają do refleksji, a zarazem mobilizują do podjęcia działań zmierzających do zmiany takiego właśnie postrzegania omawianego tutaj trzeciego sektora.

Używając określenia „trzeci sektor”, należy przypomnieć i podkreślić, że jest to

[...] określenie stosowane dla wyraźnego odróżnienia charakteru funkcjonowania organizacji pozarządowych od dwóch pozostałych sektorów – sektora I, czyli administracji publicznej i sektora II, czyli biznesu. To co najbardziej III sektor odróżnia od administracji publicznej – to autonomia i niezależność od władz publicznych, a od biznesu – działalność nie nastawiona na zysk. Stąd też inne jego nazwy – sektor organizacji pozarządowych (w skrócie NGO – od angielskiej nazwy *non-governmental organizations*) lub sektor organizacji *non-profit*²⁶.

4. Zarządzanie w organizacjach pozarządowych

Zarządzanie organizacją jest wpisane w nauki ekonomiczne. W tym obszarze powstało wiele opracowań i wartościowych publikacji. Warto jednak w tym miejscu przypomnieć, że samo

[...] zarządzanie organizacją może przybierać różne formy. Jako dwa skraje modele zarządzania możemy wyróżnić styl liderski oraz partycypacyjny. Ten pierwszy opiera się na silnym liderze, od którego zależy większość decyzji w organizacji. Drugi natomiast stawia na silny zespół i wspólne podejmowanie decyzji. Taki demokratyczny model zarządzania może czasami oznaczać, że funkcja prezesa jest tylko formalnością, w rzeczywistości nie ma bowiem realnego lidera²⁷.

W zarządzaniu organizacjami pozarządowymi, często mamy do czynienia z tzw. demokratycznym stylem zarządzania. Czy jednak oznacza to, że w tego rodzaju organizacjach nie potrzeba liderów? Wręcz przeciwnie! To właśnie „[...] liderzy pełnią kluczową rolę w zarządzaniu organizacjami pozarządowymi. Wyznaczają kierunek ich działania, pozyskują ludzi oraz otoczenie do realizacji celów, jakie przed sobą stawiają,

25 Ibidem.

26 http://www.sektor3.wroclaw.pl/wp-content/uploads/2013/04/SEKTOR3_zarządzanie_w_ngo.pdf (15.11.2017).

27 <http://fakty.ngo.pl/wiadomosc/1897622.html> (15.11.2017).

są jednym słowem siłą napędową organizacji”²⁸. Bez tej siły współcześnie trudno nawet wyobrazić sobie skuteczne zarządzanie nowoczesną organizacją.

To właśnie ta siła determinuje ich sprawne i efektywne działanie oraz dynamiczny rozwój. Liderzy zespołów budują i pielęgnują potencjał całej organizacji. Sprawnie zarządzając zespołami pracowniczymi (potencjałem ludzkim), motywują je do podejmowania kolejnych wyzwań. Czynią to, o ile mają świadomość, że

[...] budowanie potencjału organizacji to przede wszystkim wzmacnianie ludzi, którzy ją tworzą. Warto pamiętać, że oprócz członków organizacji i jej pracowników nieocenione źródło energii i zasobów mogą stanowić wolontariusze. Żeby jednak tak się stało, należy przygotować organizację do współpracy z ochotnikami²⁹.

Ochotnicy stanowią ogromny potencjał i siłę organizacji pozarządowych. Człowiek bowiem ze swej natury dąży do wspólnoty, często angażuje się i podejmuje bezinteresowne działania, nawet mimo braku jakiegokolwiek gratyfikacji za bezinteresowne zaangażowanie. Ważnym bodźcem jest tutaj przynależność oraz uznanie w pracy, dla tzw. dobra wspólnego. Między innymi dlatego też „[...] przyjęcie założenia o społecznej naturze człowieka oraz o społeczeństwie jako wspólnotie, stało się inspiracją dla powstania idei dobra wspólnego, otwierając tym samym pole dla refleksji etycznej. Etyka bowiem pojawia się i nabiera sensu dopiero wtedy, kiedy pojawia się drugi człowiek”³⁰. Etyka ma także duże znaczenie w działalności organizacji pozarządowych. Współ z etyką zarządzania może iść dopiero efektywność w zarządzaniu współczesną organizacją. Czymże jest zatem to „efektywne zarządzanie”, zwłaszcza w kontekście zarządzania organizacjami pozarządowymi?

Można to w prosty sposób wyjaśnić. Otóż, to właśnie

[...] efektywne zarządzanie organizacją pozarządową wiąże się ze stałym monitorowaniem oraz okresową ewaluacją podejmowanych działań. Dzięki nim wiemy, czy organizacja idzie w pożądanym kierunku (na przykład realizowane są zapisy statutowe), czy osiąga zaplanowane cele (na przykład pozyskanie 50 wolontariuszy), oraz w jakim stopniu jej działania są użyteczne dla społeczności lokalnej, w której funkcjonuje³¹.

Takie podejście do zarządzania organizacjami ma bezpośredni wpływ na ich działalność oraz skuteczność w realizacji przyjętych celów na drodze do tzw. społeczeństwa obywatelskiego. Wyraźny dziś „[...] nacisk na aktywną rolę *społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych* wynika m.in. z krytycznej oceny roli państwa w roz-

28 http://www.sektor3.wroclaw.pl/wp-content/uploads/2013/04/SEKTOR3_zarzadzanie_w_ngo.pdf (15.11.2017).

29 K. Braun, *Wolontariusze w organizacji* [w:] W. Wcisiel (red.), *Podręcznik zarządzania NGO*, Warszawa 2015, s. 19.

30 J. Filek, op.cit., s. 39.

31 A. Skowrońska, *Monitoring i ewaluacja. Monitoring i ewaluacja a zarządzanie w organizacji pozarządowej* [w:] W. Wcisiel (red.), *Podręcznik zarządzania NGO*, Warszawa 2015, s. 91.

wiązywaniu problemów społecznych³². Takie podejście nie może dziwić, w kontekście otaczających nas realiów społecznej struktury – zdecydowanie zglobalizowanej już gospodarki współczesnego świata.

W dobie powszechnej globalizacji i wolnego rynku, m.in. także

[...] społeczeństwa obywatelskiego, nie da się ulokować na jednym z poziomów struktury społecznej (makro, mezo i mikro). Stanowi ono przekrojowy i wielowymiarowy segment tej struktury, determinowany równocześnie przez zaplecze organizacyjne, system wartości, system regulacyjny oraz aktywność grup społecznych, organizacji obywatelskich i jednostek³³.

Spółczeństwo obywatelskie, stanowiąc ważny segment całej struktury obywatelskiej, nie marginalizuje bynajmniej ról, jakie odgrywają tutaj organizacje pozarządowe. Do tych podstawowych ról społecznych organizacji pozarządowych zaliczamy: *awangardy*, które wprowadzają nowe rozwiązania (będąc przy tym inicjatorami zmian społecznych); *strażników wartości*, którzy promując różnego rodzaju wartości, strzegą ich (mamy tutaj na myśli organizacje zajmujące się osobami niepełnosprawnymi, a także organizacje konsumenckie) i zapewniają społeczeństwu obywatelskiemu niezbędny poziom różnorodności; *rzeczników*, którzy reprezentują potrzeby grup najmniej reprezentowanych i wręcz dyskryminowanych; *usługodawców*, którzy z kolei są dostawcami takich dóbr i usług, których ani państwo, ani biznes nie chcą lub nie są w stanie dostarczać³⁴.

Wszystkie powyższe działania nie są bynajmniej nastawione na zysk, a

[...] wśród organizacji niedziałających dla osiągnięcia zysku, można wydzielić dodatkowo prowadzenie działalności nieodpłatnej i odpłatnej oraz problemy z uchwyceniem momentu, kiedy ta ostatnia kwalifikowana zostaje już jako działalność gospodarcza organizacji, co rodzi dodatkowe problemy opisu sektora pozarządowego³⁵.

Może to budzić pewne wątpliwości co do prawidłowego definiowania danej działalności. W celu rozwiania tych wątpliwości można odnieść się np. do wytycznych Banku Światowego.

Zauważmy więc, że zgodnie z wytycznymi tej organizacji (BŚ) za organizacje pozarządowe uznaje się organizacje prywatne, które w swych działaniach dążą do zmniejszenia cierpienia, a także te zapewniające podstawowe usługi socjalne, zajmujące się promocją interesów biednych ludzi, ochroną środowiska naturalnego lub rozwojem społeczeństwa³⁶. Dodajmy: „społeczeństwa obywatelskiego”

32 J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Warszawa 2008, s. 83.

33 Ibidem, s. 84.

34 S. Topler, H.K. Anheier, *Zarys ogólny teorii organizacji i zarządzania organizacjami non profit [w:] Trzeci sektor dla zaawansowanych. Współczesne teorie trzeciego sektora – wybór tekstów*, Warszawa 2006, s. 165.

35 B. Filipiak, J. Ruszała, *Instytucje otoczenia biznesu. Rozwój, wsparcie, instrumenty*, Warszawa 2009, s. 110.

36 Ibidem, s. 110.

W wyniku dogłębnej analizy literatury przedmiotu okazuje się, że ogólnie dostępna literatura naukowa podaje wiele rozmaitych klasyfikacji dotyczących organizacji pozarządowych³⁷. Wśród wielu z nich odnajdziemy też taką, która wydaje się przekonująca, mówi bowiem, że

[...] organizacjami pozarządowymi są nie będące jednostkami sektora finansów publicznych (w rozumieniu przepisów o finansach publicznych) i nie działające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej, utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia³⁸.

W Polsce często używa się terminu „trzeci sektor”, co nie powinno nikogo dziwić, ponieważ „[...] w Polsce termin *trzeci sektor* jest używany powszechnie w naukach socjologicznych³⁹ i ogólnospołecznej terminologii.

Zakończenie

Podsumowując rozważanie w obszarze działalności i zarządzania w sektorze NGO, należy podkreślić, że

[...] realizacja przez organizacje niedochodowe głównych celów wymaga ich wzajemnego uzgodnienia i łagodzenia potencjalnych konfliktów między nimi, tzn. wymaganiami klientów, potrzebami i preferencjami dobroczyńców, fundatorów i wolontariuszy a szeroko rozumianymi preferencjami społeczeństwa wyrażanymi opinią społeczną. Organizacje te działają więc na zasadzie zgodności poglądów, dążeń i potrzeb wszystkich swoich konsumentów, przyjmowanej jako kryterium wiązki celów⁴⁰.

Tego rodzaju (jak wyżej nazwano) „wiązka celów” może być skutecznie osiągnana w organizacjach pozarządowych, m.in. dzięki strategicznemu planowaniu oraz konsekwentnemu i systematycznemu wdrażaniu w życie tego właśnie planu.

Dodajmy więc w ramach podsumowania niniejszych rozważań jeszcze ważną uwagę, a mianowicie, iż „[...] jedną z dwóch głównych funkcji *planowania strategicznego* w organizacjach pozarządowych, jest funkcja skutecznej alokacji rzadkich zasobów. Planowanie strategiczne jest więc sposobem na wzmocnienie finansowych możliwości organizacji, które decydują o jej przetrwaniu⁴¹. A przecież przetrwanie organizacji

37 J. Domański, *Zarządzanie strategiczne organizacjami non profit w Polsce*, Warszawa 2010, s. 31–38.

38 B. Filipiak, op.cit., s. 113–114.

39 J. Domański, op.cit., s. 24.

40 B. Iwankiewicz-Rak, *Marketing organizacji niedochodowych*, Wrocław 1997, s. 82.

41 E. Bogacz-Wojtanowska, *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi na przykładzie stowarzyszeń krakowskich*, Kraków 2006, s. 113.

(zwłaszcza tych non-profit), jest wszak jednym z najważniejszych wyzwań, przed którymi one stoją w dobie zglobalizowanego współczesnego świata.

Odnosząc się do działalności w warunkach powszechnej globalizacji, należy dodać jeszcze, że

[...] dużą trudnością w procesie zarządzania strategicznego w organizacjach *non profit* jest to, iż organizacje muszą uwzględniać zarówno interesariuszy wewnętrznych, jak i zewnętrznych (członków, wolontariuszy, beneficjentów, donatorów). Strategie organizacji pozarządowych powinny neutralizować niektóre naciski interesariuszy, niektóre zaś wykorzystywać lub też zaspokajać. Można podać tutaj przykład stowarzyszenia, które koncentruje się na świadczeniu usług, zapomina o potrzebach swoich członków. Następuje nacisk członków na zarząd i prezesa, aby zwrócili uwagę na tę grupę interesariuszy organizacji. Plan strategiczny pozwala uniknąć konfliktów w organizacjach⁴².

W konkluzji więc wskazane jest podkreślenie faktu, iż współcześnie

[...] organizacja pozarządowa kojarzy się najczęściej z rozdawaniem, fundowaniem, obdarowywaniem kogoś. Po to, by prowadzić działania statutowe (misję), organizacje muszą zdobywać środki, pomnażać swój kapitał. Można powiedzieć więc, że organizacje coraz bardziej się ekonomizują. W tym celu mogą również prowadzić działalność gospodarczą jedynie jednak jako działalność pomocniczą. Dochód z niej w całości musi być przeznaczony na realizację celów statutowych. Oprócz działalności gospodarczej organizacje pozarządowe prowadzić mogą także działalność odpłatną, gdzie cały przychód przeznaczany jest na działania statutowe⁴³.

Takie postrzeganie organizacji pozarządowych posiada uzasadnienie i może być odniesione do konkretnych przykładów, w powszechnej świadomości bowiem

[...] członkowie, organizacje finansujące, indywidualni donatorzy, personel, wolontariusze i użytkownicy usługi są w różny sposób zainteresowani funkcjonowaniem organizacji trzeciego sektora. Często mogą wywierać na nie duży wpływ, lecz bez wątplenia różnią się poglądami na temat priorytetów, a czasem również stylu działania i kultury organizacji⁴⁴.

Te różnice powodują, że mamy do czynienia z tak dużą różnorodnością, która determinuje koloryt, wyjątkowość i indywidualny charakter działalności współczesnych organizacji, tzw. trzeciego sektora.

Ta swoista indywidualność działalności wynika m.in. stąd, że organizacje te powinny być (i zazwyczaj są) demokratycznie zarządzane. W związku z tym niektórzy pracownicy tych organizacji zakładają, że należy im się uczestnictwo w pracach, i to na

42 E. Bogacz-Wojtanowska, op.cit., s. 113.

43 *Raport z badań działalności gospodarczej oraz zarządzania w organizacjach pozarządowych w Wielkopolsce*, s. 6.

44 M. Hudson, *Bez zysków i strat. Sztuka kierowania organizacjami sektora pozarządowego*, Warszawa 1997, s. 27.

wszystkich szczeblach zarządzania daną organizacją i podejmowania decyzji⁴⁵. Takie jednak podejście powoduje wiele konfliktowych sytuacji, a te już nie są niczym dobrym w ich działalności. Brak jednoznacznie określonych ról i zakresów obowiązków personelu, a także przenikanie wzajemne funkcji zarządzania zazwyczaj prowadzą do poważnych problemów w funkcjonowaniu organizacji.

To bowiem właśnie „[...] te organizacje, które głośno twierdzą, że angażują pracowników w procesy zarządzania, często są właśnie tymi wkładającymi najmniej wysiłku w trudne zadanie tworzenia sprawnych i skutecznych procesów zarządczych, umożliwiających realny współdziałanie⁴⁶. Jak się przekonamy, wnikliwie analizując literaturę przedmiotu,

[...] specyfika działalności organizacji z sektora ekonomii społecznej oraz trwająca debata na temat polskiego modelu ekonomii społecznej powoduje, że istnieje potrzeba wyznaczenia czynnika, który w szczególności pozwoli tym organizacjom skutecznie realizować swoją misję niezależnie od uwarunkowań ekonomicznych, politycznych czy prawnych. Czynnikiem takim może być kapitał ludzki, który często jest wskazywany jako źródło przewagi konkurencyjnej w przedsiębiorstwach rynkowych⁴⁷.

Jak dowodzi historia myśli ekonomicznej, tutaj przede wszystkim ten

[...] podstawowy problem dotyczy człowieka, który jest nie tylko podmiotem ekonomicznym, potrafiącym podejmować decyzje gospodarcze, ale równocześnie istotą społeczną i polityczną, uważającą za swoje prawo i obowiązek przyczynienia się do budowy społeczeństwa, w którym cele dobrego życia pod względem ekonomicznym łączą się harmonijnie z celami społecznymi, politycznymi i moralnymi dla wspólnego dobra⁴⁸.

Stąd też wniosek, że niemal wszystkie

[...] organizacje pozarządowe, z tytułu swojego lokalnego zakorzenienia, cieszą się większym zaufaniem niż przedstawiciele biznesu. Działania przez nie podejmowane spotykają się więc z większą akceptacją czy entuzjazmem ze strony przedstawicieli społeczeństwa. Dla firm, które realizują programy społecznego zaangażowania w porozumieniu z NGO rysuje się możliwość zwiększenia wiarygodności realizowanych działań⁴⁹.

Można więc powiedzieć, w ostatecznej konkluzji powyższych dociekań, że

45 Ibidem, s. 111.

46 Ibidem.

47 A. Pocztoński, U. Pauli, op.cit., s. 263.

48 B. Szopa, *Teorie Ekonomiczne a ekonomia społeczna* [w:] M. Frąćzka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 30.

49 A. Machnik-Pado, M. Pokora, op.cit., s. 133.

[...] podmioty ekonomii społecznej rozwijają zakres dziedzin gospodarowania, oferują produkty i świadczą usługi odpłatne. W przypadku przedsiębiorstw komercyjnych istnieją jasne kryteria oceny ich efektywności, a sens ich istnienia wyznacza rynek. Organizacje non-profit rządzą się odmiennymi prawami, ponieważ sens ich działania wyznacza realizowana misja społeczna⁵⁰.

Czy powyższe rozważania wzbogacą wiedzę i przekonania szanownego czytelnika, czy też nie, niech pozostanie jego indywidualnej ocenie. Co ważne, rozstrzygamy te dylematy razem...

*Publikację tę dedykuję
Madzi i Darkowi*

Bibliografia

- Bogacz-Wojtanowska E., *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi na przykładzie stowarzyszeń krakowskich*, Kraków 2006.
- Braun K., *Wolontariusze w organizacji* [w:] W. Wcisł (red.), *Podręcznik zarządzania NGO*, Warszawa 2015.
- Domański J., *Zarządzanie strategiczne organizacjami non profit w Polsce*, Warszawa 2010.
- Drucker P.F., *Zarządzanie XXI wieku – wyzwania*, tłum. A. i L. Śliwa, Warszawa 2009.
- Filek J., *Teorie filozoficzne a ekonomia społeczna* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Filipiak B., Ruszała J., *Instytucje otoczenia biznesu. Rozwój, wsparcie, instrumenty*, Warszawa 2009.
- Galata S., *Podstawy zarządzania nowoczesną organizacją. Ekonomia, kultura, bezpieczeństwo, etyka*, Warszawa 2007.
- Głowacki J., Płonka M., Rosiek K., *Wybrane metody oceny społeczno-ekonomicznych efektów działania podmiotów ekonomii społecznej* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Grodzka M., *Zarządzanie małą i średnią firmą w warunkach zmienności otoczenia* [w:] B. Kościak, M. Sławińska (red.), *Przedsiębiorczość akademicka*, Lublin 2010.
- Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 2006.
- Hudson M., *Bez zysków i strat. Sztuka kierowania organizacjami sektora pozarządowego*, Warszawa 1997.
- Hausner J., *Ekonomia społeczna a państwo* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Hausner J., *Zarządzanie publiczne*, Warszawa 2008.
- Iwankiewicz-Rak B., *Marketing organizacji niedochodowych*, Wrocław 1997.
- Izdebski H., *Prawo* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Kisielnicki J., *MIS – systemy informatyczne zarządzania*, Warszawa 2008.
- Kostera M., *Współczesne koncepcje zarządzania*, Warszawa 2008.

50 J. Głowacki, M. Płonka, K. Rosiek, *Wybrane metody oceny społeczno-ekonomicznych efektów działania podmiotów ekonomii społecznej* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 327.

- Kruk E., *Zarządzanie wiedzą* [w:] A. Szewczyk (red.), *Spółczesność informacyjne – problemy rozwoju*, Warszawa 2007.
- Liker J.K., Convis G.L., *Droga Toyoty do Lean Leadership, Osiągnięcie i utrzymanie doskonałości dzięki kształtowaniu przywódców*, tłum. D. Gasper, Warszawa 2012.
- Machnik-Pado A., Pokora M., *Ekonomia społeczna a rynek* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Markiewicz P., *Strategia* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Moskwa A. [w:] W. Wcisł (red.), *Podręcznik zarządzania NGO*, Warszawa 2015.
- Pocztowski A., Pauli U., *Zarządzanie personelem* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Skowrońska A., *Monitoring i ewaluacja. Monitoring i ewaluacja a zarządzanie w organizacji pozarządowej*, [w:] W. Wcisł (red.), *Podręcznik zarządzania NGO*, Warszawa 2015.
- Szopa B., *Teorie Ekonomiczne a ekonomia społeczna* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Szpakowski M.K., Kolbus B. (red.), *Management of Organization in the Age of Globalization*, Zamość 2012.
- Topler S., Anheier H.K., *Zarys ogólny teorii organizacji i zarządzania organizacjami non profit* [w:] Trzeci sektor dla zaawansowanych. *Współczesne teorie trzeciego sektora – wybór tekstów*, Warszawa 2006.
- Wygnański J.J., *Ekonomia społeczna a trzeci sektor* [w:] M. Frączka, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012.
- Zielińska A., *Strategie zarządzania organizacjami pozarządowymi*, „Master of Business Administration” 2011, nr 4 (111).

Streszczenie: Organizacje pozarządowe, podobnie jak innego rodzaju organizacje, podlegają podobnym regułom zarządzania. Reguły te są podobne, lecz nie identyczne. Istnieje bowiem specyfika zarządzania tego rodzaju działalnością, która wyróżnia je spośród innych. Identyfikując tę specyfikę, autor koncentruje się na omówieniu charakterystyki organizacji pożytku publicznego, na aspektach prawa oraz ekonomicznych uwarunkowaniach, które określają tego rodzaju działalność.

W tym specyficznym obszarze, jakim są organizacje pożytku publicznego, istnieją wypracowane modele zarządzania. Modelowe działania skutkują efektywnością wykorzystania czasu i zasobów organizacji. Godny podkreślenia jest jednak fakt, iż modelowe zarządzanie nie jest tożsame ze schematycznym, a już z całą pewnością nie rutyną. Ta bowiem nader często prowadzi do poważnych problemów w funkcjonowaniu każdego rodzaju organizacji.

W konkluzji potwierdzono tezę, iż podmioty ekonomii społecznej w istotnym stopniu oddziałują na rozwój innych dziedzin gospodarki kraju. Chodzi tutaj np. o produkty i usługi, które podmioty tego rodzaju oferują. Ich działania wyznacza realizowana *misja społeczna*, co w podsumowaniu wyraźnie zostaje podkreślone.

Słowa kluczowe: zarządzanie, organizacja, non-profit, przywództwo, etyka, misja,

Management in non-governmental organizations

Summary: NGOs, like other types of organizations, are subject to similar management rules. These rules are similar but not identical. There is a specificity of managing this type of activity that distinguishes it from others. Identifying this specificity, the author focuses on discussing the characteristics of public benefit organizations, on legal aspects and economic conditions that determine this type of activity.

In this specific area, which are public benefit organizations, there are developed management models. Model activities result in the efficient use of organization's time and resources. It is worth emphasizing, however, that model management is not the same as schematic, and certainly not routine. This, in fact, often leads to serious problems in the functioning of any type of organization.

The conclusion confirms the thesis that social economy entities have a significant impact on the development of other areas of the country's economy. This is for example products and services that entities of this type offer. Their activities are determined by the implemented social mission which is clearly emphasized in the summary.

Keywords: management, organization, non-profit, leadership, ethics, mission

RECENZJA

ANDRZEJ GOŁĘBIEWSKI¹
Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu

Zdzisław Kosyrz, „Oblicza człowieka i rozdroża jego natury”, Warszawa 2019

Recenzowana monografia została wydana w roku 2019 nakładem Oficyny Wydawniczej von Velke i Oficyny Wydawniczej ASPRA (ASPRA – JR F.H.U.), ISBN 978-83-951691-3-7 oraz ISBN 978-83-7545-922-7. Liczy 616 stron. Jest zaopatrzona w bardzo bogatą bibliografię w układzie alfabetycznym. Praca jest podzielona na dziewięć rozdziałów ułożonych w logicznej kolejności i scalonej myśłą naukową. Rozważania Autora obejmują wiele dziedzin wiedzy o człowieku: filozofię, socjologię, psychologię, pedagogikę, nauki o bezpieczeństwie, kryminologię, patologię społeczną, językoznawstwo. Tak nakreślona perspektywa ukazuje człowieka w sposób wielowymiarowy i w różnych aspektach jego życia. Materiał zaprezentowany przez Pana Zdzisława Kosyrza stanowi głębokie studium człowieka i jego natury. W kolejnych rozdziałach opracowania czytelnik przekonuje się o złożoności człowieka jako bytu, istoty społecznej postrzeganej w perspektywie biegu życia. W monografii uderza podejście personalistyczne, obiektywne i nacechowane humanizmem. Integralność wielu dziedzin wiedzy o człowieku nie czyni tekstu zbyt ciężkim. Przeciwnie, wprowadza czytającego w świat wielu zagadnień, które przynależą do kondycji człowieka i jego natury. Publikacja jest wolna od ocen, stanowiąc próbę zrozumienia człowieka i motywów jego zachowań. Autor ukazuje zachowania akceptowane społecznie, ale i te, które z punktu widzenia ładu społecznego należy ocenić jako naganne (terroryzm, s. 357–372).

¹ Doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, profesor WSH w Radomiu, dziekan Wydziału Nauk Społecznych WSH, członek Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej, coach.

Przechodząc do merytorycznej oceny zawartości publikacji, pragnę zwrócić uwagę na jej przejrzysty układ, odzwierciedlony w spisie treści (s. 5–8). Rodzajem przewodnika po kolejnych stronach, swego rodzaju zaproszeniem do lektury, jest wstęp, w którym Autor, stawiając zasadnicze tezy przedłożonej pracy, zachęca do wspólnego poszukiwania ich uzasadnienia. Warto podkreślić, że postawione tezy, niejednokrotnie śmiało, bronią się na kolejnych stronicach opracowania. Autor podnosi problemy życia człowieka, należące do tzw. patologii społecznych, nie po to, aby „naprawiać świat i uszczęśliwiać zwykłych ludzi” (s. 11), lecz po to, aby próbować zrozumieć złożoność natury człowieka w perspektywie jego życia. Autor postrzega je nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale też społecznym. Nie ma zresztą w takim podejściu nic niezwykłego czy naukowo odkrywczego. Warto jednak docenić fakt całościowego ujęcia człowieka.

W rozdziale pierwszym Autor ukazał dorobek badań nad naturą ludzką w perspektywie jej uniwersaliów, na tle zmieniającej się rzeczywistości społecznej. Rozważania Pana Zdzisława Kosyrza są natury filozoficznej (s. 35) i historycznej (np. s. 47 i następne). Cały rozdział cechuje dociekliwość badawcza połączona z filozoficznymi spekulacjami naukowymi. Człowiek – odkrywając siebie, swoje życie, własne ograniczenia i przekraczając je – niejako stwarza swój świat. Człowiek i jego życie to swoisty mikrokosmos – całość zamknięta w kropli wody (s. 51).

W kolejnych rozdziałach Autor prowadzi czytelnika po bezdrożach życia człowieka, jego dramatach i zmaganiu się z samym sobą. To przede wszystkim fenomen samobójcy – ego, osobowość, zachowania samobójcze. Brzydota i dramat człowieka mieszają się z mocą piękną i twórczego działania *homo sapiens*. To niezwykle dramatyczna złożoność natury człowieka i nieoczekiwany spłot ścieżek jego życia. Potęga umysłu człowieka i zachwyty nad nią Autora są znamienne i swego rodzaju paradoksalne w perspektywie całości życia. Dlaczego potężny i wspaniały człowiek w pewnych okolicznościach gotów jest unicestwić siebie? Dlaczego odbiera życie drugiemu człowiekowi, podobnemu przecież do samego siebie? Spostrzeżenia pedagogiki, psychologii i socjologii zastajemy umiejętnie zestawione z poglądami filozofów, twórczością wybitnych artystów, ukazaniem miejsc uświęconych wielowiekową tradycją religii, sztuki i literatury. To rodzaj zachwyty nad człowiekiem i nad dramatem jego życia.

W „teatrze życia” człowiek staje się zarazem aktorem i widzem – uczestnikiem wspomnianego dramatu, jak chce Józef Tischner. Wspomniana rola, jaką odgrywa człowiek, nosi znamiona nie tylko wielokulturowości, ale też ponadkulturowości. Człowiek jest zdolny tworzyć kulturę, a jednocześnie ją przekraczać. (s. 253) albo przegrywać z rzeczami, które sam stworzył. (Garri Kasparow, s. 259). W rozdziale czwartym dostrzegamy człowieka, który z jednej strony jest istotą niezwykle logiczną, a z drugiej głęboko religijną. Jedno drugiego nie wyklucza. Na ten fakt zwraca uwagę nie tylko Autor omawianej publikacji. Podobne twierdzenia znajdujemy u jednego z najwybitniejszych myślicieli XX wieku, Józefa Marii Bocheńskiego. Omawiając poszczególne religie, Autor ukazuje uniwersalizm chrześcijaństwa (s. 277–282). Rozważania na temat religii wydają się konieczne, ale na kartach monografii nie są zbyt rozbudowane. Podobnie z powściągliwością badawczą Zdzisław Kosyrz traktuje historię. Jest ona jednak niezbędna do zrozumienia człowieka w określonej przestrzeni czasu (choćby

historia wojen a problem natury człowieka, lęk a odwaga, instynkt samozachowawczy a heroizm na polu bitwy). Zabijanie w słusznej sprawie (wojna obronna) a zabijanie z okrucieństwa (terroryzm, s. 367) – czy to tożsame rodzaje czynów człowieka? Czy zabijanie, tak jak seks, przynależy do natury człowieka (s. 373)? W tekście znajdujemy więcej pytań i prowokacji niż gotowych odpowiedzi. Autor zdaje się zwodzić czytelnika, skłaniać do samodzielnych odpowiedzi na bazie pewnych faktów, ich interpretacji, ale nie podpowiedzi. Czy jestem sam z tekstem i omawianymi zjawiskami? Nie. Wokół są tacy sami ludzie, poszukujący odpowiedzi. Tekst pracy jest ozdobiony sentencjami, przysłowiami i metaforami otwierającymi umysł na inny rodzaj myślenia, fantazjowania. Choć rzeczowe i konkretne rozważania nad patologiami życia seksualnego ukazują jego złożoność, to jednak muszą niepokoić (s. 412–419) ze względu na pewien rodzaj schematyzmu w myśleniu. Istnienie pewnych rzeczy i przedmiotów, zjawisk i okazji do popełniania czynów niegodnych człowieka nie jest jednak determinantą zachowań. W tej perspektywie człowiek jest absolutnie wolny. Lecz w tym momencie należy postawić pytanie o naturę tej wolności. Wykracza ono jednak poza obręb omawianej monografii. Innymi patologiami społecznymi omawianymi w publikacji są narkomania, alkoholizm, hazard, cyberuzależnienia. Autor zwraca uwagę na zjawisko tzw. rozmytego zła. To rodzaj budowania nowej świadomości społecznej, niejako ponowoczesnej (Bauman), w której nic nie jest jasno określone. Zło staje się niby złem, kłamstwo – jakby prawdą, śmierć – rytuałem. Zjawisko to Autor nazywa „przekraczaniem obyczaju”, manipulacją, tworzeniem alternatywnej niehumanitarnej rzeczywistości. Rzeczywiście, taki świat jest nie do przyjęcia. Życie w takim świecie jest niehumanitarne. Zjawisko to wiąże się ściśle z budowaniem nowego rodzaju mowy, nacechowanej wulgaryzmami i brutalnością. Człowiek przestaje być podmiotem, a staje się przedmiotem relacji, wykluczonym i poniżonym (s. 574–581). Jest to swoisty relatywizm norm i obyczaju. Na ile człowiek XXI wieku to „kamikadze” – mający władzę nad swoim życiem i życiem innych ludzi? Z tym pytaniem autor zostawia czytelnika, dając mu w ten sposób władzę nad własnym życiem, rozwojem, sukcesem, degradacją lub wzniesieniem.

Podsumowując, jest to publikacja bardzo potrzebna na rynku naukowym. Godna polecenia nie tylko studentom pedagogiki, psychologii, kryminologii oraz innych obszarów wiedzy. Książka cenna poznawczo, dająca wiele inspiracji do zadumy nad losem człowieka w zmieniającym się świecie. Skłaniająca do myślenia otwartego, ponad schematami, i wchodzenia na szczyty życia nieprzetartymi szlakami.

